

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra českého jazyka a literatury

Diplomová práce

Bc. Karolína Kubičiková

MOTIV HANDICAPOVANÉHO JEDINCE V LITERATUŘE PRO DĚTI A MLÁDEŽ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 17. dubna 2015

.....

podpis

„Největším štěstím v životě člověka je vědomí, že nás někdo miluje proto, jací jsme, nebo spíše přesto, jací jsme.“

Romain Rolland

Děkuji doc. PhDr. Vlastě Řeřichové, CSc., za metodické vedení práce, cenné rady a připomínky, trpělivost, vstřícný přístup a doporučení vhodné literatury. Ráda bych také poděkovala své rodině a přátelům za trpělivost a oporu v průběhu celého studia.

OBSAH

ÚVOD.....	5
1 SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKA	7
1.1 Členění speciální pedagogiky	8
1.2 Vymezení pojmu	9
1.3 Handicap, disaptibilita, defekt	10
1.4 Osoby s tělesným postižením	13
1.5 Zrakový handicap	15
2 HANDICAPOVANÝ HRDINA V LITERATUŘE PRO DĚTI A MLÁDEŽ	18
2.1 Handicapovaný hrdina v české literatuře od počátku 20. století až do roku 1989	18
2.2 Handicapovaný hrdina v české literatuře od 90. let 20. století do současnosti.....	22
3 ANALÝZA VYBRANÝCH KNIH	26
3.1 Ivona Březinová – Kluk a pes	26
3.2 Ivan Binar – Bibiana píská na prsty.....	34
3.3 Iva Procházková – Pět minut před večeří	46
3.4 Ludmila Romportlová – Zrcadlo pro Kristýnu	53
3.5 Jarmila Mourková – Darina	61
3.6 Hana Pražáková – Návrat z vánočních prázdnin	74
3.7 Shrnutí.....	80
ZÁVĚR.....	83
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	85
ANOTACE.....	89

ÚVOD

V současné době plné ekonomické a sociální nejistoty je pro lidi důležité, aby si byli nablízku a poskytovali jeden druhému oporu, a to bez ohledu na aktuální zdravotní stav. Tento pocit sounáležitosti a soudržnosti je vhodné rozvíjet již od dětství a následně upevňovat v průběhu dospívání. Handicapovaní lidé jsou nedílnou součástí naší společnosti a měli bychom proto porozumět specifikům jejich handicapu a způsobu života. Právě v těchto oblastech nám může pomoci beletrie zabývající se tímto tématem.

Soudobá společnost hojně podporuje integraci handicapovaných lidí mezi zdravou část populace, avšak jisté bariéry a stereotypy neustále přetrvávají. Postupně odstraňujeme rozličné technické překážky, kterým jsou postižení vystaveni, avšak v případě společenských zábran je posun poněkud pomalejší. Jsme ovlivněni řadou mylných předpokladů, které slycháme od svého okolí. Na základě těchto představ zaujímáme postoj k postiženým lidem, aniž bychom si mnohdy ověřili pravdivost předkládaných tvrzení. V tomto ohledu nás mohou handicapovaní jedinci mnohemu přiučit. Jsou otevřeni novým výzvám a zkušenostem, přičemž si zachovávají optimismus. Ve většině případů si daleko více váží svého života a všech příležitostí, které jim nabízí. Nic neberou jako samozřejmost a jsou vděční za každodenní drobné maličkosti, které se zdraví lidé naučili přehlížet.

Hlavním důvodem, který mě přivedl k motivu handicapu v literatuře pro děti a mládež, byla má dobrovolnická činnost v denním stacionáři, který poskytuje volnočasové aktivity pro klienty s mentálním a kombinovaným postižením. Měla jsem jedinečnou možnost zblízka nahlédnout do světa handicapovaných a seznámit se s jejich způsobem života. Tato cenná zkušenost mě pak dále motivovala ke studiu znakového jazyka, kterému se věnuji již druhým rokem. Jakožto studentka českého jazyka a literatury jsem se snažila o propojení svého blízkého vztahu k četbě a světa handicapovaných.

Cílem diplomové práce je analýza způsobů zobrazování handicapu v literatuře pro děti a mládež. Konkrétně se budeme věnovat tělesnému a zrakovému postižení, přičemž tyto aspekty budeme sledovat v knihách určených pro čtenáře mladšího a staršího školního věku.

První kapitola bude věnována speciální pedagogice jakožto vědnímu oboru zabývajícímu se studiem jedinců s různým druhem postižení. Vymezíme základní pojmy

a dělení. Blíže specifikujeme a rozvedeme dva druhy handicapu, a to tělesný a zrakový, které budou blíže komentovány ve vybraných beletristických knihách.

Další kapitola sleduje stav literatury o handicapovaných od počátku 20. století po současnost, přičemž se zaměříme na knihy, kde se objevují všechny druhy jak tělesného, mentálního, ale i smyslového postižení. Půjde o nástin situace z doby bývalého režimu ve srovnání s nově vydanými knihami. Bude se tedy jednat o přehled české beletrie o lidech s handicapem od první poloviny 20. století.

Třetí, nejrozsáhlejší kapitola, se bude již konkrétně věnovat analýze a interpretaci jednotlivých děl. V tomto oddílu diplomové práce nalezneme knihy určené pro nejmladší čtenáře ale také pro dospívající. Zaměříme se na specifika knih o tělesně a zrakově postižených. Analyzována bude šestice beletristických knih dělená na dvě skupiny. První z nich budou díla určené pro mladší čtenáře. Mezi tyto knihy patří *Kluk a pes* od autorky Ivony Březinové, *Bibiana píská na prsty* od Ivana Binara a *Pět minut před večerí* od Ivy Procházkové. Tyto knihy budou dále srovnávány s publikacemi určenými pro starší a zkušenější čtenáře. Zde figurují knihy *Zrcadlo pro Kristýnu* napsané Ludmilou Romportlovou, *Darina* od Jarmily Mourkové a román Hany Pražákové *Návrat z vánočních prázdnin*. Neopomeneme také všechny knihy podrobit vzájemnému srovnání.

1 SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKA

Jak uvádí Eva Zacharová¹, jako speciální lze v podstatě označit jakoukoliv pedagogiku, která se zabývá specifickým tématem, ať už podle věku nebo předmětu, a to vzhledem k obecné pedagogice. O speciální pedagogice lze také hovořit jako o vědě, která se zabývá zákonitostmi speciální výchovy a vzdělávání osob se speciálním přístupem a podporou.

„Speciální pedagogiku můžeme definovat jako vědní obor, který se zabývá zákonitostmi výchovy a vzdělávání a rozvojem jedinců, kteří jsou znevýhodněni vůči většinové populaci v oblasti fyzické, psychické nebo sociální a mají speciální výchovně vzdělávací potřeby.“²

Eva Zacharová³ dále poznamenává, že naše společnost se řídí principem humanismu, kdy ve středu zájmu stojí člověk. Základním prvkem je myšlenka, že všichni lidé jsou si rovni, bez ohledu na jejich specifické zvláštnosti a odlišnosti od společností stanovené normy. Handicapovaní jedinci si zaslouží stejnou péči a rovný přístup jako ostatní a měli by mít také srovnatelnou úroveň a kvalitu života. Osoby s postižením mají nárok rozvíjet svoji osobnost, vzdělávat se a najít si náležité pracovní uplatnění.

Jaroslav Kysučan a Jindřich Kuja⁴ uvádí tři hlavní cíle speciální pedagogiky:

1. *Humanitární* – handicapovaný jedinec má nárok na to, aby se mohl plně rozvíjet a aby byl respektován.
2. *Výchovný* – handicapovaný jedinec má právo na náležité vzdělání, které mu pomůže v jeho optimálním osobním rozvoji a růstu.
3. *Ekonomický* – handicapovaný jedinec má nárok na vhodné pracovní zaražení, které mu umožní uplatnit své schopnosti a znalosti.

Všechny výše uvedené cíle kladou důraz především na uznání hodnoty a jedinečnosti každého jedince. Speciální pedagogika se snaží, s co největším respektem k osobám se speciálními potřebami, naplnit všechny tyto cíle tak, aby byl zajištěn co možná nejúplnější rozvoj, vzdělání a následné pracovní uplatnění. Rovněž se pak snaží o změnu v postojích většinové společnosti tak, aby lépe rozuměli znevýhodněným spoluobčanům a zlepšila se

¹ ZACHAROVÁ, Eva. *Kapitoly ze speciální pedagogiky 1*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2003, s. 4.

² FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním*. Praha: Triton, 2008, s. 14.

³ ZACHAROVÁ, Eva. *Kapitoly ze speciální pedagogiky 1*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2003, s. 4.

⁴ KYSUČAN, Jaroslav. Speciální pedagogika jako věda, základní terminologie. In: KYSUČAN, Jaroslav a Jindřich KUJA. *Kapitoly z teoretických základů speciální pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1996, s. 7.

vzájemná spolupráce. Lze říct, že hlavním cílem speciální pedagogiky je úspěšná socializace handicapovaného jedince do společnosti s ohledem na jeho znevýhodnění.

Jaroslav Kysučan a Jindřich Kuja⁵ doplňují, že speciální pedagogika se nezaměřuje pouze na děti a mladistvě, ale věnuje se také rehabilitaci dospělých jedinců, u kterých postižení přetrvává v průběhu celého života, a potřebují adekvátní pomoc. Patří sem také lidé, kteří se stali invalidy až v dospělosti. Speciální pedagogika jim pomáhá v osvojování si základních dovedností, které jim usnadní život (jedná se například o zvládání Braillova písma pro nevidomé nebo o používání kompenzačních pomůcek).

1.1 Členění speciální pedagogiky

Jak uvádí Slavomil Fischer a Jiří Škoda⁶, speciální pedagogika se dělí na šest dílčích subsystémů, přičemž každý subsystém se věnuje pouze jednomu druhu poruchy nebo handicapu. Toto členění vyplývá z různých specifík a potřeb jednotlivých druhů handicapu, ke kterým je třeba volit diferenciovaný přístup. Každý subsystém se zabývá zákonitostmi výchovy a vzdělávání, specifickými projevy a rysy, popřípadě terapií a korekcí jejich projevů. K jednotlivým subsystémům patří podle jejich názvu i příslušná vědní disciplína.

1. **Psychopedie** – speciální pedagogika mentálně postižených jedinců, ať už se jedná o poruchy vrozené nebo získané.
2. **Etopedie** – speciální pedagogika osob obtížně vychovatelných, s poruchami chování a problémy v sociálních vztazích, které s handicapovaným jedincem úzce souvisí. Řadí se zde například problematická školní docházka, potíže s plněním všech školních dovedností a povinností.
3. **Somatopedie** – speciální pedagogika osob tělesně postižených, nemocných a oslabených, tj. osob s postižením hybnosti a mobility.
4. **Logopedie** – speciální pedagogika osob s problematickými komunikačními schopnostmi.
5. **Surdopedie** – speciální pedagogika osob se sluchovým handicapem. Jedná se jak o osoby neslyšící, tak o nedoslýchavé nebo se zbytky sluchu.

⁵ KYSUČAN, Jaroslav. Speciální pedagogika jako věda, základní terminologie. In: KYSUČAN, Jaroslav a Jindřich KUJA. *Kapitoly z teoretických základů speciální pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1996, s. 8.

⁶ FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním*. Praha: Triton, 2008, s. 16.

6. **Oftalmopedie** – speciální pedagogika osob zrakově postižených. Toto označení je novější, protože dříve se užívalo názvu tyflopédie. Současná oftalmopedie se však nezabývá pouze osobami zcela nevidomými, ale také osobami s ostatními poruchami zraku. Jedná se o osoby s různým druhem zrakové percepce.

Jarmila Pipeková⁷ však toto dělení nepovažuje za úplné a přidává ještě další dva subsystémy:

Edukace jedinců s více vadami – speciální pedagogika osob s kombinovaným postižením.

Specifické poruchy učení nebo chování – speciální pedagogika osob se specifickými poruchami učení, chování a pozornosti.

1.2 Vymezení pojmu

Ve speciální pedagogice panuje poměrně velká terminologická nejednotnost a roztržštěnost, na což poukazuje i Marie Renotierová⁸. Názvosloví a pojmy týkající se speciální pedagogiky jsou totiž v jednotlivých zemích nejednotné a neexistuje ustálené pojmenování. Jedním z důvodů této různorodosti je i fakt, že každý rezort – ať už sociální, školský nebo zdravotnický, si vytvořil svoje vlastní názvosloví a terminologii. Lze si povšimnout, že zahraniční terminologie poměrně často používá slova „dítě“ bez ohledu na to, o jak starého jedince se jedná. Handicapovaní lidé, kteří jsou znevýhodněni, ať už zdravotně nebo psychosociálně, jsou označováni různě:

- „výjimečné (*exceptional children*),
- znevýhodněné (*handicapped children*),
- omezené (*behinderte Kindern*),
- omezené v učení (*lernbehinderte Kindern*),
- nepřizpůsobivé (*enfants inadapts*),
- narušené (*anomalnyje deti*), atd.“⁹

⁷ PIPEKOVÁ, Jarmila, ed. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 2006, s. 97.

⁸ RENOTIÉROVÁ, Marie. Speciální pedagogika – teoretická východiska. In: *Speciální pedagogika*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s. 18.

⁹ KYSUČAN, Jaroslav. Speciální pedagogika jako věda, základní terminologie. In: KYSUČAN, Jaroslav a Jindřich KUJA. *Kapitoly z teoretických základů speciální pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1996, s. 8.

Tato pojmová různorodost se vyskytuje také u nás. Jaroslav Kysučan a Jindřich Kuja¹⁰ uvádí nejčastěji používané termíny, na které můžeme narazit jak v odborných publikacích, tak v úředních materiálech. Jedná se o termíny: „*postižený, defektní, zdravotně poškozený, abnormální, anormální, oslabený, handicapovaný, neadaptovaný apod.*“¹¹ Anna Šarátková¹² dále poukazuje na termín „*people first language*“, který se používá při označení lidí s postižením. V tomto případě jsou při pojmenování uváděny na prvním místě lidé, namísto názvu jejich postižení (například: dítě s autismem, muž se zrakovým postižením apod.).

1.3 Handicap, disabilita, defekt

Jak je patrné z předešlé kapitoly, Speciální pedagogika používá řadu pojmů, které se na první pohled mohou zdát významově podobné, avšak ve své podstatě se velmi liší. Pokud mají být jednotlivé termíny správně používány, je nezbytně třeba plně porozumět jejich významu. V současné době totiž dochází, především mezi laickou veřejností, k jejich nevhodnému používání a zaměňování jejich smyslu, čehož je třeba se vyvarovat. Níže uvedené pojmy tvoří základ speciální pedagogiky a jsou nezbytné pro následný rozbor textu.

Jak poznamenává Jaroslav Kysučan a Jindřich Kuja¹³, pojmu **handicap** (znevýhodnění) se používá při označení problémů, kterým je vystaven postižený člověk při komunikaci a interakci s ostatními lidmi. Handicapovaný jedinec nenaplnuje očekávání, která jsou na něho společností kladena.

Míra a úroveň znevýhodnění však záleží na dané situaci a prostředí. Například žák s protézou může být oproti svým spolužákům znevýhodněn ve chvíli, kdy všichni hrají na hřišti volejbal, avšak ve třídě při běžné výuce mu jeho handicap nijak nepřekáží. Kysučan a Kuja dále uvádí, že v zahraniční literatuře je možné nalézt termín „*at risk*“ (ohrožený, v nebezpečí), jenž označuje děti, které v dané chvíli nejsou označeny jako handicapované, avšak je zde zvýšená pravděpodobnost vzniku postižení. Tímto termínem označujeme

¹⁰ KYSUČAN, Jaroslav. Speciální pedagogika jako věda, základní terminologie. In: KYSUČAN, Jaroslav a Jindřich KUJA. *Kapitoly z teoretických základů speciální pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1996, s. 8.

¹¹ Tamtéž, s. 8.

¹² ŠARÁTKOVÁ, Anna. Speciální pedagogika a její mezioborové vazby. In: *Základy speciální pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s. 9.

¹³ KYSUČAN, Jaroslav. Speciální pedagogika jako věda, základní terminologie. In: KYSUČAN, Jaroslav a Jindřich KUJA. *Kapitoly z teoretických základů speciální pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1996, s. 8.

nejčastěji novorozence nebo děti v předškolním věku, u kterých se očekává (především kvůli jejich prostředí nebo okolnostem, které provázely porod), že se u nich objeví vývojové problémy. Rovněž se zvyšuje riziko, že by mohli být označeni jako handicapovaní. Kysučan a Kuja upozorňují na tendenci upustit do používání termínu „postižené dítě“ (popřípadě tělesně postižené dítě, mentálně retardované dítě apod.). Ve Velké Británii používají termín „dítě se speciálními potřebami“, který již na první pohled šetrněji označuje daného jedince. U nás dosud převládá především označení „handicapované dítě“.

Dalším termínem, který je důležité rozlišovat, je **disaptibilita**. Jaroslav Kysučan a Jindřich Kuja¹⁴ uvádí, že právě oba pojmy, disaptibilita a handicap, se dostaly do povědomí české veřejnosti ze zahraničí a to především díky odborným stykům se zahraničím a aplikací mezinárodní klasifikace poruch. Jak handicap tak disaptibilita pochází z anglického jazyka.

Termínem disaptibility označujeme jedince, kteří mají omezenou funkci nebo zcela ztratili část těla, popřípadě tělesného orgánu. Toto postižení omezuje člověka v jeho každodenních činnostech (například mu znemožňuje vidět, slyšet nebo chodit). Je však třeba od sebe rozlišovat termíny handicap a postižení, protože neznamena, že postižený člověk musí být nutně také handicapovaný. Pokud byla dítěti amputována noha, ale po určitém čase a úsilí se naučí chodit s protézou, která mu umožní uplatnění nejen ve škole, ale i mimo ni, pak dané dítě nemůžeme označit jako handicapované. V případě, že postižení nijak nezasahuje do vzdělávacích, sociálních, osobních nebo pracovních vztahů, nejedná se o handicap.

Třetím důležitým pojmem je **defekt**, neboli také vada či porucha. Marie Renotiérová¹⁵ vysvětluje, že se jedná o poruchu v anatomické stavbě člověka a jeho nedostatečnou funkci. Poškození zasahuje jak oblast psychickou a sociální, tak oblast senzoryckou a somatickou. V případě defektu se jedná o nenapravitelnou, nezměnitelnou odchylku od normy. Vedle termínu defekt se používá také pojmu vada, který označuje menší, upravitelnou odchylku od společenské normy.

¹⁴ KYSUČAN, Jaroslav. Speciální pedagogika jako věda, základní terminologie. In: KYSUČAN, Jaroslav a Jindřich KUJA. *Kapitoly z teoretických základů speciální pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1996, s. 8.

¹⁵ RENOTIÉROVÁ, Marie. Speciální pedagogika – teoretická východiska. In: *Speciální pedagogika*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s. 19.

Marie Renotiérová dělí defekt na dva druhy a to podle doby jeho vzniku:

Vrozený – vzniká v prenatálním (zde má důležitý vliv především dědičnost, popřípadě infekce a další nemoci prodělané v těhotenství), perinatálním (nepříznivé okolnosti provázející porod) nebo postnatálním období života jedince.

Získaný – vztahuje se na celý život jedince. Vzniká nejčastěji důsledkem úrazu, vážného onemocnění nebo nesprávné výchovy či nevhodných životních podmínek.

Dále lze defekty dělit podle druhu, a to na:

- pohybové,
- zrakové,
- sluchové,
- řečové (postihující oblast komunikačních dovedností),
- mentální postižení,
- poruchy chování,
- parciální postižení,
- vícenásobné postižení.

Poslední dělení defektů je na základě intenzity defektu:

- lehký – vztah jedince ke společnosti není narušen a ani nehrozí,
- středně těžký – jedinec se nachází v přímém ohrožení nebo poruchy sociálních vztahů,
- těžký – sociální vztahy jedince jsou velmi vážně poškozeny nebo dochází k jejich úplně ztrátě.

V případě, že defekt omezuje a ovlivňuje daného jedince při kontaktu a komunikaci ve společnosti, mluvíme o **defektivitě**. Podle Marie Renotiérové¹⁶ se defektivita projevuje jak ve funkční, tak v psychické výkonnosti. Může však ovlivnit také postoj jedince ve společnosti nebo negativně ovlivnit jeho uplatnění v práci, výchově nebo ve vzdělání. Může se projevovat hned několika způsoby, mezi které můžeme zařadit například změny v učení a chování nebo změněnou sociální adaptaci a motivaci.

Ve své práci budu používat termín „postižený“ nebo „handicapovaný“. Jedná se totiž o slova dlouhodobě používaná a zároveň také nejfrekventovanější. Hlavním důvodem pro

¹⁶ RENOTIÉROVÁ, Marie. Speciální pedagogika – teoretická východiska. In: *Speciální pedagogika*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s. 20.

použití slova „handicap“ je však jeho význam. Handicap nevyjadřuje pouze stupeň nemoci, popřípadě normality, ale důraz se klade především na socializaci daného jedince, na což poukazují také Denisa Buřvalová a Eva Reitmayerová¹⁷. Jedná se o narušenou funkci sociální role (osobních a sociálních aktivit), která je způsobena odlišným postavením ve společnosti a projevuje se rozdílným přijímáním jeho okolí. Právě rozdílným přijetím handicapovaného jedince a jeho způsobem začlenění se do společnosti se budu zabývat v následujícím textu.

1.4 Osoby s tělesným postižením

Slavomil Fischer a Jiří Škoda¹⁸ poznamenávají, že pojmy tělesné a zdravotní postižení bývají mnohdy uváděny jako synonyma. Lze je však také nalézt jako souhrnný název. Podle Zákona o předškolním, základním a středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání č. 561/2004 Sb. je tělesné postižení stanoveno jako jedna z forem zdravotního postižení. Oproti tomu je zdravotním znevýhodněním myšleno jakékoliv zdravotní oslabení, nebo dlouhodobá nemoc. Lze zde však zařadit také zdravotní poruchy, které způsobují problémy v oblasti učení a chování a jenž je třeba zohlednit při vzdělávání.

Jako tělesné postižení označují Slavomil Fischer a Jiří Škoda¹⁹ „*přetrvávající nebo trvalé napaďnosti v pohybových schopnostech se stálým nebo značným vlivem na kognitivní, emocionální a sociální výkony*“²⁰.

Veřejnost nejčastěji vnímá tělesné postižení jakožto handicap na první pohled zjevný a nepřehlédnutelný. Jak dále uvádějí Slavomil Fischer a Jiří Škoda²¹, viditelné poškození těla, především pak horních a dolních končetin, je způsobeno porušením motoriky, ke kterému dochází ze dvou hledisek – kvalitativního a kvantitativního.

Jak dále upozorňují Slavomil Fischer a Jiří Škoda, tělesné postižení může být vrozené (vzniká v prenatálním, postnatálním období nebo v průběhu porodu) nebo získané, které může

¹⁷ BUŘVALOVÁ, Denisa a Eva REITMAYEROVÁ. *Tělesně postižený*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007, s. 6.

¹⁸ FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním*. Praha: Triton, 2008, s. 16.

¹⁹ Tamtéž, s. 34.

²⁰ GRUBER, Heinz a Viktor LENDL. In: FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním*. Praha: Triton, 2008, s. 34.

²¹ FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním*. Praha: Triton, 2008, s. 16.

vzniknout v průběhu lidského života (nejčastěji se jedná o následky úrazu nebo vážné choroby).

Je důležité si uvědomit, že tělesné postižení není jen otázkou omezení fyzické zdatnosti. Takto handicapovaní lidé se musejí se svým postižením vyrovnávat taktéž po stránce psychické. Pro mnoho z nás je pohyb něčím samozřejmým, nad čím ani nepřemýšlíme. Handicapovaní lidé jsou ve společnosti velmi limitováni i z toho důvodu, že jejich fyzická odlišnost je na první pohled patrná a zřejmá. Z hlediska diagnózy se dá sociální handicap obtížně klasifikovat a nenalezneme jej ani v základním výčtu důsledků postižení. Roger Ll. Wood a Tom McMillan²² uvádí, že sociální handicap je poměrně obtížně měřitelný, jelikož zde působí velké množství faktorů. Hlavní roli při posuzování míry sociálního handicapu hrají samotné činy postiženého jedince. Záleží na tom, jak se integroval do společnosti, jak se v ní cítí a chová.

Lidé, kteří přichází do kontaktu s postiženými lidmi, se velmi často uchylují k projevům lítosti vůči handicapovanému jedinci a nejednají s ním jako se sobě rovným. Na druhou stranu však lidé mnohdy neví, jak se k danému člověku chovat, a často se strání jeho společnosti. Právě tyto společenské reakce vyvolávají v postiženém řadu negativních emocí, které mohou vyústit až v pocity méněcennosti. Pro potlačení těchto pocitů a snadnější začlenění se do společnosti je velmi důležitá míra soběstačnosti daného jedince. Právě jistou míru nezávislosti může podpořit správná volba kompenzačních pomůcek a vhodně upravené okolí. Handicapovaní jedinci bohužel nebudou nikdy plně samostatní a vždy se najde situace, kdy budou potřebovat pomoc okolí.

Jarmila Pipeková²³ uvádí dělení pohybových vad podle postižené části těla:

- obrny centrální a periferní nervové soustavy (např. dětská mozková obrna nebo lehká mozková dysfunkce),
- deformace (např. skolióza),
- malformace – jedná se o vadný vývoj různých částí těla, přičemž nejčastěji jsou postiženy končetiny,
- amputace – nejčastější příčinou jsou úrazy, následky těžkých onemocnění a infekce.

²² WOOD, Roger Ll. a Tom MCMILLAN. *Neurobehavioural Disability and Social Handicap Following Traumatic Brain Injury*. New York: Psychology Press, 2002, s. 151.

²³ PIPEKOVÁ, Jarmila, ed. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 2006, s. 169.

Lidé s tělesným handicapem se i přes své omezení snaží co nejvíce začlenit do běžného života. To platí také o handicapovaných dětech a mladistvých, kteří mají možnost integrace do běžné základní školy. Slavomil Fischer a Jiří Škoda²⁴ vysvětlují, že právě vzdělávání má svou nezaměnitelnou pozici v komprehenzivní rehabilitaci, kde doplňuje další léčebné metody, jako jsou sociální a pracovní péče. Jelikož tělesný handicap ve většině případů nijak neovlivňuje mentální schopnosti dětí, mají možnost začlenit se mezi své vrstevníky, aniž by byli odkázáni na domácí výuku.

1.5 Zrakový handicap

Abychom mohli nahlédnout do problematiky zrakově handicapovaných, je důležité nejprve vymezit specifika takto postižených osob. Libuše Ludíková²⁵ definuje zrakové postižení jako „*absenci nebo nedostatečnost kvality zrakového vnímání.*“²⁶ Ján Jesenský²⁷ toto tvrzení rozšiřuje a doplňuje.

„Zrakovým postižením rozumíme víc, nežli představuje pouhé poškození (patologie, defekt) anatomických struktur a poruchy funkcí zrakového analyzátoru. Jde o stav, při kterém se toto poškození nebo porucha promítá negativně do všech dimenzí charakterizujících kvality života člověka, především do:

- řady schopností a vlastností člověka, citového života a procesů, kterými se člověk aktivně adaptuje na prostředí sociální, kulturní, pracovní i výchovně-vzdělávací (edukační),*
- v neposlední řadě do sféry jednání (konání) a výkonu.“²⁸*

Postižení zraku výrazně ovlivňuje život nemocného člověka. Jarmila Pipeková²⁹, upřesňuje, že se jedná o omezení nebo úplné znemožnění schopnosti vnímat vizuální informace. Zraková vada ovlivňuje všechny sféry lidského života, přičemž může ovlivnit jeho psychický i fyzický vývoj. Jedinec je vystaven zvýšené zátěži, kdy se musí více soustředit na zbylé smysly.

²⁴ FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním*. Praha: Triton, 2008, s. 58–61.

²⁵ LUDÍKOVÁ, Libuše. *Speciální pedagogika osob s postižením zraku*. In: RENOTIÉROVÁ, Marie, Libuše LUDÍKOVÁ a kol. *Speciální pedagogika*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s. 192.

²⁶ Tamtéž, s. 192.

²⁷ JESENSKÝ, Ján. *Základy komprehenzivní tyflopédie*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2002, s. 25.

²⁸ Tamtéž, s. 25.

²⁹ PIPEKOVÁ, Jarmila, ed. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 2006, s. 230.

Libuše Ludíková, Dita Finková a Kateřina Stejskalová³⁰ upozorňují na skutečnost, že široká veřejnost má ohledně zrakově postižených mnohé zkreslené představy. Často dochází k unáhleným závěrům, kdy zrakový handicap považuje za synonymum pro slepotu. Je však nutné si uvědomit, že škála očních vad je poměrně široká, čemuž odpovídá i její klasifikace. Libuše Ludíková, Dita Finková a Kateřina Stejskalová osoby se zrakovým postižením dělí do několika kategorií, a to z pohledu medicíny, speciálněpedagogické praxe, dále dle skupin poruch zraku, popřípadě pro sportovní účely.

Jednu z možných klasifikací uvádí WHO (Světová zdravotnická organizace)³¹, jenž zrakově postižené dělí dle oblasti, která je zasažena.

Položka	Druh zdravotního postižení
1.	<p>Střední slabozrakost</p> <p>zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí: maximum menší než 6/18 (0,30) - minimum rovné nebo lepší než 6/60 (0,10); 3/10 - 1/10, kategorie zrakového postižení 1</p>
2.	<p>Silná slabozrakost</p> <p>zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí: maximum menší než 6/60 (0,10) - minimum rovné nebo lepší než 3/60 (0,05); 1/10 - 10/20, kategorie zrakového postižení 2</p>
3.	<p>Těžce slabý zrak</p> <p>a) zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí: maximum menší než 3/60 (0,05) - minimum rovné nebo lepší než 1/60 (0,02); 1/20 - 1/50, kategorie zrakového postižení 3</p> <p>b) koncentrické zúžení zorného pole obou očí pod 20 stupňů, nebo jediného funkčně zdatného oka pod 45 stupňů</p>
4.	<p>Praktická slepota</p> <p>zraková ostrost s nejlepší možnou korekcí 1/60 (0,02), 1/50 až světlocit nebo omezení zorného pole do 5 stupňů kolem centrální fixace, i když centrální ostrost není postižena, kategorie zrakového postižení 4</p>

³⁰ LUDÍKOVÁ, Libuše, DITA FINKOVÁ a KATEŘINA STEJSKALOVÁ. *Teoretická východiska speciální pedagogiky osob se zrakovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 53–54.

³¹ *Klasifikace zrakové postižení podle WHO*. Dostupné z: <http://www.sons.cz/klasifikace.php>.

5.	Úplná slepota ztráta zraku zahrnující stavy od naprosté ztráty světlocitu až po zachování světlocitu s chybnou světelnou projekcí, kategorie zrakového postižení 5
-----------	--

Eva Mrázová³² zrakové postižení dále dělí na vrozené a získané. Poukazuje na skutečnost, že děti trpící vadou zraku již od narození mají následně větší problém s orientací v prostoru a chápáním pojmů, jelikož jejich zrakové představy jsou velmi omezené. Oproti tomu jedinci, u nichž dojde ke zhoršení popřípadě ztrátě zraku v průběhu života, mají větší povědomí o světě kolem sebe a jeho podobách, což jim do jisté míry usnadňuje vyrovnávání se s následky svého postižení.

V dnešní době je kladen důraz na integraci handicapovaných jedinců do zdravé části populace, což platí i v případě žáků a studentů s vadami zraku. Internetový portál Center for Parent Information and Resources³³, který se zaměřuje na pomoc a poradenství rodičům handicapovaných dětí, klade důraz na včasné odhalení zrakového postižení. Jelikož většina vzdělávacího procesu probíhá vizuální formou, zrakově postižené děti potřebují ke svému studiu odlišný přístup a specifické pomůcky a materiály. Nezbytnou součástí jejich výuky je zapojení ostatních smyslů, mezi něž patří čich, dotek, chuť, sluch nebo také pohybové aktivity. Vše se odvíjí od míry poškození zraku a dostupnosti kompenzačních pomůcek. Libuše Ludíková, Dita Finková a Kateřina Stejskalová³⁴ uvádí výčet jednotlivých pomůcek, mezi něž patří například stolní kamerová lupa, speciálně upravený stůl popřípadě učebnice se zvětšeným písmem. Eva Mrázová³⁵ upozorňuje na existenci řady specializovaných zařízení, mezi něž patří mateřské, základní a střední školy pro zrakově postižené. Zde se žáci vedle běžné výuky učí orientaci v prostoru, zlepšování sluchu, popřípadě Braillově písmu.

³² MRÁZOVÁ, Eva. *Vybrané kapitoly ze speciální pedagogiky*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta, 2004, s. 50–51.

³³ *Visual Impairment, Including Blindness*. Dostupné z: http://www.parentcenterhub.org/wp-content/uploads/repo_items/fs13.pdf.

³⁴ LUDÍKOVÁ, Libuše, DITA FINKOVÁ a KATEŘINA STEJSKALOVÁ. *Teoretická východiska speciální pedagogiky osob se zrakovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 72.

³⁵ MRÁZOVÁ, Eva. *Vybrané kapitoly ze speciální pedagogiky*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta, 2004, s. 52.

2 HANDICAPOVANÝ HRDINA V LITERATUŘE PRO DĚTI A MLÁDEŽ

Handicapovaní lidé jsou nedílnou součástí naší společnosti, což se odráží v tendenci spisovatelů, jež zobrazují postižené ve své tvorbě. V průběhu 20. století se čeští autoři snažili zachytit handicapovaného jedince ve svých knihách různým způsobem. V této kapitole se budeme věnovat zobrazení stavu literatury o postižených od počátku minulého století až do současné tvorby.

2.1 Handicapovaný hrdina v české literatuře od počátku 20. století až do roku 1989

V českém prostředí jak uvádí Milena Šubrtová³⁶, stála tematika handicapu poměrně dlouhou dobu na okraji zájmů. Její pozice se mění až s postupem času v souladu se zájmem tvůrců literatury pro děti a mládež o institucionální péči, jejíž počátky lze datovat sklonkem 19. století. První zařízení, které na našem území propojovala zdravotní péči s výchovně-vzdělávací funkcí, se začala objevovat až počátkem 20. století. Nepopiratelnou výhodou byl neustálý lékařský dohled nad žáky, avšak tento způsob výchovy měl i řadu nedostatků. Hlavní nevýhodu lze spatřovat v poměrně limitujícím zaměření, kdy většina vzdělávacích aktivit byla zaměřena na následné praktické uplatnění žáků, což vedlo k rozvoji specializovaných ústavních dílen. Handicapovaní jedinci však byli nadále vyčleněni ze společnosti zdravých lidí a právě specializované ústavy přispívali k jejich separaci a omezovali sociální kontakt

³⁶ V tomto stručném přehledu se opíráme o studie Mileny Šubrtové:

ŠUBRTOVÁ, Milena. Handicap a jeho zobrazení v literatuře pro děti a mládež ve druhé polovině 20. století a na počátku 21. století. In: SIEGLOVÁ, Naděžda et al. *Otázky komunikace a téma handicapu se zřetelem k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami = Questions of communication and the topic of handicap regarding pupils with special educational needs*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 139–154.

ŠUBRTOVÁ, Milena. Tematika handicapu v české literatuře pro děti a mládež první poloviny 20. století. In: SIEGLOVÁ, Naděžda et al. *Otázky komunikace a téma handicapu se zřetelem k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami = Questions of communication and the topic of handicap regarding pupils with special educational needs*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 129–139.

ŠUBRTOVÁ, Milena. Obraz handicapovaného hrdiny v české literatuře pro děti a mládež 90. let. In: URBANOVÁ, Svatava a kol. *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století: (reflexe české tvorby a recepce)*. Olomouc: Votobia, 2004, s. 132–144.

s okolním světem. Tento společenský stav se odráží i na literární tvorbě, kdy v první polovině 20. století je na handicapovaného jedince pohlíženo s lítostí a soucitem. Z tohoto obecného pojetí se vymykají příběhy založené na reálné životní zkušenosti, kdy se postižení stává pro jedince součástí jeho identity.

Mezi první texty, které se tematikou handicapu zabývaly, patří povídkový soubor Jaroslava Kronbauera *Děti v jeskyních* (1903), kde autor vyzdvihuje klady institucionální péče, a to zejména v povídkách *Světlo slepých* a *Němý, který mluví*. Za zlomovou lze považovat tvorbu Ludmily Durdíkové-Faucher, která přibližuje problematiku handicapu z pohledu samotných postižených jedinců. Přestože její knihy nejsou intencionální četbou pro děti a mládež, znamenají výrazný posun ve způsobu nazírání na handicapované. Při tvorbě své první prozaické knihy *Šarkán* (1922) autorka úzce spolupracovala s Františkem Bakulem, jedním z prvních zastánců integrativní výchovy a vzdělávání. Durdíková dokumentuje život svého kamaráda z dětství Jaroslava Zdrůbeckého, který byl pro svůj tělesný handicap umístěn do Jedličkova ústavu. I přes silný osobní vztah k hlavnímu protagonistovi si udržuje odstup a celý příběh popisuje nezaujatě. Ve svých dalších dvou prózách *Tuláci* (1926) a *Děti zhaslých očí* (1929) nadále spolupracuje s Bakulovou družinou a popisuje osudy jejich členů. Přestože pojala výše uvedení knihy jako projev obdivu významnému pedagogovi a jeho metodám, vyvarovala se jakéhokoliv sentimentu a ponechala realistický ráz příběhů.

Další významnou osobností a zároveň žákem Františka Bakuleho je handicapovaný autor František Filip, který zastupuje moderní pojetí handicapu. Milena Šubrtová³⁷ poukazuje na jeho vůli, která mu pomohla v postupném překonání všech nástrah jeho postižení a následného začlenění do běžného života. Filip napsal autobiografickou knihu *Bezruký Frantík píše o sobě* (1926), která se následně dočkala pokračování *Bezruký Frantík píše II. díl* (1936). Třetí autorovou publikací je sbírka úvah *Úspěch: živá slova bezrukého umělce* (1941).

Autoři první poloviny 20. století zpočátku přistupovali k handicapovaným hrdinům plni negativních předsudků, což se odráželo v jejich tvorbě. Tělesné postižení bylo zdůrazňováno jako limitující zátěž, která měla určující vliv nejen na samotného člověka, ale i na jeho okolí. Mezi díla, ve kterých nalezneme tento postoj, patří soubor Otokara Pospíšila *Zloděj a jiné povídky* (1914). Hlavním protagonistou povídky *Zbytečný člověk* je tělesně postižený chlapec Vojtěch, jehož fyzický zjev jej předurčuje k podřadné roli ve společnosti.

³⁷ ŠUBRTOVÁ, Milena. Tematika handicapu v české literatuře pro děti a mládež první poloviny 20. století. In: SIEGLOVÁ, Naděžda et al. *Otázky komunikace a téma handicapu se zřetelem k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami = Questions of communication and the topic of handicap regarding pupils with special educational needs*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 133–134.

Chlapec podléhá tlaku svého okolí, které neustále zdůrazňuje jeho zbytečnost a bezvýznamnost, a svůj život raději obětuje pro záchranu zdravého kamaráda.

Jako druhý způsob pojmání handicapu v literatuře lze považovat snahu o reálné zobrazení úsilí, které museli postižení lidé vynaložit, aby se mohli začlenit do zdravé společnosti. Milena Šubrtová³⁸ toto období datuje od konce první poloviny 20. století. Handicap již nebyl nepřekonatelnou překážkou, ale pouhým limitujícím faktorem, který lze pílí a cílevědomou prací pokořit. Přestože postižení lidé neměli rovnocenné podmínky jako jejich vrstevníci, knihy sloužily jako motivační četba zejména pro zdravou populaci. Jedním z autorů tohoto období byl Jaroslav Průcha, který ve své knize *Šťastní ubožáci* (1924) vyobrazil úspěšnou kariéru nevidomého pianisty. I přes veškerou snahu stojí postižený člověk stále na periferii, a pokud si svou příčinlivostí vydobude vyšší postavení, je nucen prokázat vděk společnosti, která mu úspěch umožnila. Tato situace se projevuje i v případě mladého pianisty, který veškerý výnos ze svých koncertů věnuje na dobročinnost.

Autoři svou pozornost nesoustřeďovali pouze na handicap tělesný, ale věnovali se rovněž handicapu mentálnímu. Mezi jednu z prvních knih se řadí povídka Jana Petruše *Blbeček* (1917). Nalezneme zde výrazný vliv negativního stereotypu, kdy neatraktivní zjev malého chlapce Jura Zgabaje doprovází nespoutané chování. Od veřejného ponižování a opovržení ho nevysvobodí ani tragická smrt, kdy chlapec obětuje svůj život pro záchranu králičích mládřat.

Druhá polovina 20. století nebyla tématice handicapu příliš nakloněna. Milena Šubrtová³⁹ uvádí dva hlavní důvody, které za touto skutečností stály. Jedním z nich je izolace handicapovaných jedinců do specializovaných ústavů, kde byli skryti před zraky zdravé populace. Dalším důvodem, proč bylo téma postižených lidí společensky zapovězeno, bylo politické smýšlení, které považovalo jakýkoliv handicap za lékařské pochybení a znevýhodnění jedinci tudíž vhodně nereprezentovali tehdejší prototyp šťastného člověka. Pokud se autoři rozhodli věnovat tématice handicapu, tak pouze do té míry, že zobrazovali aktivního jedince, jehož postižení nebylo nijak fatální nebo trvalé. Toto omezení se navíc dalo

³⁸ ŠUBRTOVÁ, Milena. Tematika handicapu v české literatuře pro děti a mládež první poloviny 20. století. In: SIEGLOVÁ, Naděžda et al. *Otázky komunikace a téma handicapu se zřetelem k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami = Questions of communication and the topic of handicap regarding pupils with special educational needs*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 136.

³⁹ ŠUBRTOVÁ, Milena. Handicap a jeho zobrazení v literatuře pro děti a mládež ve druhé polovině 20. století a na počátku 21. století. In: SIEGLOVÁ, Naděžda et al. *Otázky komunikace a téma handicapu se zřetelem k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami = Questions of communication and the topic of handicap regarding pupils with special educational needs*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 140, 154.

poměrně snadno překonat pevnou vůlí a pílí, což opět potvrzovalo žádaný model spokojeného člověka.

Milena Šubrtová⁴⁰ zmiňuje tři významné autorky druhé poloviny 20. století, jež se ve své tvorbě zabývaly tematikou handicapu. První z nich je Jaroslava Reitmannová, popisující život teprve třináctileté Rezky, pro niž psychická nemoc představuje útěk ze společnosti dospělých lidí, ve kterých se zklamala. Kniha nese výstižný název *Velká voda* (1959), jež symbolizuje samotnou Rezku před vypuknutím její nemoci. Dívka nakonec opět nalézá cestu k lidem, kteří ji obklopují, a vše se vrací zpět do normálu.

Další spisovatelkou je Ludmila Romportlová se svým dívčím románem *Zrcadlo pro Kristýnu* (1969). Devatenáctiletá volejbalistka si nedopatřením poraní záda, což ji na dlouhé měsíce upoutá na tvrdé lůžko. Aktivní dívka, jež je najednou vytržena ze svého vrstevnického kolektivu, má nyní dostatek času na přemýšlení nad svým vlastním životem a rekapitulaci svých dosavadních činů.

Motiv handicapu se u prozaičky Hany Pražákové objevil hned ve dvou knihách. Román *Výsostné území* (1976) zachycuje soužití dvou mladých lidí, kteří musí čelit řadě překážek, kladených jak rodinou, tak blízkým okolím. Vysokoškolačka Irena se seznamuje s tělesně postiženým Tomášem, který v dětství prodělal obrnu. I přes prvotní rozpaky, které Irena pocituje, se oba mladí lidé rozhodnou pro společný život, kdy se jeden druhému stávají nenahraditelnou oporou. Jejich soužití však neschvaluje především Tomášova matka, která se snaží svého syna uchránit před neúspěchem a přemlouvá ho ke vztahu se stejně postiženou dívkou, jelikož se domnívá, že společné trápení obou mladých lidí by znamenalo snadnější život. Pochopení a podporu tak dvojice nalézá až u lékařů. Druhou knihou zobrazující handicapovaného hrdinu je román *Návrat z vánočních prázdnin* (1983). Třináctiletá Tamara trpí zhoršující se slabozrakostí, jež jí donutí opustit kolektiv zdravých vrstevníků a odejít na internátní školu pro zrakově postižené. Její předčasné osamostatnění se má však i nesporné výhody, neboť z ustrašené Tamary se postupem času stává statečná dívka, která je schopná se o sebe postarat, aniž by se musela dožadovat pomoci od cizích lidí.

⁴⁰ ŠUBRTOVÁ, Milena. Handicap a jeho zobrazení v literatuře pro děti a mládež ve druhé polovině 20. století a na počátku 21. století. In: SIEGLOVÁ, Naděžda et al. *Otázky komunikace a téma handicapu se zřetelem k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami = Questions of communication and the topic of handicap regarding pupils with special educational needs*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 140–142.

2.2 Handicapovaný hrdina v české literatuře od 90. let 20. století do současnosti

Počátkem 90. let 20. století dochází vlivem uvolnění politického napětí k detabuizaci zobrazování handicapu v literatuře pro děti a mládež. Hlavní příčinu této proměny spatřuje Milena Šubrtová⁴¹ ve vzrůstajícím zájmu společnosti o řešení situace postižených lidí a s tím spojené snaze o integraci do zdravé části populace. Zpočátku byl motiv handicapu rozvíjen především v dívčí četbě. Tato žánrová jednostrannost byla způsobena především zaměřením se na citovou a vztahovou složku. Postupem času se handicapovaný hrdina dostává i do dalších oblastí literární tvorby.

Román Stanislava Rudolfa *Blíženci* (1992) líčí život Milady, dívky po mozkové obrně, jež se musí vyrovnat s tragickým úmrtím své matky a otcovým novým manželstvím. Šubrtová popisuje vztah nových členů rodiny k handicapované dívce. Zatímco matka a mladší nevlastní sestra přistupují k Miladě otevřeně a přijímají ji mezi sebe jako rovnocennou členku domácnosti, starší nevlastní bratr David nijak neskryvá své negativní pocity a odsuzující postoj, který k dívce zaujímá. Milada si Davida nakonec získává svou upřímností a otevřeností.

Pentalogie Evy Bernadinové *Blanka, obyčejná holka* (1993); *Blanko, usmívej se* (1994); *Blanko, představ si* (1995); *Ahoj Blanko!* (1998), *Blanka a Jirka* (2003) zachycuje několik let ze života mladé dívky. Autorka téma handicapu otevírá ve svých knihách hned na několika místech a to prostřednictvím Blančina kontaktu s postiženými lidmi. Slabou stránku výše uvedených knih spatřuje Šubrtová ve zjevném výchovném cíli, které knihy obsahují. Rovněž použité dialogy a často působí příliš strojeným a účelným dojmem.

Mezi literaturu určenou pro čtenáře mladšího školního řadí Šubrtová knihu Ivy Procházkové *Pět minut před večeří* (1996). Autorka retrospektivně vypráví příběh malé Babety, která je od svého narození nevidomá. Dívka přesvědčuje svého otce, aby vyplnil čekání na blížící se večeři popisem jeho seznámení s Babetinou matkou a jejím následným narozením. Čtenář si až na samotném konci knihy uvědomuje, že Babeta již vidí, neboť operace, kterou před nedávnem podstoupila, se úspěšně podařila. Pohádkový příběh Ivana

⁴¹ ŠUBRTOVÁ, Milena. Handicap a jeho zobrazení v literatuře pro děti a mládež ve druhé polovině 20. století a na počátku 21. století. In: SIEGLOVÁ, Naděžda et al. *Otázky komunikace a téma handicapu se zřetelem k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami = Questions of communication and the topic of handicap regarding pupils with special educational needs*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 142.

Binara *Bibiana píská na prsty* (2009) zobrazuje příběh invalidní dívky, která při osudné nehodě přišla o oba rodiče a jediným příbuzným, který jí zůstal je babička. Dívka se stále nesmířila se svým postižením a uzavírá se proto do světa fantazie, kde je vše možné, včetně chůze.

Kniha Markéty Zinnerové *Kde padají hvězdy* (1997) byla dodatečně vydána ke scénáři stejnojmenného televizního seriálu. Hlavní děj se odehrává v zotavovně určené pro dětské pacienty. Přestože zdravotní znevýhodnění není permanentní a nevratné ani u jednoho z protagonistů, jsou touto náhlou změnou silně zasaženi a musejí se vyrovnat s řadou problémů, které ovlivní jejich plánovanou budoucnost.

Hlavní představitelku románu *Kamínek v botě* (1998) Jarmily Dědkové přirovnává Milena Šubrtová⁴² k Miladě z knihy *Blíženci*. Jolana se musí podobně jako Milada vyrovnat s následky svého handicapu a znovu hledat ztracené sebevědomí. Jolanu omylem matka popálí horkou vodou a dívce se najednou rozplývá sen o herecké kariéře. Dívka nakonec svůj handicap přijímá a nadále usiluje o kariéru herečky.

V literatuře zobrazující handicapované hrdiny lze spatřit i naučnou formu. Spisovatelé tato díla adresují především zdravým lidem ve snaze podpořit integraci a odbourat zažitě předsudky. Tato literatura je však rovněž vhodná pro dospělé nebo handicapované čtenáře. Častou jsou zobrazovány děti, které musí pečovat o handicapovaného příbuzného a názorně tak ukazují, jak by měla komunikace a kooperace s postiženým probíhat. Knihou určenou pro dětského čtenáře je próza *Šimsa* (1999) Hany Doskočilové. Mladý chlapec se musí po smrti svých rodičů postarat o invalidního dědečka. Kniha je naplněna optimismem obou hlavních protagonistů spočívajícím v projevu tolerance a solidarity.

Možnost odborné pomoci se vyskytuje v knize Evy Bernadrinové *Ahoj bráško* (2004), kdy matka psychicky neunesla narození nevidomého dítěte a je nucena vyhledat pomoc ve specializované poradně pro nevidomé. Šubrtová adresuje knihu především dospělým čtenářům, avšak díky své jednoduché kompozici je snadno přístupná i pro děti. Další autorkou, kterou zde Šubrtová zahrnuje, je Ivona Březinová a její novela *Kluk a pes* (2011). Malému školákovi Julinovi, upoutanému na invalidní vozík, dělá společnost zlatý retrívr César, který stejně jako jeho majitel navštěvuje nedalekou školu. Na rozdíl od Julina se však

⁴² ŠUBRTOVÁ, Milena. Obraz handicapovaného hrdiny v české literatuře pro děti a mládež 90. let. In: URBANOVÁ, Svatava a kol. *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století: (reflexe české tvorby a recepce)*. Olomouc: Votobia, 2004, s. 132–133.

cvičí na asistenčního psa, aby mohl svému dětskému kamarádovi nápomocný ve všech životních situacích. Kniha je zpestřena střídáním vypravěčských rolí chlapce a psa.

Zobrazení mentálního handicapu je v literatuře věnován minoritní prostor. Jednou z knih zabývajících se touto tematikou je novela Ivana Remundy *Bryčka pro biskupa* (1996). Tato publikace se řadí k neintencionální četbě pro děti a mládež. Vypravěčem celého příběhu je Bohuš, jenž se za protektorátu stará o svého mentálně postiženého kamaráda Lumíra, přezdívaného Pápěrka a společně překonávají posměch okolí. I přes veškerou Bohušovu snahu uchránit svého svěřence před nástrahami tehdejší doby, je Lumír umístěn do ústavu pro choromyslné.

Kniha Martiny Drijverové *Domov pro Martany* (1998) zachycuje proměnu vztahu desetileté Michaely ke svému mentálně postiženému bratru Michalovi, který trpí Downovým syndromem. Autorka se snaží seznámit čtenáře své knihy se specifiky Downova syndromu. Záměrem je odstranit zažitá stereotypy a předsudky, které lidé vůči postiženým zaujímají.

Handicapovaní lidé začínají postupem času aktivně vstupovat do literární tvorby a sami se na ni podílet jakožto autoři. Milena Šubrtová⁴³ poukazuje na vysokou míru autenticity, kterou se tyto knížky vyznačují. Jednou z prvních spisovatelek je Jarmila Mourková, která svoji knihu *Darina* (1993) založila na vlastní zkušenosti s obrnou, s jejímiž následky bojovala do konce života. Hlavní hrdinkou je mladá dívka Darina, která prodělala dětskou mozkovou obrnu, jež nenávratně poškodila její pohybový aparát, především dolní končetiny. Dívčina nezdolná vůle nebyla nijak poznamenána a i přes řadu omezení se rozhodne naplno žít a využít všech možností, které jsou ji nabízeny. Darina si uvědomuje, že středoškolské a posléze i vysokoškolské studium ji otevře řadu možností a nabídne zajímavou práci, po které tolik touží. Zaměstnání se totiž pravděpodobně stane Darininou hlavní životní náplní a je to také jediná oblast, kde může překonat své zdravé vrstevníky. Dalším handicapovanou autorkou je Denisa Střihavková, postižená Downovým syndromem, a její kniha *Na tom záleží...* (1999), která nepatří mezi intencionální literaturu pro děti a mládež, avšak se k tomuto tématu vztahuje. Spisovatelka si od svých jedenácti let zaznamenávala každodenní události, které posléze dotvořila a upravila podle své fantazie. Střihavková po celou dobu myslela na samotného čtenáře, čemuž přizpůsobila i svůj text. Její tvorba postrádá jakýkoliv terapeutický účinek a slouží především jako apel na čtenáře, kdy žádá, aby byli více

⁴³ ŠUBRTOVÁ, Milena. Handicap a jeho zobrazení v literatuře pro děti a mládež ve druhé polovině 20. století a na počátku 21. století. In: SIEGLOVÁ, Naděžda et al. *Otázky komunikace a téma handicapu se zřetelem k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami = Questions of communication and the topic of handicap regarding pupils with special educational needs*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 144.

ohleduplní ke svému okolí a pozorně vnímali svět kolem sebe. Literární tvorba však může sloužit jako prostředek ke zpracování vlastních pocitů a emocí. Nejinak tomu bylo v případě Jiřího Šedého, který podobně jako Denisa Střihavková trpěl Downovým syndromem. Milena Šubrtová⁴⁴ podotýká, že oproti Střihavkové jsou knihy Jiřího Šedého více stylisticky upravené a podřízené požadavkům čtenáře. V povídkové knize *Trochu něhy* (2000) jsou hrdiny jednotlivých povídek bezbranné nebo handicapované děti, kterým přichází na pomoc rozličná zvířata a jejichž prostřednictvím znovu nalézají odvahu a chuť k životu. Autor se prostřednictvím jednotlivých příběhů snaží v čtenářích podnítit pocit sounáležitosti a rovnoprávnosti lidí ve společnosti. Ve své další knize *Citlivost barevného slunce* (2001) propojuje text s obrazovými prvky, kdy popisuje pocity handicapovaných lidí. Narození neteře inspirovalo autora k napsání pohádkového souboru *Dominčiny pohádky* (2002), kde obrací svou pozornost k přírodě.

Poměrně netradiční spolupráci dvou autorek představuje kniha *Pozorovatelka* (2007), na které se kromě spisovatelky Petry Braunové spolupodílela handicapovaná dívka vystupující pod pseudonymem Leny Payerová. Hlavní hrdinkou je šestnáctiletá Natálie, která je po prodělané dětské mozkové obrně upoutána na invalidní vozík a zcela odkázána na pomoc svého okolí. Dívka se však dokázala se svým handicapem vyrovnat a i přes řadu omezení, které z něho vyplývají, jej bere jako neoddělitelnou součást své osobnosti. Natálie svým nezdolným optimismem a kuráží ovlivňuje vnímání ostatní lidí ve svém okolí, kteří se díky ní více zamýšlí nad svým životem a smysluplným využitím.

Knihou Terezy Šedivé *Životní příběh mimina s velkou hlavou* (2012) popisuje příběh malého chlapce, jenž se díky své nepoměrně velké hlavě stává středem pozornosti. Kromě praktických problémů jako jsou potíže s oblékáním, se rovněž musí potýkat s různorodými reakcemi svého okolí. Situace se nakonec zlepší, když mu jeho matka uplete výraznou čepici, která poutá pozornost sama na sebe.

Problematiku začlenění handicapovaného žáka do kolektivu řeší kniha Ivony Březinové *Útěk Kryšpína N.* (2014). Jedenáctiletý chlapec Kryšpín, je nucen kvůli své nedoslýchavosti nosit naslouchátka, což jej odlišuje a posléze i vyčleňuje ze skupiny zdravých spolužáků. Chlapci Kryšpínovu jinakost odsuzují a začínají mu ubližovat. Neškodné útoky postupem času přerůstají v šikanu, ze které Kryšpín vidí jediné východisko – útěk.

⁴⁴ ŠUBRTOVÁ, Milena. Handicap a jeho zobrazení v literatuře pro děti a mládež ve druhé polovině 20. století a na počátku 21. století. In: SIEGLOVÁ, Naděžda et al. *Otázky komunikace a téma handicapu se zřetelem k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami = Questions of communication and the topic of handicap regarding pupils with special educational needs*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 142–153.

3 ANALÝZA VYBRANÝCH KNIH

Hlavním kriteriem výběru knih, určených pro rozbor, bylo zobrazení tělesného a zrakového handicapu. Dalším hlediskem pro analýzu zvolených titulů byl věk cílových čtenářů. Je proto nutné vymezit základní věkové hranice čtenářů. Jaroslav Toman⁴⁵ rozděluje dětské čtenářství na dvě etapy:

„Předčtenářská etapa: předškolní věk – mladší (do 3 let)

starší (3 – 6 let)

Čtenářská etapa: mladší školní věk – 1. fáze (6 – 8 let)

(prepuscence) 2. fáze (9 – 10 let)

starší školní věk – 1. fáze (11 – 12 let)

(pubescence) 2. fáze (13 – 15 let)⁴⁶

První tři analyzované knihy (*Kluk a pes*; *Bibiana píská na prsty*; *Pět minut před večerí*) jsou určeny pro čtenáře mladšího školního věku, zatímco následující tři knihy (*Zrcadlo pro Kristýnu*; *Darina*; *Návrat z vánočních prázdnin*) se zaměřují na čtenáře staršího školního věku.

3.1 Ivona Březinová – Kluk a pes

Kniha Ivony Březinové *Kluka a pes* (2011) se umístila na patnáctém místě v kategorii 20 nejčtenějších knih roku 2011⁴⁷ v rámci 20. ročníku akce SUK – Čteme všichni. Cena je o to cennější, jelikož ankety se zúčastnili samotní malí čtenáři převážně základních škol a nižších stupňů víceletých gymnázií. Do ankety se však zapojili také knihovníci z veřejných knihoven a pomáhali dětem vybírat nejčtenější knihy pro děti a mládež za uplynulý rok.

Jak už samotný, ne příliš nápaditý i když bezesporu výstižný název knihy napovídá, hrdinové tohoto příběhu jsou hned dva. Prvním z nich je devítiletý Julin Váša, malý chlapec, který je kvůli své postupující nemoci upoután na invalidní vozík, a jeho věrný čtyřnohý

⁴⁵ TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1992, s. 51.

⁴⁶ Tamtéž, s. 51.

⁴⁷ *Výsledky soutěže o nejoblíbenější knihy pro děti „SUK – Čteme všichni 2011“*. Dostupné z: <http://nmpk.cz/node/145>.

kamarád César. Kniha zachycuje nový školní rok obou kamarádů. Do školního prostředí a pomyslné školní lavice totiž nově usedá i půlroční retrívr César, jenž se má stát profesionálním asistenčním psem. Ivona Březinová nabízí netradiční pohled na školu a všechny povinnosti, které jsou s ní spojeny, jak z pohledu zkušeného školáka Julina, tak z pohledu psiho nováčka Césara.

Kniha popisuje různé životní zkoušky a nástrahy, jimiž musí oba přátelé čelit. Může se zdát, že Julin má oproti svému chlupatému kamarádovi jistou výhodu, protože se vrací do školy a třídy, kterou již dobře zná, ale situace je i pro něj zcela nová. Je to totiž poprvé, kdy do školy nepřichází o berlích, nýbrž přijíždí na svém novém invalidním vozíku, a je tudíž odkázán na částečnou pomoc svých spolužáků. Pro spolužáky je to stejně jako pro Julina nová situace, kterou každý z nich zvládá po svém. Březinová zde popisuje dva různé přístupy, které k Julinovi a jeho vozíku spolužáci zaujali. Mirek Kratina nahlíží na celou situaci s humorem, který je chlapcům vlastní, zatímco Dana se naopak bojí, aby Julina neurazila. Přestože chce být dívka ohleduplná, svým chováním Julina zraňuje daleko více než upřímný a bezprostřední Mirek.

„Tý jo, ty máš fáro,“ hvízdal obdivně Mirek, sotva Julin vjel do šatny. „Takový bych taky bral.“

„Ty jsi blbej, Kratino,“ okřikla ho Dana. „Julin má vozejk, protože nemá nohy.“

„Já mám nohy,“ ohradil se Julin dotčeně.

„Jo, von má nohy,“ postavil se Mirek vedle Julina a sjel Danu opovržlivým pohledem. „Zato ty nemáš hlavu. Nebo úplně dutou. Buch, buch, co? Pojd', nevíšmej si jí,“ obrátil se zpátky k Julinovi.“⁴⁸

Na první pohled by se mohlo zdát, že invalidní vozík budí dojem bariéry, avšak je tomu právě naopak. Děti Julina bez problémů přijaly a vozík jim dokonce slouží jako rekvizita a zpestření jejich společných her.

Autorka zde citlivým způsobem seznamuje čtenáře s každodenními nástrahami, s nimiž se musí handicapovaný chlapec potýkat. Rutinní a všedí úkony, jimž většina lidí nepřikládá žádnou váhu a bere je jako samozřejmost, jako je například otevírání dveří, zapínání počítače, jednoduché obutí boty nebo přivolání si výtahu se stávají pro Julina nepřekonatelnou překážkou. Především v těchto situacích je nepostradatelná pomoc od asistenčního psa. Neplatí však bezvýhradně, že by César byl pomocníkem pro Julina. Někdy si své role i přehodí, a to především na začátku školní docházky, kdy je to právě Julin, kdo podporuje

⁴⁸ BŘEZINOVÁ, Ivona. *Kluk a pes*. Praha: Albatros, 2011, s. 8.

a povzbuzuje Césara, aby šel do školy, a je to také on, kdo s ním poctivě každý den trénuje a dělá domácí úkoly.

I když se může zdát, že Julina někdy přepadne smutek, je ve skutečnosti optimistický za každé situace, a to i tehdy, když mluví o svém onemocnění a omezení, jež z něho vyplývají. Invalidní vozík pro něj neznamena přítěž, ale naopak je pro něj výhodou a předností. Chlapec si dokáže na každé situaci najít pozitivní stránku a vytěžit z ní co nejvíce.

„Tak jedeme, Juline,“ usměje se tatínek a přistrčí k synovi vozík. „Pojedeš jako Hamilton ve formuli 1. To budou kluci čubrnět, co?“

Jo, to teda budou, povzdychl si Julin v duchu. Ještě loni chodil po škole o berlich. Hm, tak letos to bude jiné. Ale vlastně lepší. Berle jsou dřina. Ted' se bude vozit. Všude. Po chodbách ke třídám i do jídelny. A po tělocvičně. To bude jízda! Když dá plnou rychlost, kluci budou muset pěkně natáhnout nohy. Ten jeho vozík je totiž paráda. Je elektrický. Rychlost šest kiláků za hodinu, pohon na zadní kola, ovládání joystickem na opěrce ruky...“⁴⁹

Důležitým a snad i stěžejním motivem, který prostupuje celou knihu, je síla přátelství. Jsou to právě Julinovi kamarádi a spolužáci, kteří mu pomáhají žít normálním a plnohodnotným způsobem. Přijali ho mezi sebe jako rovnocenného člena společnosti a jsou mu neustále nablízku. I v případě, že chlapec upadne, nebo se vyvrátí při závodech na vozíku, společnými silami mu pomůžou a podpoří ho. Autorka zde vyzdvihuje důležitost přátel, na něž se člověk může obrátit a spolehnout se na jejich pomoc. Síla pozitivního přístupu a jednoty přátelství se projeví i v situaci, kdy se děti rozhodnou uspořádat závody na Julinově elektrickém vozíku. Julinovi, který je na řadě až jako poslední, se vybijí na vozíku baterky a on z něho nešťastně v plné rychlosti spadne. Právě v této situaci autorka vykresluje různé postoje, jež lidé k handicapovaným jedincům zaujímají. To poslední, co Julin v danou chvíli potřebuje, je projev lítosti a smutku. Nechce se cítit jakýmkoliv způsobem znevýhodněný nebo odlišný. Snaží se totiž žít obyčejný život, co nejvíce podobný svým zdravým spolužákům. Starší paní, která nehodě přihlíží, si však celou situaci vysvětlí po svém a zareaguje nevhodně.

„Chudáčku ubohej, co ti to udělali? Kdo tě tu, nebožátko, nechal takhle samotnýho? Ty lidi by potřebovali...“ (...)

„Nejsem žádněj chudáček ubohej,“ vyštěkl na ni zuřivě Julin. „Nikdo mi nic neudělal a jsem tady se spoustou kamarádů. Jen jsem se vyklopil, no bóže.“ (...)

⁴⁹ BŘEZINOVÁ, Ivona. *Kluk a pes*. Praha: Albatros, 2011, s. 6.

„Dobrý, kámo?“ poklekl k němu Mirek a rozepnul mu pás, zatímco ostatní stavěli vozík na kola.(...) „Blázni nevyčvalani,“ brblala babka za odcházející skupinkou.“⁵⁰

V knize je také velmi citlivě popsána bezmezná rodičovská láska, kterou neovlivní ani postižení nebo nemoc. Julina přepadají chmurné myšlenky, jestli ho rodiče mají rádi, i když není stejný jako ostatní chlapi a nemůže tak dělat rodičům radost tím, že vyhrává závody.

„A ty mě máš taky ráda?“

„Strašně moc.“

„I když mám špatný nohy?“ (...)

Maminka se na Julina podívala a sevřela ho v náruči. „Jsi největší štěstí, co mám. I kdybys chodil jako ostatní, i kdybys třeba vyhrál olympiádu v běhu, tak bych tě nemohla mít radši, než mám teď. Pamatuj si to, ano, Julku? A tohle platí napořád.“⁵¹

Tuto jedinečnou rodičovskou lásku projevuje také pan Urban svému synovi Břetěvi, jenž utekl z domova. Právě prostřednictvím pana Urbana vysvětluje autorka dětem, že ani špatné známky na vysvědčení nemění nic na skutečnosti, že je jejich rodiče mají rádi.

Neméně důležitým a zajímavým prvkem knihy je až detektivní zápleтка, kdy se Julin snaží rozluštit majitele záhadného vzkazu nalezeného uvnitř tenisáku, který přinesl César ze školy.

„AHOJ! NEVÍM, KDO JSI, PROTOŽE NETUŠÍM, KE KOMU SE MŮJ VZKAZ DOSTANE. ALE POKUD MÁŠ RÁD PSY, JSI KAMARÁD. MÁM SPOUSTU PROBLÉMŮ A HLAVNĚ MÁM HROZNÝ STRACH. JMENUJU SE MÍLA.“⁵²

Bratrstvo tenisáku, jak si Julin s Ilčou a Mirkem začnou říkat, se tak vydá po stopách Césara až do samotné psí školy. Zde se snaží přijít na kloub záhadě, kdo je oním majitelem, nebo majitelkou tajemného míčku. Popis celého pátrání i následné výpravy vtáhne čtenáře do děje svou dynamičností, s níž jsou jednotlivé pasáže napsány. Záhadnou pisatelkou je dvanáctiletá Miluška, která od nešťastného úrazu nevidí. Březinová tak prostřednictvím Milušky nenásilným způsobem seznamuje čtenáře s dalším druhem postižení, slepotou. Holčička zde otevřeně přiznává, že ji tma a samota děsí a snaží se, podobně jako Julin, najít útěchu a pomoc u kamarádů. Miluška s Julinem se zároveň pro sebe stávají oporou, ačkoliv mají odlišný druh postižení, díky němuž v pomyslném boji proti handicapu nezůstávají osamoceni. Je zde rovněž popsán způsob kompenzace jejího postižení – Míla má počítač

⁵⁰ BŘEZINOVÁ, Ivona. *Kluk a pes*. Praha: Albatros, 2011, s. 19–21.

⁵¹ Tamtéž, s. 40.

⁵² Tamtéž, s. 26.

s hlasovým výstupem, který ji předčítá vše, co je na obrazovce. Stejně jako v případě Julina ani u Míly chybí podrobnější popis příčiny jejich postižení.

Březinová v knize využívá hned dvě vypravěčské pozice, které se průběžně a v nepravidelných intervalech střídají. Větší část knihy je psaná er-formou, kde autorka popisuje děj a pocity hlavních postav, zatímco druhá část knihy je psaná ich-formou z pohledu Césara. Pasáže psané Césarem jsou rovněž graficky odlišené.

Knihy je tak prostoupena Césarovými poznámkami, ve kterých s lehkostí a bezprostředností popisuje své zážitky ze školy a komentuje vzniklé situace. Právě pasáže psané z pohledu Césara vhodně doplňují děj, propojují jednotlivé části a vytvářejí tak celistvý příběh. Jak poznamenává Milena Šubrtová⁵³, originální psí perspektiva vnáší do celého příběhu prvky komiky a humoru a rovněž upozorňuje na etické poslání příběhu. Césarovy komentáře neslouží pouze pro pobavení čtenáře, ale mají rovněž funkční charakter. César se stává průvodcem světa asistenčních psů a seznamuje se všemi úkoly a povinnostmi, které toto povolání obnáší. Březinová rovněž prostřednictvím Césara přibližuje čtenářům svět psů, jenž má svá vlastní, specifická pravidla.

„Na hlavě mě nehleď. Dáváš mi tím najevo, že jsi víc než já. Že jsi pán. A ne nejsi. To já jsem ti pomohl. Můj pán je jenom Julin. Ale ty doma psa nemáš, tak tyhle věci neznáš.“⁵⁴

César nakonec úspěšně zvládne dokončit psí školu a odměnou mu je stejně jako lidským školákům vysvědčení: *„Absolvent v oboru pes asistent pro lidi s postižením.“⁵⁵* Pro Julina je to další malý krok k svobodě a samostatnosti, protože již nemusí nadále spoléhat na své rodiče a se všemi běžnými denními úkony mu hravě pomůže César. Pes zde není popsán jako podřízený jedinec, nýbrž plnohodnotný člen rodiny, který pomáhá svému „kamarádovi“ s oblékáním, zapínáním počítače, otevíráním dveří nebo podáváním jídla z lednice.

„Jsem osobním asistentem Julina Váši. Jsem šťastný. Jsem pes, který se umí postarat o svého lidského kamaráda.“⁵⁶

Jakožto velmi zkušená a zdatná autorka se Ivona Březinová dokáže bez problémů vcítit do rozmanitých hrdinů svých příběhů. Právě toto její mistrné umění dokazuje i kniha *Kluk a pes*, kde téměř padesátiletá spisovatelka vypráví příběh rovnou ze dvou pohledů – mladého, devítiletého chlapce a jeho kamaráda psa. Jak sama Ivona Březinová v rozhovoru s Blankou

⁵³ ŠUBRTOVÁ, Milena. *Ivona Březinová, Kluk a pes*. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/28789/brezinova-ivona-kluk-a-pes>.

⁵⁴ BŘEZINOVÁ, Ivona. *Kluk a pes*. Praha: Albatros, 2011, s. 39.

⁵⁵ Tamtéž, s. 56.

⁵⁶ Tamtéž, s. 57.

Kubíkovou⁵⁷ přiznává, každé její knize předchází důkladná příprava, během níž se snaží co nejlépe pochopit duši svého hrdiny. „*Měli jsme chvíli psa, ale nemůžu říct, že bych dobře znala psychiku psů. Všechno jsem musela nastudovat, opravdu mě hodně baví stát se někým jiným a vyprávět jeho pocity. Už jsem byla i kočkou nebo holčičkou, která se cítí být sama.*“⁵⁸

V rámci svého studia se Březinová snažila o co nejpřesnější porozumění světu psů a jejich myšlení. Velkou část přípravy věnovala studiu odborných knih, instruktážních filmů a spolupracovala také s organizacemi Pomocné tlapy a Helpes, které se zabývají výcvikem vodících a asistenčních psů. Realistický popis zachycení stopy hledaného chlapce věrohodně popisuje myšlenky, které se odehrávají v psí hlavě, když se snaží pomoc svému kamarádovi.

„*Tak jak to ten Miki říkal? Nasát pach, uvědomit si ho, pamatovat si ho. Na místě, kde je pravděpodobný výskyt stopy, propátrat terén. Pokud se nějaký pach shoduje s čepicí neboli se vzorkem, pustit se hned po stopě. Jdu na to!*“ (...)

„*Někde tady stopa musí být. Copak ji nenajdu? Nemůžu ty lidi zklamat. Musím ten pach zachytit, i kdybych si měl čenich ubrousit.* (...)

„*Haf, mám to! Tohle je ten kluk. Za ním!*“⁵⁹

Jak poznamenává Milena Šubrtová⁶⁰, autorce se podařilo podat poměrně obtížné téma handicapu velmi citlivě, bez zbytečného sentimentu a lítosti. Příběh je navíc prostoupen všudypřítomným humorem, který nadlehčuje celou situaci a pomáhá chlapci snáze nést jeho životní úděl. Chlapcův vývoj je patrný i jeho snech, jež se mu v průběhu knihy proměňují. Nejdříve se mu zdálo o lyžování, i když nikdy v životě na lyžích nestál. Postupem času se s jeho přístupem mění také jeho sny. Ke konci knihy nahradí sny o lyžování představy, jak poráží své kamarády v závodech na elektrickém vozíku. Je tak patrné, že se chlapec vnitřně smířil se svou nemocí a omezením.

Julin své postižení přijímá a je s ním smířen. Chápe neměnnost svojí situace a snaží se z ní proto vytěžit co nejvíce a brát ji s nadhledem. Avšak i věčně optimistický a dobře naladěný Julin zažívá problémy a musí čelist své odlišnosti od kamarádů, kteří si s oblibou vyprávějí o výhodách elektrického vozíku a snad mu ho i závidí. Vidí v něm pouze rychlejší způsob přepravy na své sportovní tréninky a plně si neuvědomují, že pro Julina je to jediná forma pohybu. Právě v těchto situacích si Julin uvědomuje svou odlišnost a omezení, jež z jeho postižení vyplývají. Julin tak zase naopak svým spolužákům závidí jejich volný pohyb

⁵⁷ KUBÍKOVÁ, Blanka. Po múze za krkem nepátrám. *Týdeník Květy*. 2012, roč. 22. č. 11. s. 70.

⁵⁸ Tamtéž, s. 70.

⁵⁹ BŘEZINOVÁ, Ivona. *Kluk a pes*. Praha: Albatros, 2011, s. 35–37.

⁶⁰ ŠUBRTOVÁ, Milena. *Ivona Březinová, Kluk a pes*. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/28789/brezinova-ivona-kluk-a-pes>.

a možnost, že můžou závodit, protože jediné místo, kde může měřit své síly se soupeři je na turnajích násobilky.

„Toužil po závodění. To je jedno v čem. Kdyby mohl, určitě by chodil hrát tenis. (...) Povídání spolužáků o jejich turnajích mu prostě moc nevonělo, vyjádřeno Césarovou řečí.“⁶¹

Julin se však nevzdává a prostřednictvím svého kamaráda Pepana se seznamuje s novým sportem flyballem, jehož cílem je, aby družstvo složené ze čtyř závodních psů proběhlo za co nejmenší čas stanovenou dráhu. Julina sport nadchne, rozhodne se vstoupit do týmu a závodit spolu s Césarem.

„Já pořád chtěl hrát tenis, že budu vyhrávat turnaje. Ale že bysme mohli vyhrávat společně turnaje ve flyballu, to mě nenapadlo.“⁶²

Julin si nakonec nachází bezpečný, i když trochu i dobrodružný způsob, jak se může vrátit zpět k závodění. Flyball se pro Julina stává symbolem samostatnosti a poskytuje mu možnost uplatnění se na závodním poli. V knize je však představen také další sport, rovněž vhodný i pro handicapované jedince. Jedná se o dogdance (tanec se psem), který trénuje nevidomá Miluška.

Milena Šubrtová⁶³ vidí slabé stránky knihy především v její přílišné povrchnosti a stručnosti, co se týká problémů a lidí, se kterým se Julin setkává. V příběhu Julina provází hned několik přátel, ale žádný z nich není blíže popsán, jak po vzhledové, tak povahové stránce. V centru všech příběhů tak stojí Julin, popřípadě César.

Avšak nejen Julinovi spolužáci a kamarádi jsou vykresleni povrchně a zevrubně. Ani o samotném hlavním hrdinovi toho příliš nevíme. Neznáme příčinu a druh jeho nemoci, ani to, jak dlouho už trvá. Jediné co se v průběhu čtení dozvídáme je, že má zhoršující se tendenci. V knize úplně chybí jakýkoliv fyzický popis chlapce nebo jeho rodičů. Jediné, co o něm víme, je jeho věk a povahové rysy. Nutno však dodat, že díky velmi zdařilým ilustracím, na nichž je Julin vyobrazen, si jej můžeme lépe a konkrétněji představit.

Čtenářům této knihy se může zdát, že v některých kapitolách knihy (César na stopě, Rychlý jako míč, Asistent Julina Váši) se ústřední postavou místo handicapovaného chlapce stává pes César. Už se tolik nedozvídáme o úskalích chlapcova postižení, ale o úspěších a radovánkách retrívra, jež zastiňují hlavní motivy knihy, mezi něž patří handicap a soužití se společností.

⁶¹ BŘEZINOVÁ, Ivona. *Kluk a pes*. Praha: Albatros, 2011, s. 14.

⁶² Tamtéž, s. 53.

⁶³ ŠUBRTOVÁ, Milena. *Ivona Březinová, Kluk a pes*. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/28789/brezinova-ivona-kluk-a-pes>.

Stejně jako popis postav v knize nenalzáme vizuální popis prostředí a krajiny, v níž se děj odehrává. Na začátek knihy by tak nejspíše bylo vhodné zařadit alespoň zevrubný popis vzhledu hlavních aktérů a prostředí. Je však možné, že se jedná o záměr autorky, která tak nechává volné pole působnosti dětem a jejich představivosti a fantazii.

Další z možných nevýhod knihy je skutečnost, že autorka mnohdy načrtne zajímavý příběh, jenž by si mohl rozvíjet, nebo by si zasloužil větší prostor. Místo pokračování však hlavní protagonisté tiše zmizí. Je to patrné například u příběhu malého Břeti Urbana, který se nevrátí domů, protože dostal na vysvědčení trojku z českého jazyka. Je pravda, že tomuto příběhu je věnována celá jedna kapitola knihy, avšak celý děj se soustředí na Césarovo stopování chlapce. Po jeho úspěšném nalezení se pozornost soustřeďuje opět na Julina, aniž by bylo blíže popsáno, jak chlapce přivítali doma a jak se mu dále daří.

Celá kniha snad až idealisticky vykresluje život postiženého chlapce, k němuž se celé jeho okolí chová velmi chápavě a ohleduplně. V celé knize se nesetkáme s jediným vyloženě negativním postojem nebo reakcí. Autorka předkládá dětem správný přístup k handicapovaným lidem.

Knihy je přehledně členěná do šesti kapitol, jejichž název zastřešuje události, které se v nich odehrávají (První den školy, Závody v parku, Tajemný vzkaz v tenisáku, César na stopě, Rychlý jako míč, Asistent Julina Váši). Jazyková stránka knihy je velmi jednoduchá, slova a celková stavba vět je přizpůsobená mladému čtenáři. I když se v knize vyskytuje několik cizích slov – flyball a dogdance bezprostředně za nimi následuje stručné a srozumitelné vysvětlení. Celou knihu doplňují bohaté ilustrace Evy Švrčkové, jež jen podtrhují a dále dotvářejí optimistickou náladu celé knihy. Dávají tak svým čtenářům prostor pro fantazii a slouží jako návod, na jejichž základě si děti mohou příběh dále rozvinout. Kresby jsou většinou barevné a volně umístěné na stránce, takže je daný text obtéká. Často je jednomu obrázku věnována i celá stránka. Jak Eva Švrčková v rozhovoru s Renatou Petříčkovou⁶⁴ uvádí, že při své práci použila i netradiční techniky, jako je textilní potisk, který se v knize několikrát objevuje. Většinou na ponožkách, šatech malé Míly nebo hodinách, ale můžeme jej nalézt i na místě méně tradičním, jako je hrnec s připravovaným obědem. *„Obrázky vznikly přetiskováním různých materiálů (především textilních), které jsem hledala a sbírala, kudy jsem chodila. Kombinace těchto přetisků nabízí velkou škálu strukturálních variací a umožňuje vyhrát si s detailem. Pro dosažení žádoucího výsledku jsou monotypy*

⁶⁴ PETŘÍČKOVÁ, Renata. *Kluk a pes od Ivony Březinové zaujme tématem a nádhernými ilustracemi*. Dostupné z: <http://www.popelky.cz/rodina-a-drobotina/kluk-a-pes-od-ivony-brezinove-zaujme-tematem-a-nadhernymi-ilustracemi.html>.

*propojeny s malbou a ve finále se uplatnila i obyčejná tužka.*⁶⁵ *Ilustrace s celým textem souzní a vytváří jeden celek.*

3.2 Ivan Binar – Bibiana píská na prsty

Kniha *Bibiana píská na prsty* (2009) je nevšední pohádkový příběh o statečné mladé dívce, kterou nezastaví ani nepřízeň osudu nebo tragická nehoda. Bibiana je po automobilové nehodě, při níž ztratí oba rodiče, upoutaná na invalidní vozík a její okruh přátel se značně ztenčí. Kromě dvou kamarádů Jeníčka a Mařenky je obklopena pouze svými domácími mazlíčky, které tvoří kočka, akvariijní rybička a papoušek. Její život se však zásadně změní ve chvíli, kdy ji babička naučí pískat na prsty. Poté stačí jedno hvízdnutí a Bibiana se stává součástí babiččina divadla a otevírá se jí nekonečný prostor fantazie, kde je vše možné.

Ivan Binar postupně a pozvolna seznamuje čtenáře s Bibianiným životem a osudem. Na první straně je naznačeno, že Bibiana již nemá své rodiče a jediným prostředníkem je její babička. Důvod absence rodičů však není blíže popsán, stejně tak jako místo jejich současného pobytu, a tak záleží pouze na čtenářově fantazii, jak si danou situaci vysvětlí.

*„Uměla máma taky pískat na prsty?“ zeptala se Bibiana, protože chtěla o mámě vědět všechno; a taky o tátovi. Tahala to z babičky po kouskách, naráz by toho bylo příliš i na babičku. Ani za celý den by nestačila vypovědět všechno. O mámě a o tátovi věděla Bibiana jenom od ní.*⁶⁶

První zmínka o Bibianině handicapu a jeho příčině se objevuje až na deváté straně, kde je rovněž blíže popsána událost, která Bibianu a její rodiče potkala. Autor zde poměrně nečekaně a bez předchozích náznaků překládá čtenářům krutou pravdu. Z předchozího textu totiž není patrné, že Bibianina pohyblivost je značně omezena a není explicitně vyjádřeno, že se pohybuje prostřednictvím invalidního vozíku. V případě, že se Bibiana pohybuje po pokoji, autor vždy používá neutrální slovesa, např. *„přesunula se“*⁶⁷, která nenaznačují jakýkoliv fyzický handicap. Velmi emotivní částí knihy je pasáž, kde si Bibiana hraje s autíčkem na dálkové ovládání a omylem s ním narazí do stolu. Tato na první pohled nevinná nehoda v ní vyvolá řadu emocí a bolestivých vzpomínek a Bibiana tak celou nehodu znovu prožívá.

⁶⁵ PETŘÍČKOVÁ, Renata. *Kluk a pes od Ivony Březinové zaujme tématem a nádhernými ilustracemi*. Dostupné z: <http://www.popelky.cz/rodina-a-drobotina/kluk-a-pes-od-ivony-brezinove-zaujme-tematem-a-nadhernymi-ilustracemi.html>.

⁶⁶ BINAR, Ivan. *Bibiana píská na prsty*. Praha: Meander, 2009, s. 3.

⁶⁷ Tamtéž, s. 9.

„Bibiana seděla na vozičku, dálkové ovládání držela v ruce a vůbec ji nenapadlo, že by měla hračku vypnout. Vybavila se jí osudná událost, k níž došlo před bezmála sedmi lety: Za volantem seděl tatínek a vedle něj maminka. Malinká Bibiana si hověla vzadu za tatínkovými zády v sedačce, na klíně chovala Nánu s opravdovými vlasy, v kostkovaných šatech s bílým límečkem. Zrovna ji peskovala za to, že nechce rohlík s máslem... A pak jí Nána i s rohlíkem vylítla z ruček. Ucítila náraz, ohlušil ji třeskot plechu a skla, popruhy ji sevřely, padl na ni stín. Svět se zatočil a roztránil se na malé kousky. Bibiana se propadla do tmy, nastalo dlouhé nic. Jak dlouho trvalo, nemohla vědět, ztratila se sama sobě. - Našla se v nemocniční posteli, za okny svítalo slunce a nad ní se skláněla babička; usmívala se na ni podivným úsměvem, ve kterém byla radost, a zároveň hluboký smutek.“⁶⁸

Autor dokázal v několika větách shrnout celou událost, jež byla klíčová a zlomová v životě malého děvčátka a stává se dělicí čarou mezi „normálním“ světem a životem odkázaným na pomoc ostatních. Emotivnost popisu umocňuje především rychlá gradace, která čtenáře vtahuje do děje.

Jak uvádí Milena Šubrtová⁶⁹, Bibianin handicap a její omezená pohyblivost je zde dána do protikladu k její energické babičce, jež na své služební motorce Kawasaki bez problémů zdolává rozličné vzdálenosti a s lehkostí zvládá nastražené překážky. Oproti Bibianě se neustále setkává s novými lidmi a stává se pro ně hrdinkou, která je zachraňuje ve svízelné situaci. Rovněž Bibianini dva přátelé Jeníček a Mařenka mnohdy tráví čas s Bibianou skákáním přes švihadlo a zbytek svého volného času pobíhají před jejím domem. Bibianina odlišnost je zde ještě více zdůrazněna a znásobena. Bibiana si je svojí imobility a všech nevýhod, jež s sebou obnáší, dobře vědoma a nemůže nalézt pochopení pro ostatní lidi, kteří si neváží svého zdraví. Jedním z nich je i pohádkový Honza, jenž tráví většinu svého času povalováním se na peci. „*Tohle nechápu! (...) Má zdravé nohy a válí se na peci.*“⁷⁰ Bibianu Honzova nečinnost překvapuje a označuje ho jako hloupého a líného pecivála.

Bibiana po většinu času vystupuje velmi optimisticky a je zřejmé, že se svým handicapem smíruje a sžívá. Avšak i přes všechnu její statečnost se občas neubrání pocitům smutku, stesku a především osamění, které vyplývá z jejího omezení pohyblivosti, jež jí znemožňuje normální začlenění se do společnosti a vrstevnického kolektivu. Milena

⁶⁸ BINAR, Ivan. *Bibiana píská na prsty*. Praha: Meander, 2009, s. 9.

⁶⁹ ŠUBRTOVÁ, Milena. Handicap a jeho zobrazení v literatuře pro děti a mládež ve druhé polovině 20. století a na počátku 21. století. In: SIEGLOVÁ, Naděžda et al. *Otázky komunikace a téma handicapu se zřetelem k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami = Questions of communication and the topic of handicap regarding pupils with special educational needs*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 147.

⁷⁰ BINAR, Ivan. *Bibiana píská na prsty*. Praha: Meander, 2009, s. 7.

Šubrtová⁷¹ upozorňuje na skutečnost, že oproti Bibianě, jež je se svou situací již smířená, její kamarádi stále nedokážou přijmout danou skutečnost a vyrovnat se s následky, jež nehoda způsobila.

„*A to už je napořád?*“ *zeptala se babičky jednou po divadle Mařenka. „Bibiana nebude už nikdy běhat?“*

„*Nebude. To by se musel stát zázrak,*“ *povzdechla si babička.*

„*Já bych moc chtěl, aby se ten zázrak stal,*“ *řekl Jeniček.*

„*Jenže zázraky se stávají jenom v pohádkách,*“ *řekla babička. „S tím už nende nic dělat.“*⁷²

Jedním z hlavních témat knihy se stává různý přístup, jakým lidé zpracovávají neočekávané události a jak se smířují s osudem svým nebo svých blízkých. Zatímco postoj Bibiany a jejích kamarádů je jasně stanoven a popsán, názor babičky však není nikde vyjádřen, a tak netušíme, jak se se smrtí svého dítěte a následnou péčí o vnučku vyrovnala.

Babička je kvůli svému povolání messengerky neustále na cestách, a tak Bibiana tráví většinu času sama zavřená v malém bytě. Právě tato samota naučí Bibianu pracovat se svou fantazií a myšlenkami. Jak uvádí Milena Šubrtová⁷³, Bibiana si prostřednictvím své fantazie kompenzuje a plní všechna svá přání, která má uložena hluboko v podvědomí a která vyplouvají na povrch právě při snění. Chůze, jež je jí v normálním světě znemožněna, se pro ni najednou stává jednoduchou a samozřejmou. Bibiana se ve svém snu dokonce vznáší a létá, což jí umožňuje získat nový pohled na vzniklé situace. I když Šubrtová uvádí, že Bibianiny sny nejsou únikem od reality, do jisté míry je to však její způsob, jak alespoň na chvíli „utéct“ před světem a žít normálním životem obyčejné a především zdravé dívky. Přesto, že se v běžném životě zázraky nedějí, Bibiana se nevzdává a její statečnost a hrdinství podněcuje k optimistickému pohledu na svět a stává se výzvou proti lenosti a poraženectví. Kniha je jistou formou oslavy statečnosti handicapovaných lidí, jež si dokážou poradit s každodenními problémy a nástrahami, jež na ně čekají. Bibianino náhlé procitnutí zpět do reality není zklamáním, protože si uvědomuje, že je obklopena milující babičkou a svými zvířecími kamarády. Kniha jako celek působí velmi optimisticky a vesele. Příběh Bibiany je důkazem, že i handicapovaní lidé mohou žít spokojený a šťastný život.

⁷¹ ŠUBRTOVÁ, Milena. Handicap a jeho zobrazení v literatuře pro děti a mládež ve druhé polovině 20. století a na počátku 21. století. In: SIEGLOVÁ, Naděžda et al. *Otázky komunikace a téma handicapu se zřetelem k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami = Questions of communication and the topic of handicap regarding pupils with special educational needs*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 147.

⁷² BINAR, Ivan. *Bibiana píská na prsty*. Praha: Meander, 2009, s. 9.

⁷³ ŠUBRTOVÁ, Milena. Handicap a jeho zobrazení v literatuře pro děti a mládež ve druhé polovině 20. století a na počátku 21. století. In: SIEGLOVÁ, Naděžda et al. *Otázky komunikace a téma handicapu se zřetelem k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami = Questions of communication and the topic of handicap regarding pupils with special educational needs*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 147.

Postava babičky v knize vystupuje pouze okrajově a většinou se omezuje pouze na velmi obsáhlý a podrobný popis cest a úkolů, za nimiž je vyslána. Přesto je její postava velmi výrazná a poměrně netradiční.

„Babička totiž vydělává na živobytí jako rychlý posel; z důvodů nám neznámých se rychlým poslům říká messenger. — Má na sobě černou koženou kombinézu, černé kožené rukavice, černé kožené šněrovací boty do půlky lýtek a na hlavě přilbu oranžovou jako schránka na dopisy. Babička je svým způsobem vlastně pohyblivou poštovní schránkou. Lidé jí svěřují zásilky, jejichž doručení nestrpí odkladu. Babička si nasadí oranžovou přilbu, nakopne kawasaki a je v trapu. Je stokrát rychlejší než státní pošta. Je rychlá jako blesk řízený vysílačkou.“⁷⁴

Je to právě babička, kdo naučí Bibianu pískat na prsty. Přes počáteční nezdary se jí to konečně podaří a ozve se její první hvízdnutí, jež ji přenese do nového světa. Pro Bibianu znamená úspěšné písknutí dílčí úspěch v jejím životě, od něhož se posléze vše odvíjí. Jedno obyčejné písknutí se stává symbolem samostatnosti.

Většinu času stráví babička s Bibianou hraním loutkového divadla. Při pohádce O líném Honzovi je však babička nečekaně odvolána do práce a Bibiana zůstává sama se svými kamarády Jeníčkem a Mařenkou. Bibiana využije volného času a rozhodne se trénovat pískání. Po chvíli se jí to povede a poprvé ve svém životě vyloudí hlasité a silné hvízdnutí, jež ji nečekaně jako zázrakem přenese na podium loutkového divadla, mezi postavy z nedohrané pohádky.

„Zvedl se takový povichr, že smetl knihy z polic, v oknech se rozevlály záclony, lustr se rozhoupal, divže neodletěl otevřeným oknem, Pipilottu s Papagenem to strhlo z garnyže na podlahu. Opona se rozevřela a vozík s Bibianou se rozjel proti loutkovému divadlu. Větr děvčátko popadl, strhl je z vozičku a snesl rovnou na jeviště. Opona se zavřela. Nastalo ticho.“⁷⁵

Bibianin přechod do pohádkového světa má podobu autonehody, kterou již jednou zažila. Tentokrát vše dopadne dobře a Bibiana je dokonce zbavena následků skutečné nehody a začíná znovu chodit. Uvědomuje si a užívá svoji znovu nabytou svobodu, i když pouze ve své fantazii.

„Jedno zdařilé zahvízdání, a rázem se ocitla v jiném světě, zdravá jako rybička. Po letech strávených na vozičku mohla najednou chodit, běhat, vznášet se nad zemí. Důvěrně známý pokoj s důvěrně známými předměty a bytostmi byl ten tam. Loutkové divadélko se proměnilo

⁷⁴ BINAR, Ivan. *Bibiana píská na prsty*. Praha: Meander, 2009, s. 3–4.

⁷⁵ Tamtéž, s. 10.

*v sice podivný a záhadný, přesto však přívětivý svět. Neseseděla tu bezmocně s rukama v klíně, aby nezáčastně sledovala děj, který kdosi předvádí pro její pobavení. Stanula rovnýma nohama uprostřed událostí, odkázaná sama na sebe. Nikde nikdo, kdo by jí přikázal nebo aspoň naznačil, co má dělat. Zmocnil se jí dosud nepoznaný pocit lehkosti, neomezované svobody. Jenže co s tím? Smí teď snad všechno?*⁷⁶

Autor čtenáře zblízka seznamuje s handicapem a vtahuje je do problematiky postižených lidí. Přestože má Bibiana v novém fantazijním světě zdravé nohy, je pro ni zpočátku i obyčejné postavení se na ně velmi obtížné. Bibiana velmi dobře ví, že chůze je něco, co jí bylo v reálném světě navždy odepřeno, což může být jedna z možných příčin, proč v pohádkovém světě nechodí, ale přímo létá. Dokáže tak snadno překonat jakoukoliv překážku a bariéru.

*„Bibiana se obrátila na břicho, vzepřela se rukama, nohy přitáhla pod sebe, podařilo se jí dřepnout. Pak se zvolna, ale bez obtíží zvedla. Najednou stála oběma nohama pevně na zemi. Podobných snů se jí už zdály spousta... Jenže pokaždé se probudila do skutečnosti, na které se nic nedalo změnit. Ale tentokrát je to jiné, jako by to ani nebyl sen... Nemohla tomu uvěřit.*⁷⁷

Bibianiny pocity ohledně jejího handicapu nejsou v knize nikde explicitně vyjádřeny. Lze je pouze vyčíst z komentářů k jednotlivým situacím. *„Bibiana pomáhala Honzově mámě při úklidu a také s plackami. Bylo to báječné, dělat něco pro někoho. Úžasný pocit, že je někomu užitečná, zažívala Bibiana poprvé v životě. Až dosud se všichni starali o ni. Kdyby uměla stavět pece, určitě by Honzovi postavila dvě — na všední dny jednu a druhou sváteční.*⁷⁸ Je zcela patrné, že Bibiana není se svým handicapem zcela smířená, jak by se mohlo na první pohled zdát. Ve skutečném životě jí chybí především samostatnost a společnost ostatních lidí. Jelikož babička tráví většinu času na cestách a Bibiana nemá příliš mnoho kamarádů, zdržuje se po většinu svého času zavřená doma. Rovněž nevíme, zda Bibiana chodí do školy a jak její handicap přijali její spolužáci. Je totiž možné, že špatná reakce jejího okolí je jedna z možných příčin její samoty.

Mezi Bibianiny záliby patří hraní počítačových her, které jí otevírají bránu do jiného světa, kde může alespoň na chvíli zapomenout na své trápení a starosti. Virtuální svět, jímž prochází ve svých počítačových hrách, se posléze promítne i do její fantazie a dobrodružství, jež zažívá v babiččině divadle. Ve svých hrách utíká nekonečnými chodbami v ementálu, zažívá námořní bitvu nebo hledá pirátský poklad. Všechny tyto situace se následně objeví

⁷⁶ BINAR, Ivan. *Bibiana píská na prsty*. Praha: Meander, 2009, s. 16.

⁷⁷ Tamtéž, s. 11.

⁷⁸ Tamtéž, s. 14.

i v její fantazii a zažívá je znovu v babiččině divadle. Je tak patrné, že i ve své fantazii utíká k věcem, jež jsou jí nejbližší, s nimiž se setkává každý den, a jsou jí důvěrně známé. Kostru příběhu tvoří pohádka O hloupém Honzovi, již doplňuje o jednotlivé výjevy z počítačových her. Jejími zachránci se stávají její domácí mazlíčci, kteří stejně tak jako Bibiana musejí zvítězit nad svým strachem - kočka Pipilotte překonává svůj strach z myši, akvarijní rybka Akara se statečně postaví Utopencům a papoušek Papageno se naučí vzlétat i z rovných povrchů. Její tři kamarádi se postupně objeví vždy ve chvíli, kdy už se zdá, že ze zdánlivě bezvýchodné situace není úniku. Zvířata jsou nejen mnohem statečnější než v reálném životě, ale jsou rovněž i větší, což znázorňuje jejich novou pozici, již vzhledem ke svému strachu zaujmají.

Bibianina pohádková výprava začíná v prostředí jí dobře známém - v chalupě líného Honzy. Jak uvádí Milena Šubrtová⁷⁹, Bibiana vstupuje do světa fantazie se stejným úžasem jako Alenka od Lewise Carrolla. Shodou náhod se nečekaně ocitne na místě, kde vše je pro ni na první pohled dobře známé a přitom nové. Podaří se jí přesvědčit Honzu, aby šel svému osudu naproti a vydal se sám hledat svou vyvolenou princeznu. Prochází spolu nejrůznějšími tajuplnými místy a zákoutími světa pohádek a mnohdy pomohou tamním obyvatelům zbavit je jejich trápení – v malé vesnici Myšíněves vyžene Bibiana za pomoci kočky Pipelotte přerostlé myši, jež vesničku okupují a městečko Dalsdrakovy nad Moravicí Honza zbaví strašlivého draka Vratislava, jenž město tyranizuje a Honza si tak zaslouží ruku tajemné princezny.

Další zajímavou zastávkou při jejich putování je Myší republika, v níž vládne nelítostný a samolibý prezident Narcis Velikán Kladívko. Bibiana zde nalezne zoufalého a vyčerpaného Honzu, který zde slouží jako živý poháněcí motor velké myší elektrárny. Dokonce ho na chvíli vystřídá a jezdí místo něj na kole, jež vyrábí elektřinu pro celou republiku. Naštěstí se jim nakonec podaří za pomoci bývalého vězně jezevce Mojmíra Kařeza utéct. Zvířecí postavy, jež se v knize vyskytují, mají lidské vlastnosti a chování. Vyprávění se tak mnohdy podobá bajkám, kdy poučení je většinou stejné - ve dvou se to lépe táhne. Myši si vytvořily samostatný stát, kde mají rozdělené jednotlivé povinnosti a pravomoci - myši mají své policisty, strážné, obyčejné dělníky a obyvatele, přičemž nade všemi bdí všemocný prezident. Bibiana si tak patrně převedla do své fantazie fungování a uspořádání lidské společnosti a aplikovala ho na myší svět.

⁷⁹ ŠUBRTOVÁ, Milena. *Binar, Ivan: Bibiana píská na prsty*. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/25869/binar-ivan-bibiana-piska-na-prsty>.

Příkladem toho, že Bibiana skutečně naplno využívá svoji fantazii, jsou „*tři nelítostní Utopenci, nakrájená cibule jim čouhala z kapes.*“⁸⁰ Ivan Binar si zde hraje se slovy, kdy netradiční vodníci mající podobu oblíbeného naloženého špekáčku a jejich prací je stahování nevinných lidí pod vodní hladinu do své říše. Zde své oběti zavírají do sklenic a doufají, že se promění ve stejnojmenný pokrm. Bibianě a Honzovi se nakonec podaří s pomocí své akvarijní rybky Akary uniknout. Autor zde pro zpestření textu a pobavení čtenáře dokonce uvádí recept na utopence.

„*Utopenci popadli Honzu a nacpali ho do sklenice od okurek. Přidali k němu nakrájenou cibuli, naloupaný česnek, nové koření, pepř černý i bílý, hořčičně semínko, pár kuliček jalovce, bobkový list, pálivou papričku a pořádnou hrst soli, zalili Honzu octem a sklenici zašroubovali víčkem. Pevně utáhli a ještě nahoru položili hodně těžký kámen.*“⁸¹

Jednou z nejvíce dobrodružných a napínavých pasáží je setkání ústřední dvojice s piráty plavícími se na své lodi Píďalce za ukrytým pokladem. Jsou zde poměrně realisticky popsány praktiky pirátů: „*Kluci by se na nich při nejhorším mohli učit podřezávání,*“ *usmál se laskavě kapitán.* „*Sekání ocasů kocourům jim už jde pěkně od ruky.*“⁸² Jelikož v reálném světě si děti s oblibou hrají na piráty, Bibiana si tento známý motiv přenáší do své fantazie a na chvíli prožívá to, co zdravé děti.

Bibiana zažívá na své cestě mnoho dobrodružství, nikdy však nezapomene na svou babičku a bojí se, aby se o ni nestrachovala, dokonce se jí snaží dovolat a posílá jí sms zprávu. V průběhu celého vyprávění autor neustále upozorňuje na skutečnost, že vše, co Bibiana prožívá, je pouze a jen její sen a fantazie.

„*Uprostřed těchto úvah najednou padla na krajinu se zámek, jezerem, pramicí a Honzou noc. Noc černočerná, černější než černá kočka v tunelu. Bylo to zcela neočekávané. Nezapomeňme, že jsem v Babiččině divadle. A když je v divadle potřeba, nastane tma třeba v pravé poledne.*“⁸³

Bibiana si nereálnost jejích dobrodružství plně uvědomuje a snad i proto si plnými doušky užívá každou minutu. Nezapomíná, že chůze je jí umožněna jenom v pohádce.

Ani v těch nejtěžších situacích se Bibiana nechová sobecky a vnímá zodpovědnost, jež vůči Honzovi má. Chápe moc dobře, že by stačilo jedno jediné hvízdnutí a byla by v pořádku ve svém pokoji, její loajalita a přátelství k Honzovi jí to nedovolí. „*Byla to zapeklitá situace. Bibianu ale hned napadl, že se pokusí ze sklenice vyhvíznout. Hvízdem se do Babiččina*

⁸⁰ BINAR, Ivan. *Bibiana píská na prsty*. Praha: Meander, 2009, s. 42.

⁸¹ Tamtéž, s. 43.

⁸² Tamtéž, s. 50.

⁸³ Tamtéž, s. 39.

divadla dostala, hvízd na prsty ji odtud zcela určitě vysvobodí. Jenže co bude s Honzou? Nemůže ho přece v tak svízelné situaci opustit.“⁸⁴ I když se jejich cesty mnohdy rozdělí, Bibiana na Honzu neustále myslí a strachuje se o něj. Náhoda je však vždy svede dohromady. Ke konci knihy se její vztah k Honzovi proměňuje. Její jedinou starostí je bezpečný a včasný návrat domů. „*O Honzu už se Bibiana starat nemusí, tornádo ho vzalo, jemu už nepomůže. Ale co když Honza ten zběsilý únos tornádem přežil ve zdraví? Ted' bloumá někde v pustině a neví, kam se vrátit? Nikde není řečeno, že muselo dojít ke katastrofě. Honzovi z pece jen tak něco neublíží. To by bylo opravdu neuvěřitelné štěstí... Ale nejlíp udělá, když na Honzu zapomene a vrátí se do svého pokoje za svými zvířaty a počká na babičku, až se vrátí z Jeseníků.*“⁸⁵ Nakonec se však Bibiana umoudří a opět se s Honzou shledává.

Bibianina statečnost je na začátku v protikladu k Honzově hlouposti a lenosti. Postupem času se však i z Honzy stává statečný zachránce, jenž vysvobodí Bibianu ze spárů nebezpečného draka Vratislava. Honza ani nikdo z jeho okolí si ještě neuvědomuje, že osvobozuje skutečnou princeznu. Městu Dalsdrakovy nad Moravicí totiž vládne královský pár, který hledá svoji dceru. První náznak, že by ztracenou dcerou mohla být Bibiana, byl ve chvíli, kdy k nim přiběhla královna a začala ošetřovat jejich zranění. „*Ošetřit se to musí kvůli nákaze, to se přece ví. Královna byla nesmlouvavá jako každá maminka.*“⁸⁶ Bibiana však nic netušila a těšila se na setkání s princeznou. Postupem času však i ona zjišťuje, že královský pár je jí více než povědomý.

„*Je čas tajemství prozradit,*“ *poopravila ho paní královna a její úsměv byl plný lásky. „Prozrazené tajemství přestává být tajemstvím.“ „Můžu hádat?“ zeptala se Bibiana. „Ty už to víš?“ „Jenom tuším,*“ *řekla Bibiana šťastně a vrhla se do otevřené náruče paní královny, protože k maminkám to mají děti nejbliž. Ovšem ani k tatínkovi to malá Bibiana neměla daleko.*“⁸⁷

Mařenčina kresba, na níž je Bibiana znázorněna jako princezna s dlouhýma nohama, se tak nakonec přece jenom splní. Nejenom že si Bibiana obleče stejné šaty a stane se skutečnou princeznou, může dokonce chodit a setkává se se svými rodiči. Při líčení opětovného shledání Bibiany se svými rodiči se Ivanu Binarovi podařilo vyvarovat sentimentálnímu popisu. Celá kniha si tak zachovává veselý a optimistický ráz.

Autor klade důraz na důležitost vzdělání. Jelikož je Bibiana na vdávání ještě příliš mladá, pošlou nejdříve královští rodiče Honzu do světa, aby se získal potřebné vzdělání, které

⁸⁴ BINAR, Ivan. *Bibiana píská na prsty*. Praha: Meander, 2009, s. 44.

⁸⁵ Tamtéž, s. 61.

⁸⁶ Tamtéž, s. 81.

⁸⁷ Tamtéž, s. 84.

je nezbytné pro budoucího úspěšného krále. „*Pošleme tě na studia. A věř mi, že králi pouhá maturita nestačí. Musíš mít nejmíň doktorát, nejlépe z filozofie, ta je matkou věd. Abys rozuměl souvislostem a naučil se rozlišovat správné od špatného. Bez toho se nedá kralovat.*“⁸⁸ Rodinná idyla se však naruší Bibianiným hvězdnutím - tentokrát nechtěla utéct domů, ke své babičce, ale chtěla ukázat rodičům, jak je šikovná. „*Ve vozičku u stolu seděla Bibiana, hlavu měla položenou na Mařenčině kresbě princezny v růžových šatech, s nesmírně dlouhýma nohama (...) Bibiana spala a ze sna se usmívala. Spala tak tvrdě, že se neprobudila, ani když Breburda zaštěkal, ani když ji babička převlékla do pyžama a přenášela od stolu do postele.*“⁸⁹ Jak uvádí Milena Šubrtová⁹⁰, Bibianin návrat do reality a její následné procitnutí však není deziluzí. Doma na ni čeká láskyplné prostředí a milující babička, která je pro ni v každé situaci oporou.

Milena Šubrtová⁹¹ připodobňuje hlavní hrdiny Ivana Binara k postavám z pohádkové knihy Josefa Lada *Nezbedné pohádky*⁹². V pohádkách O statečné princeznu a O líném Honzovi musí princezny, podobně jako Bibiana, uchopit svůj osud pevně do rukou a samy se aktivně podílet na své budoucnosti. Zatímco v první pohádce statečná princezna Máňa osvobodí Honzu ze samotného pekla, v druhé pohádce líný Honza přemůže draka z pohodlí své pece a až samotná princezna Roderyka ho z ní úspěšně vyžene a donutí k pořádné práci. Bibiana donutí pecivála Honzu, aby místo povalování a nicnedělání vydal vstříc svému osudu a předurčené princezně. Avšak ani v pohádkách není nic zadarmo a Honza se o princeznu a království musí přičinit.

Ivanu Binarovi se podařilo skloubit tradiční pohádky s moderními prvky, kdy zpočátku není zcela patrné, kde se nachází tenká hranice mezi realitou a fantazií. Tato skutečnost je zřejmá zejména v případě Bibianiných kamarádů Jenička a Mařenky. Z prvních zmínek nelze jednoznačně určit, zda se jedná o reálné, existující kamarády, nebo pouze o další loutky z babiččina divadla, s nimiž si Bibiana hraje, aby vyplnila svoji samotu. Autor zde využívá jmen pohádkových sourozenců a zasazuje je do moderní doby, kdy obě děti mají své rodiny a kamarády, avšak nikde není specificky vyjádřeno, zda jsou sourozenci, nebo jen přátelé. Další realistickou situací, jež je přenesena do moderní doby, je například popis

⁸⁸ BINAR, Ivan. *Bibiana píská na prsty*. Praha: Meander, 2009, s. 85.

⁸⁹ Tamtéž, s. 88.

⁹⁰ ŠUBRTOVÁ, Milena. Handicap a jeho zobrazení v literatuře pro děti a mládež ve druhé polovině 20. století a na počátku 21. století. In: SIEGLOVÁ, Naděžda et al. *Otázky komunikace a téma handicapu se zřetelem k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami = Questions of communication and the topic of handicap regarding pupils with special educational needs*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 147.

⁹¹ ŠUBRTOVÁ, Milena. *Binar, Ivan: Bibiana píská na prsty*. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/25869/binar-ivan-bibiana-piska-na-prsty>.

⁹² LADA, Josef. *Nezbedné pohádky*. Praha: Albatros, 1983.

policejní honičky, kdy Bibiana spolu s Honzou prchají z Myší republiky. „*Jakmile je myši zahlédly, nastalo zděšení; potkat někoho bez vojenského doprovodu, to je neslýchané, to tu ještě nebylo! Žádná z myši si je však netroufla zastavit. Jen poděšeně pištěly a dovolávaly se strážníků. Ke vši smůle se dvou strážníků s pistolemi, obušky a baterkami dovolaly. Najednou je měli uprchlíci v patách.*“⁹³ Dalším příkladem mohou být piráti, jejichž poklad obsahoval kromě královských šperků také mobilní telefony, počítače, měděné okapy, vysavače nebo peněženky. Autor dětem připodobňuje některé situace v pohádkovém světě k současnému způsobu žití. Pohádkový příběh je tím pro ně bližší.

V knize najdeme hned několik odkazů na jiné pohádky. Když se Bibiana pokouší vytáhnout Honzu z jeskyně ven, připojují se k ní netopýři a všichni vytvoří řetěz, s nímž společnými silami Honzu vysvobodí. Jako v pohádce O veliké řepě i zde plyne ponaučení, že společná práce je rychlejší a snazší. Dále se zde objevuje Bibiana jako Popelka, která se znovu setkává se svými rodiči. „*V převlékárně na ni čekala komorná a dlouhé růžové šaty, křišťálové střevíčky jako pro Popelku.*“⁹⁴

Řada postav promlouvá krajovým nářečím, nebo používá zkomolený jazyk. Mezi ně patří i samotná babička se svým moravským nářečím. „*Zkoušej, děvčico, nevzdávaje se, jednou na to přindeš.*“⁹⁵ Zatímco většina lidských postav mluví spisovnou češtinou, zvířecí obyvatelé pohádkové říše používají různé přízvuky. Například kocour Setsakra mluví s hanáckým dialektem: „*Setsakra mordyje, to jso přece já, Setsakra, mořské kocór. (...) No ja, před pirátama si kocór mosí dávat setsakra bacha na papulo, abe nenarazel. Kdežto jož mo hosekle vocas, abe mo nehosekle také halvo.*“⁹⁶ Na druhou stranu drak Vratislav Drak má pražský přízvuk: „*Slyšels někdo vo někým drakovi, kerej by žral kluky? Postarej se vo dívčinu, vod toho jseš starosta. Bud' vobstaráš dívčinu, nebo vám z těch vašich Dalsdrakov a veškeryho obyvatelstva udělám raz dva hromádku jemnýho popela. Jasný?*“⁹⁷ Použití nářečí však nepůsobí nijak nepatříčně, ba naopak ještě více dotváří celkový dojem a ráz jednotlivých postav.

Ivan Binar ve své knize využívá různé formy psaní, díky nimž text působí jedinečně a originálně. Část textu je přepsána do upravené podoby české lidové písničky Pec nám spadla: „*Pec jim spadla, jen tak sama od sebe, a starý pecar jako naschvál nebyl doma. Kdopak jim ted' postaví novou, když mladý pecar to sám nedokáže... Budou muset počkat na*

⁹³ BINAR, Ivan. *Bibiana píská na prsty*. Praha: Meander, 2009, s. 34.

⁹⁴ Tamtéž, s. 81.

⁹⁵ Tamtéž, s. 3.

⁹⁶ Tamtéž, s. 53.

⁹⁷ Tamtéž, s. 76.

starého, až se vrátí z cest.“⁹⁸ V knize je dokonce popsán recept na přípravu utopenců, včetně potřebných ingrediencí a přesného postupu. Dalším nápaditým způsobem, jak zaujmout dětského čtenáře, je řeč akvarijní ryby Akary, která mluví tak rychle, že jí nakonec všechna slova splývají v jedno dlouhé. „*Ach, to jsem ráda, Bibiano, že sis na mne vzpomněla a že jsem ti mohla přispěchat ku pomoci. Co by sis tu sama počala, babička se ještě nevrátila z Jeseníků s Breburdou ani bez Breburdy ajájsemtambeztebevakváriutaksamastíptákemanikočkousenedávůbecmluvitmocmitamchybiš kdyžissvzpomnělahnedjsem tubyla...*“⁹⁹ Do textu jsou rovněž zařazena česká přísloví a pořekadla, například „*v nouzi čert i mouchy lapá*“¹⁰⁰ nebo krátká báseň, v níž se zhmotnělé lidské vlastnosti Posměch a Pokřik posmívají Papagenově neúspěšné snaze o vzletnutí. Ivan Binar se tak snaží dětem humornou a hravou formou přiblížit a zpřístupnit nejen poezii, ale celý český jazyk.

„*Kyšky lišky ostuda,
tahle ptačí obluda.*

Divný jméno:

Papageno...

*Lítání ho nebaví,
tluče křídly do trávy.*

*Tohle je unikum,
pro srandu králíkům.*

*Jen po zemi klopýtá,
pokulhává, nelítá.*

*Kyšky lišky je to tak,
tlustej nelítací pták.*

A to jméno:

Papageno...

*Plivneme mu na zobák!*¹⁰¹

Jak uvádí Lenka Martinková¹⁰², kniha je plná slovního humoru a hrátek se slovy. Objevují se zde tak velmi nápaditá, zajímavá a humorná pojmenování zvířat, lidí a měst – samolibý prezident Myší republiky Narcis Velikán Kladívko, věčně nadávající kocour

⁹⁸ BINAR, Ivan. *Bibiana píská na prsty*. Praha: Meander, 2009, s. 14.

⁹⁹ Tamtéž, s. 46.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 65.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 67.

¹⁰² MARTINKOVÁ, Lenka. *Obyčejná dívka na vozíčku nebo princezna?* Dostupné z: <http://www.vaseliteratura.cz/recenze/pro-deti-a-mladez/1472-bibiana-piska-na-prsty.html>.

Setsakra, oáza Al Tišina, vesnice pod nadvládou myší Myšiněves nebo město sužované zlým drakem Dalsdrakovy nad Moravicí. Lenka Martinková upozorňuje na skutečnost, že zejména mladší čtenáři mohou mít problémy s porozuměním jednotlivým názvům a pojmenováním. Může to však znamenat i jistou výhodu, protože příběh pro ně bude přitažlivý i za několik let, kdy pochopí všechny slovní hříčky a text tak nabude nového významu.

Kniha obsahuje naučené pasáže, ve kterých se dětské čtenáři mohou dozvědět něco nového nebo si upevnit již získané znalosti. Autor zábavnou formou popisuje rozdíl mezi velbloudem dvouhrbým neboli drabařem a velbloudem jednohrbým, dromedářem. Pořadí písmen v abecedě je zde prakticky využito při pojmenování devětadvaceti mlád'at jezevců, kde na každé písmeno v abecedě připadá jedno jméno. Rovněž je zde vysvětleno, co znamená a jak funguje fata morgána nebo dynamo a proč se nesmí sahat motýlům na křídla. Kniha obsahuje i poučení a varování, jak působí alkohol a jaké jsou jeho následky. „*Ladislav ben Kamen se probudil z těžkého spánku. Bylo mu po vypitém džinu zle od žaludku, hlava ho bolela a měl hroznou žízeň. Vypil celou zásobu vody, žízeň se však vzápětí vrátila se stejnou třeskutostí.*“¹⁰³ Výchovný charakter má rovněž situace, kdy Honzu unese tornádo, protože neposlechl kapitána pirátské lodi Setsakru a nepřivázal se ke stožáru. „*Bylo to jedno z nejsplašenějších tornád, jaké se kdy v těchto končinách vyskytlo, a zrovna Honza na to musel doplatit. A proč? Protože neposlechl kapitána.*“¹⁰⁴ Zde se děti dozvídají, jak to dopadá, když neposlechnou své rodiče.

V knize nalezneme i poměrně obtížné pasáže, jež mohou svým čtenářům dělat problémy. Jedná se především o popis záchrany Bibiany a Honzy z Myší republiky, kdy se zvířata snažila zvednout staré zrezivělé stavidlo. „*Pak přišla protočka, tam stačilo kápnout trochu voleje, a už zbejvala jenom působnice s rozhaněčem... a skoro fertyk. Jenže jsme zapomněli na pastorek. Šest chlapů skrouhalo na jedny straně, šest chlapů na druhý straně podchvacovalo, ale museli tak akorát, aby to nepřetali. Lepší nedořápnout než přetřápnout, protože dořápnout se pak dá vždycky, i potmě, při baterce.*“¹⁰⁵ Celá situace je popsána za použití odborných výrazů, aniž by byl jejich význam kdekoliv vysvětlen. Je zde tudíž riziko, že daná pasáž nebude pro čtenáře dostatečně srozumitelná a přehledná. Na druhou stranu může nedostatek informací a vysvětlení motivovat k vyhledávání významu a souvislostí. Zde záleží na každém čtenáři, jak s danou situací naloží.

¹⁰³ BINAR, Ivan. *Bibiana píská na prsty*. Praha: Meander, 2009, s. 75.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 61.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 38.

Již z úvodní ilustrace je patrné, že příběh se bude odehrávat ve fantazii a snění hlavní hrdinky. Je zde zobrazeno divadlo „BABIČKA DĚTEM“, které bude posléze sloužit jako magická brána do světa fantazie, kde je možné téměř vše. Kniha je bohatě doprovázena barevnými ilustracemi různé velikosti, které jsou buď vsazeny přímo do samotného textu, nebo zabírají samostatnou stranu. Na ilustracích se kromě jejich autorky Veroniky Podzimkové podílel také fotograf Zdeněk Helfert. Tato spolupráce je patrná zejména při zobrazení hlavní hrdinky Bibiany, kdy je dynamická fotografie reálné dívky vsazena do kresleného pozadí. Tento originální způsob kombinace záběrů skutečné existující dívky a kreseb z fantazijního světa propojují celý koncept knihy. Použité fotografie evokují pocit reálnosti a dávají čtenáři najevo, že skutečně existuje dívka upoutaná na invalidní vozík, jež zažívá stejné pocity jako Bibiana.

Kromě ilustrací je text rovněž doplněn různými graficky odlišnými nápisy, označující jednotlivá města a místa, jimiž Bibiana prochází a jež mají podobu nápisů, které můžeme vidět v normálním lidském světě: Myšíněves, Myší republika popřípadě vývěsními cedulemi: Elektrárna - nepovolaným vstup zakázán, Narcis Velikán Kladívko – prezident – Myší republiky. Je zde rovněž přiložen Bibianin dopis, v němž se loučí s obyvateli Myšíněvsi, nápis z šišek „Vítáme uprchlíky z elektrárny“. Jedná se o zajímavý prvek, který text naruší a vhodně doplní. Zajímavá je i skutečnost, že v knize je hned dvakrát znázorněný doručovatel – messenger na motorce. Jedná se tak o jistý druh reklamy, protože firma *Messenger service* podpořila vydání knihy.

„Kniha Ivana Binara vydaná v nakladatelství Meander byla v roce 2011 zařazena a schválena Dokumentačním střediskem knih pro postižené děti a mládež v Norsku do katalogu IBBY Outstanding books for young people with disabilities 2011. Stalo se tak na návrh předsedkyně české sekce IBBY Jany Čenkové.“¹⁰⁶

3.3 Iva Procházková – Pět minut před večerí

V poměrně útlé a svým rozsahem ne příliš obsáhlé knize *Pět minut před večerí* (1996), Iva Procházková popisuje velmi emotivní příběh šestileté Babety, jež je od narození nevidomá. Babeta s oblibou využívá oněch pár večerních minut a poslouchá vyprávění svého

¹⁰⁶ *Oceněná kniha Ivana Binara Bibiana píská na prsty*. Dostupné z: <http://www.ibby.cz/index.php/ceny-a-ocenni-ibby/69-binar-bibiana-cena>.

otce, který retrospektivně popisuje nejenom své seznámení s její maminkou nebo následné narození malé Babety, ale také operaci očí, jež Babeta následně podstoupila.

Celý příběh se odehrává v malém bytě, kde tatínek s Babetou čekají, až jim maminka nachystá večeři. Jak podotýká Martin Reissner¹⁰⁷, je to právě oněch pár minut klidu a odpočinku, které zažíváme večer po uspěchaném dni, na něž s radostí vzpomínáme i v dospělosti. Babeta využívá tento čas k povídání se svým tatínkem. Snaží se ho přesvědčit, aby jí vyprávěl nějakou pohádku. Když odmítá, navrhuje, aby jí pověděl skutečný příběh, jenž velmi dobře zná a je pro všechny tím nejdůležitějším – o jejich rodině. Přestože Babeta již pravděpodobně zná nebo tuší celý příběh, dožaduje se po svém otci o jeho vysvětlení. I když je vymezený čas poměrně krátký, dobrému vypravěči stačí i pár minut na shrnutí všech podstatných událostí v životě. „*S každým povídáním můžeš být za pět minut hotový - když víš, co je nejdůležitější!*“¹⁰⁸ Jak dále uvádí Martin Reissner¹⁰⁹, tak ve chvílích, kdy se celý příběh dostává do téměř nereálné roviny, promlouvá Babeta, svými otázkami a doplňujícími informacemi usnadňuje tatínkovi jeho vyprávění. Uvědomuje si kouzlo a výjimečnost svého příběhu a snad i proto ho s radostí a nadšením neustále poslouchá.

Z vyprávění se dozvídáme, jak se mladý listonoš – tatínek seznamuje s krásnou holičkou – maminkou, která s napětím očekává dopis. Když se ho však konečně dočká, zjišťuje, že otec jejího nenarozeného dítěte utekl do Brazílie a již se nehodlá vrátit zpět. Tatínek tím dostává šanci ucházet se o její přízeň. Jelikož je maminka v pokročilém stádiu těhotenství, celá situace má poměrně rychlý spád a již na čtvrté schůzce začne mít maminka kontrakce a porodí holčičku. Tatínek se ničeho nezalekne, je s celou situací vyrovnaný a přijímá maminku se vším všudy. Rovněž se stává plnohodnotným Babetiným otcem. Není důležité, zda rodiče vychovávají vlastní nebo nevlastní dítě, ale jestli ho milují, protože rodičovská láska je to nejdůležitější, co dítě má. Tato bezmezná láska, která není nutně podmíněna biologickou propojeností, se stává důležitým poselstvím celé knihy. Ivě Procházkové se tato myšlenka podařila vyjádřit jednou větou, otázkou, kterou vložila do úst panu Matlachovi: „*Copak je na světě jenom jeden tatínek?*“¹¹⁰

¹⁰⁷ REISSNER, Martin. Před večeří. *Ladění: časopis pro teorii a kritiku dětské literatury*. 1996, roč. 6, č. 4. s. 20.

¹⁰⁸ PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Pět minut před večeří*. Praha: Triton, 2013, s. 4.

¹⁰⁹ REISSNER, Martin. Před večeří. *Ladění: časopis pro teorii a kritiku dětské literatury*. 1996, roč. 6, č. 4. s. 20.

¹¹⁰ PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Pět minut před večeří*. Praha: Triton, 2013, s. 6.

Jak Martin Reissner¹¹¹ popisuje, navzdory zvolené tématice kniha nepůsobí nikterak kýčovitě a autorovi se podařilo vyvarovat zbytečného patosu. Celé vyprávění je velmi optimistické, a to i ve chvíli, kdy se rodiče dozvídají, že mála Babeta je nevidomá.

„Všichni měli z malé Babety radost,“ pokračuje tatínek ve vyprávění.

„Maminka...

Tatínek...

dědeček s babičkou...

sousedí i sousedky.

Jenom jeden člověk neměl radost, a to byla paní doktorka v poradně. - Ručičky jsou v pořádku, bručela si pro sebe, - nožičky jakbysmet, hlavička je taky, jak má být, ale ty oči... ty se mi nějak nelíbí!“¹¹²

Babetini rodiče se však nevzdávají a místo projevů lítosti ji seznamují se světem a přibližují ho takový, jaký skutečně je. Babeta není nijak vyčleněna z běžného chodu domácnosti. Pomáhá svému otci s roznášením pošty, navštěvuje babičku a hraje si na zahradě. Harmonické prostředí a domov převyšuje nevýhody a úskalí fyzického handicapu. Ivě Procházkové se v knize podařilo s lehkostí a samozřejmostí představit ideální soužití rodičů se svým postiženým dítětem.

Babeta svůj handicap přijímá s lehkostí snad i proto, že nikdy nepoznala, jaké to je vidět a možná tak netuší, o co je ochuzena. Díky své bohaté fantazii však Babeta, jak sama tvrdí, skutečně vidí. Právě fantazie jí nahrazuje její oči, celý svět pro ni získává nový rozměr. Babetina bohatá obrazotvornost ovlivňuje vnímání jejího okolí, kdy do běžného života vsazuje pohádkové postavy – například ve schránce na dopisy na ni číhají proradní draci, kteří ji chtějí kousnout. *„Kdykoli Babeta otevřela schránku a hodila do ní dopis, bleskurychle uculkla rukou, aby ji nekouzl drak. V každé schránce seděl totiž jeden a všichni hladově koulali, olizovali se a čekali na svůj příděl dopisové potravy. Když ten den žádná nepřišla, vyběhli na ulici a tatínek s Babetou museli horempádem ujíždět pryč, aby je draci nesežrali.“¹¹³* Velkou roli zde bezesporu hraje i Babetin otec, který se snaží udělat i obyčejné roznášení letáků zajímavým.

Jak uvádí Svatava Urbanová¹¹⁴, Babeta má díky svému zrakovému handicapu posíleny ostatní smysly, jako je hmat, sluch nebo čich. Celé své prostředí vnímá v jeho komplexnosti

¹¹¹ REISSNER, Martin. Před večerí. *Ladění: časopis pro teorii a kritiku dětské literatury*. 1996, roč. 6, č. 4. s. 20.

¹¹² PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Pět minut před večerí*. Praha: Triton, 2013, s. 13.

¹¹³ Tamtéž, s. 16.

¹¹⁴ URBANOVÁ, Svatava. *Pět minut před večerí. Tvořivá dramatika*. 1997, roč. 8, č. 1, s. 32.

a právě tyto ostatní smysly jí pomáhají utvářet si představu o jednotlivých předmětech a jevech. Například mraky pro ni mají podobu obrů, jež do sebe buší svými pěstmi a zlověstně dupají. Z hlasu pana doktora si dovede odvodit, že se usmívá. Kapky deště zase personifikuje do malých postaviček. „*Každá kapka byla jiná a všechny bláznivě tančily a bubnovaly do skla dlouhými prstíčky a patičkami. Někdy některá vběhla pootevřeným oknem dovnitř a sjela Babetě po ruce jako po klouzačce. Měla krátkou košilku a mokrou prdelku a nechala po sobě loužičku.*“¹¹⁵ Babeta skutečně okolní svět „vidí“, i když svým vlastním osobitým způsobem.

Důležitým prvkem v knize je naděje na zlepšení Babetiného stavu, kterou ji dal doktor již na samotném počátku. Právě tato naděje pomáhá jejím rodičům překonat obtížné období a dává jim sílu být oporou pro Babetu, jež to tolik potřebuje. Příslib lepší budoucnosti umožňuje vnímat svou slepotu jako jen dočasný stav, který jednou pomine. I tato skutečnost je jednou z možných příčin Babetina optimistického přístupu k životu.

„*Proč jí tedy ty oči nedáte do pořádku?*“

- *Protože jsou ještě moc malé, odpověděl pan doktor. - Musíme počkat, až trochu povyrostou.*

- *A pak jí je spravíte, vidíte? ujišťovala se maminka Ráda slyšela krátké a jasné odpovědi.*

- *Pak se o to pokusíme, přikývl pan doktor. - Ale jestli se to povede, to vám nemůžu slíbit.*“¹¹⁶

Velmi očekávaná a důležitá chvíle přichází, když jde Babeta na operaci. Přestože se na celou operaci těší, zároveň je nervózní. Se svým handicapem již byla natolik sžitá, že jí v běžném životě nijak nepřekážel. „*Tak co, Babeto, pokusíme se teď ty tvoje oči dát do pořádku? zeptal se pan doktor. – Ale moje oči jsou v pořádku, vysvětlila mu Babeta. – Vidím všechno, co chci!*“¹¹⁷ Operace se však zdárně podařila a přichází snad nejdůležitější pasáž z celé knihy – střet Babetiny fantazie se skutečnou realitou. Kontrast obou těchto světů, kde lidé, kteří ji obklopují, najednou dostávají konkrétní podobu a rysy, se stává pro Babetu něčím zcela novým. Autorka zde využívá symboliky, protože první, co Babeta po šesti letech života ve tmě uvidí, jsou oči doktora, jenž ji samotné pomohl navrátit zrak. „*Babeta užasla. Před sebou uviděla něco nevidaného! Najednou to něco mrklo a Babetu napadlo, že jsou to oči. Doktorovi oči.*“¹¹⁸ Pro Babetu je zpočátku obtížné přiřadit si jednotlivé neznámé obličejové k jejich majitelům, svým rodičům. „*Ty ses taky změnil,*“ řekne Babeta, když tatínek ukončí své vyprávění. „*Tak? Byl jsem předtím hezčí?*“ „*Vypadal jsi jako princ.*“ „*A teď?*“ „*Ted?*“, Babeta zkoumavě klouže pohledem po tatínkově obličejí. „*Víš, pan Matlach má určitě pravdu.*“

¹¹⁵ PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Pět minut před večerí*. Praha: Triton, 2013, s. 18.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 14.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 19.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 19.

*Tatínků je na svět velká hromada. Ale ty... ty vypadáš ze všech tatínků nejtatínkovatěji!*¹¹⁹ Jak sama Babeta poznamenává, změnil se pro ni celý svět. Stal se najednou barevnějším, rozmanitějším a pestřejším. Všechna ta zvířata, která ji děsila, byla najednou mírumilovná a lákala ji k pohlazení. Vosy již nebyly ty největší a nejnebezpečnější zvířata na světě, kousaví draci zmizeli z domovních schránek a mraky, které do té doby měly podobu zlověstných obrů, si najednou klidně pluly po nebi. O úspěšné operaci se dozvídáme až v samotném závěru příběhu, kde si čtenář rovněž uvědomí, že po dobu celého vyprávění byla již Babeta zdravá. Babeta je tak „normální“ zdravá dívka, které otec zpětně připomíná, že ne vždy tomu tak bylo. Celé tatínkovo vyprávění končí šťastně právě ve chvíli, kdy zve maminka k večeři.

V knize je na mnoha místech využit také humor a nadsázky. Ošetřující lékař Babetě oznamuje její propuštění z nemocnice tím, že si z ní dělá legraci a zlehčuje tak celou situaci. „*Nějak nám tady tloustneš, Babeto! Zvolal s hraným zděšením. – Měli bychom tě honem propustit, nebo z tebe za chvíli bude bečka!*“¹²⁰ Je zde rovněž velmi realisticky popsána nervozita, kterou lékař pocítuje těsně před sundáním obvazů.

Jak uvádí Svatava Urbanová¹²¹, z hlediska kompozice je v knize důležité vzájemné propojování hned dvou pásem. Jedná se především o řeč tatínka, jenž má hlavní slovo a popisuje celý příběh. Do řeči mu však neustále skáče Babeta, která pravděpodobně celý příběh již někdy slyšela, nebo si jednotlivé detaily domýšlí. „*A čím víc si ten dopis dával na čas, tím byla maminka netrpělivější a smutnější...*“ „*A tlustší,*“ dodává Babeta. „*Budeš mlčet, nebo chceš vyprávět sama?*“ rozčiluje se tatínek.¹²² Téměř němým svědkem celého příběhu je maminka, jež za celou dobu promluví pouze dvě věty. Jak Svatava Urbanová dále poznamenává, pozornost se ve vyprávění neustále přesouvá. Zatímco na začátku byl v centru vyprávění samotný tatínek a maminka, posléze se zaměřuje na samotnou Babetu. S postupem času se zároveň mění i oslovení. Nejdříve tatínek popisuje sám sebe jako „mladého muže“ a maminku jako „mladou a hezkou holičku“. Babeta však svými neustálými dotazy nutí, aby celý příběh více specifikoval a byl konkrétnější. Vyprávění se stává více osobním a reálným. Posléze se tak jejich označení mění na „tatínka“ a „maminku“. Otec vypráví celý příběh s odstupem, jako vševědoucí a vševidoucí narator. Nabízí nám pohled na jednotlivé události nejen ze svého úhlu, ale dává nám rovněž možnost nahlédnout do Babetiných představ

¹¹⁹ PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Pět minut před večeří*. Praha: Triton, 2013, s. 23.

¹²⁰ Tamtéž, s. 20.

¹²¹ URBANOVÁ, Svatava. *Pět minut před večeří. Tvořivá dramatika*. 1997, roč. 8, č. 1, s. 32.

¹²² PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Pět minut před večeří*. Praha: Triton, 2013, s. 6.

a vnímání okolí. Jsou zde popisovány nejen události, které se odehrály v dětství, na něž si Babetta nepamatuje, ale také její osobní pocity a myšlenky.

Iva Procházková se ve své knize nevyhýbá ani tématu rodičovství a porodu, které mladému dětskému čtenáři podává s lehkostí a samozřejmostí. Děti se dozvídají, že i když se jejich pravý tatínek odmítne o ně postarat, může jeho roli zastoupit jiný muž, jenž jim dá svou lásku a stane se jejich pravým rodičem. René Ditmar¹²³ podotýká, že oba rodiče jednají s Babetou jako se sobě rovnou, přičemž ji upřímně a pravdivě vypráví o jejím životě. Uznávají Babetu jako osobnost, jež má právo znát pravdu. Celá kniha je bezesporu jedinečná svou otevřeností a přímostí, s níž popisuje životní situace, které jsou pro děti mnohdy obtížně vysvětlitelné. Kniha vykresluje příběh svobodné matky, již opustil otec jejího ještě nenarozeného dítěte. Příběh je popisován z pohledu nevlastního otce, který se seznamuje s mladou ženou, jež čeká dítě. Jedná se o zajímavý způsob, jak seznámit děti s jejich minulostí. Kniha tak může sloužit rodičům jako inspirace, kdy se dá formou pohádkového vyprávění sdělit nepříjemná skutečnost. Rodiče mohou podobnou formou podat svůj vlastní příběh, například adopci.

Jak uvádí Svatava Urbanová¹²⁴, již na samotný název knihy *Pět minut před večeří* lze pohlížet hned z několika úhlů. Na jednu stranu vyjadřuje poměrně krátký čas, který je naplněn čekáním na něco příjemného, i z tohoto důvodu se celé vyprávění odehrává před večeří, místo po ní. V mamčině životě čas sehrál důležitou roli, protože právě ona dorazila do porodnice za pět minut dvanáct. Rovněž v případě tatínka rozhoduje čas, protože pokud se chtěl ucházet o maminku, musel se rychle odhodlat a jednat. Dále se lze v názvu zaměřit na samotnou večeři, která je příjemným zakončením dne a poskytuje nám prostor pro společnou rekapitulaci uplynulého dne nebo pro plánování dne následujícího. Podobně jak v Babetině případě se rodina obvykle schází u večeře, aby v poklidu strávila večer u společného stolu a utvrdila tak svoji soudržnost.

Relativitu času zobrazuje Iva procházková hned na začátku knihy: „*Maminčiných pět minut je ovšem pokaždé jinak dlouhých. Lepší je nesledovat ručičky hodin. Nečekat. Povídat si.*“¹²⁵ Svatava Urbanová¹²⁶ podotýká, že čekání na večeři není to jediné, se kterým se v knize setkáme. V případě maminky, která čeká na dopis od Babetina otce, čas plyne velmi pomalu.

¹²³ DITMAR, René. Co si vyprávěli tatínek s Babetou. *Zlatý máj: kritická revue umělecké tvorby pro mládež*. 1996, roč. 40, č. 4, s. 173.

¹²⁴ URBANOVÁ, Svatava. Pět minut před večeří. *Tvořivá dramatika*. 1997, roč. 8, č. 1, s. 31.

¹²⁵ PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Pět minut před večeří*. Praha: Triton, 2013, s. 3.

¹²⁶ URBANOVÁ, Svatava. Pět minut před večeří. *Tvořivá dramatika*. 1997, roč. 8, č. 1, s. 32.

Doba, jež provázela tatínkovo rozhodování, naopak utíkala velmi rychle a následné roky, které strávila Babeta v očekávání operace, byly nekonečné.

Kromě času sehrál v knize důležitou roli rovněž prostor, na což upozorňuje Svatava Urbanová¹²⁷. Děj se odehrává hned v několika rovinách - v malém bytě, místě, které si sami dobrovolně zvolili a kde se všichni jeho obyvatelé cítí šťastně a v bezpečí. Zároveň se v průběhu vyprávění přesouváme do vnitřního prostoru Babetiny fantazie, kde dává prostor svým představám a přáním. Posledním z nich je prostor metaforický, kde její představy nabývají symbolického charakteru - například strach je vyjádřen jako obří na obloze nebo draci v poštovních schránkách.

Kniha je vhodně doplněna barevnými ilustracemi Markéty Vydrové, jež podtrhují celou její atmosféru. Zpočátku se zaměřují na samotné hlavní hrdiny příběhu – maminku, tatínka a malou Babetu. Jsou zde však rovněž znázorněny Babetiny fantazijní představy. Malby nejsou od textu nijak ohraničeny a vytváří tak jeden celek. Při své diplomové práci jsem vycházela z novějšího zpracování knihy od nakladatelství Triton z roku 2013. Kniha *Pět minut před večeří* však vyšla poprvé v roce 1996 v nakladatelství Albatros. Jelikož je text v obou publikacích totožný, liší se pouze v grafickém ztvárnění. S nakladatelstvím Albatros spolupracoval ilustrátor Václav Pokorný. Ten zvolil kombinaci barevných a černobílých kreseb v náhodné variaci. Ilustrace působí nadlehčeným dojmem s humornými až karikaturními prvky. Snažil se tak co nejvíce přiblížit dětské fantazii a trochu zlehčit závažnost celého příběhu.

Jedinou nevýhodu knihy lze spatřovat v nedostatečném zobrazení negativních specifík handicapu. V celé knize není popsán jediný problém, kterému by musela mladá dívka čelit. Může z toho vyplynout riziko, že mladý čtenář nabude dojmu, že tělesný handicap nepředstavuje pro člověka žádný problém a lze ho snadno vyřešit rychlou operací. Záměrem autorky však mohlo být přiblížení handicapu v takové rovině, aby si mladý čtenář ihned po přečtení nespojil tělesné postižení s problémem jako takovým. Účelem knihy rozhodně není čtenáře zastrašit negativními specifiky handicapu, ale seznámit je s možnými úskalími spojenými s tělesným postižením.

Kvalitu knihy potvrzuje také řada ocenění, které získala. Jak uvádí sama autorka¹²⁸, kniha získala Rakouskou cenu za dětskou literaturu pro rok 1993, ve stejném roce obdržela také Cenu německých lékařek a o rok později, v roce 1994, jí byla udělena Literární cena

¹²⁷ URBANOVÁ, Svatava. *Pět minut před večeří. Tvořivá dramatika*. 1997, roč. 8, č. 1, s. 32.

¹²⁸ *Pět minut před večeří*. Dostupné z: <http://ivaprochazkova.com/pet-minut-pred-veceri/>.

Severního Porýní-Vestfálska. V roce 1994 byl literární text oceněn v kategorii Beletrie pro nejmenší čtenáře českou Zlatou stuhou.

Začátkem roku 2013 měla premiéru nová inscenace Laterny magiky *Vidím nevidím*¹²⁹, která vznikla na motivy knihy Ivy Procházkové *Pět minut před večeří*. V této divadelní hře vystupuje malá Agátka, které otec pár minut před večeří vypráví o jejím životě. Režisérkou je samotná neter Ivou Procházkové, animátorka Maria Procházková. „*S tetou Ivou Procházkovou jsme se o knížce 5 minut před večeří bavily poprvé před více než dvanácti lety. Tehdy mi ji nabídla jako námět na animovaný film a mě se od začátku líbila. Ale nějak jsem pořád nevěděla, jak k ní přistoupit, jak ji uchopit. (...) Takže když mě napadla Laterna, bylo to jasné a mohla jsem naopak rozehrát některé motivy podrobněji. V Laterně máme živý kontakt s hlavní představitelkou, můžeme pracovat s hranicí tmy a světla, používat projekce, černé divadlo a vše umocňovat a doslovovat hudbou, ruchy.*“¹³⁰ Maria Procházková se snažila o co největší pestrost, což je jedním z důvodů, proč se v divadelní inscenaci objevuje kombinace animovaného filmu, fotografie a živých herců. Vše je navíc doplněno o zajímavé kostýmy a rozměrné rekvizity.

3.4 Ludmila Romportlová – Zrcadlo pro Kristýnu

Kniha Ludmily Romportlové *Zrcadlo pro Kristýnu* (1969) popisuje životní příběh devatenáctileté dívky Kristýny Plívové, která je důsledkem úrazu upoutána na dlouhé měsíce na lůžko. Její svět se zmenšuje na jeden pokoj a část ulice, jež může pozorovat prostřednictvím svého zrcadla, které se stává jejím jediným pojátkem s okolním světem. Dříve velmi aktivní a závodně hrající volejbalistka se nyní musí vyrovnat s tím, že se možná už nikdy nevrátí ke sportu, který tolik milovala.

Již samotný začátek knihy není nijak optimistický, neboť začíná v nemocnici, což čtenářům předem naznačuje směr, jímž se bude celý příběh ubírat. Kristýna leží na pokoji s dalšími pacientkami, které mají různá, více či méně závažná zranění. Po většinu času vyhledává samotu, aniž by předem tušila, že by ji v následujících měsících vyměnila za jedinou krátkou návštěvu. Do knihy je zařazen i popis nemocničního prostředí, což ještě více

¹²⁹ OTRUBA, Tomáš. *Vidím nevidím – animovaná Laterna magika pro celou rodinu*. Dostupné z: <http://www.okolovas.cz/clanek-148-Vidim-nevidim-%E2%80%93-animovana-Laterna-magika-pro-celou-rodinu>.

¹³⁰ Tamtéž.

podporuje autenticitu a vážnost celého příběhu. Kristýna se ocitá v plné moci lékařů, již rozhodují o jejím osudu a do jisté míry ho i ovlivňují. „*Sudičkové v bílých pláštích odříkávají každý svoje. (...) Ležet, hlavně ležet, pořád ležet.*”¹³¹ I když nejsou všemohoucí, jsou to právě oni, kteří se velkou mírou zapříčiní o to, zda bude člověk zdravý. Nakonec vyřknou svůj ortel: „*Když se ho zeptala, Je to vážný? řekl, Jo, když se zeptala, Moc? tak odpověděl, Dost, A když potom udělala pauzu, povídal, aby nebyla pauza, – dřív to bylo riziko, ale když zabere antibiotikum – a hlavně to chce klid – a sama se nezvedat – – – a dejte jí udělat u truhláře – –*”¹³²

Kristýnina diagnóza není jasně stanovena. Víme pouze to, že si zranění přivodila při volejbale. Ostatní okolnosti a předběžnou diagnózu se dozvídáme z rozhovoru žen, které s ní sdílí nemocniční pokoj. „*Zas jedna na prkně – , říká smečarka, - jasný plotny – Léta hrávala ligu, ve čtyřiceti trénuje. – to jednou Jindra – a já z tý její nahrávky ve vejšce a v záklonu – – je to hexenšus, za tři dny je po tom, omílá do svého vzduchu paní vedle jako šeptáček, co neví nic o plotýnkách ani o volejbalu.*”¹³³ Přestože je Kristýnino zranění poměrně vážné, existuje velká naděje, že se bez následků vrátí zpět do běžného života. Právě tato naděje na uzdravení a vědomí toho, že její upoutání na lůžko je pouze dočasné, je pro Kristýnu velkou oporou. Uvědomuje si, že hlavní je dodržovat doktorovo doporučení: „*Leže, hlavně ležet, pořád ležet.*”¹³⁴

Pro nedostatečnou kapacitu nemocničních lůžek si matka bere Kristýnu do domácí péče. Kristýna je plně závislá na pomoci své matky a sestry, které se zároveň stávají téměř jedinými lidmi, se kterými přichází do kontaktu. Jejím věrným a téměř jediným společníkem je staré rádio zuzana a knihy, jež jí matka chodí půjčovat do knihovny.

Kristýnina bezmocnost je v knize vyjádřena hned na několika místech. Už při příchodu domů se cítí nepotřebná a zbytečná. Vytušila totiž, že domů jde snad jen z toho důvodu, že v nemocnici pro ni není dostatek místa. Má pocit, že všem pouze překáží a brání v jejich osobním životě, který se jí musel přizpůsobit. „*Zase jsou v předsíni jenom věci. Nosítka jsou věc, nosítka i s ní dohromady jsou jedna složená věc, jako gramorádio nebo mořská panna, jsou věc, která překáží...*”¹³⁵

Snad právě pocit osamění, na který nebyla předtím zvyklá, má za následek Kristýninu snahu strhávat na sebe pozornost okolí. Když se vrací z nemocnice domů, naschvál pustí rádio

¹³¹ ROMPORTLOVÁ, Ludmila. *Zrcadlo pro Kristýnu*. Praha: Albatros, 1990, s. 10.

¹³² Tamtéž, s. 12.

¹³³ Tamtéž, s. 9.

¹³⁴ Tamtéž, s. 10.

¹³⁵ Tamtéž, s. 15.

nahlas, aby všichni obyvatelé domu o jejím návratu věděli. „*Cvakla knoflíkem a zuzana začala vykřikovat po schodech nahoru i dolů, Textil pro vás, textil pro vás, jako se blíží, pulty obchodů rozkvetly sterým – cvakla knoflíkem, ale stačilo to, u Nejedlých se dole otevřely dveře a taky Marta nahoře otevřela dveře.*“¹³⁶ Kristýna, jež byla vždy zvyklá na společnosti lidí, ať už spoluhráček z týmu nebo kamarádů, nyní musí čelit životním změnám, které plynou z jejího omezení hybnosti. Snaží se svému okolí dokázat, že je dostatečně samostatná a nepotřebuje nikoho, kdo by ji radil a pomáhal. V nemocnici se vzpouzí lékařům a jejich doporučením, odmítá léčbu. Schválně se odkopává, nebere léky, prochází se, i když to má přísně zakázáno. Přes neustupující bolesti však zjistí, že se bude muset nakonec podřídit.

Jak uvádí Milena Šubrtová¹³⁷, zrcadlo plní v životě Kristýny důležitou funkci spojovacího článku s jejím okolím. Dívka používá svůj periskop k pozorování lidí na ulici, která je tolik vzdálená od jejího současného mikrosvěta. Část ulice, jež je vidět z jejího okna, se tak stává jejím soukromým divadlem a kolemjdoucí jejími herci. „*Mohla by pohnout zrcadlem, viděla by, jak zaběhla za roh, ale vyměřuje jeviště, rám okna je jako rampa a vzadu je konec, kdo přes něj přejde, už nehraje. Aspoň v týhle hře, co má na zkoušku takový pravidlo.*“¹³⁸ Jelikož má Kristýna dostatek času, tak si všimá i těch nejmenších detailů, kterým by za normálních okolností nevěnovala pozornost. Stává se tak pozorovatelkou všedního života obyčejných lidí. Podle rychlosti a stylu chůze dokáže rozpoznat jednotlivé obyvatele domu a umí odhadnout, kdy se objeví v jejím zrcadle. Po pár týdnech má však Kristýna „hru“ již dokonale prostudovanou a začíná ji nudit. Přesně totiž ví, kdy jezdí zásobování do drogerie, v které dny obchází pošťák a jaký je časový harmonogram místního traktoru. Kristýna se snaží najít jiný způsob, jakým se zabavit. Dokonce začne před spaním počítat v duchu vteřiny a svůj výsledek následně porovnává s hodinami.

V knize je vyjádřena nekonečnost času. Když je člověk zdravý, neustále pracuje a čas pak rychle utíká. Kdežto u imobilní Kristýny dny bezcílně plynou jeden za druhým bez žádné smysluplné činnosti, jež by ji naplňovala. Cítí se tak čím dál tím více osamocená.

„*Světlo v předsíni – Mami! – Nikdo? – nikdo. Nikdo.*“¹³⁹

¹³⁶ ROMPORTLOVÁ, Ludmila. *Zrcadlo pro Kristýnu*. Praha: Albatros, 1990, s. 14.

¹³⁷ ŠUBRTOVÁ, Milena. Handicap a jeho zobrazení v literatuře pro děti a mládež ve druhé polovině 20. století a na počátku 21. století. In: SIEGLOVÁ, Naděžda et al. *Otázky komunikace a téma handicapu se zřetelem k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami = Questions of communication and the topic of handicap regarding pupils with special educational needs*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 140–141.

¹³⁸ ROMPORTLOVÁ, Ludmila. *Zrcadlo pro Kristýnu*. Praha: Albatros, 1990, s. 31.

¹³⁹ Tamtéž, s. 56.

I když se za ní její kamarádi občas přijdou podívat, bílá židle pro návštěvy zůstává po většinu času prázdnou. Osamělá židle se stává symbolem Kristýnina handicapu, který je nejenom tělesný, ale zároveň i sociální.

Jak poznamenává Štěpán Vlašín¹⁴⁰, dívka trpí samotou nejenom fyzickou, ale zároveň duševní. Při líčení dívčiny izolace se však autorka vyhnula jakékoliv sentimentalitě a psychologizování. Vnitřní pocity a duševní stavy postav jsou zaznamenány prostřednictvím jejich vlastního pohledu na danou věc a situaci. Kristýna však své pocity nedává příliš najevo, ale nechává si je pro sebe.

„Vystřel, vystřel, vypadni, myslela si Krista v Martině rytmu. Sedm hrábnutí hřebenem do vlasů, jedna otázka –

Kris, nemám po zádech vlasy? snížila se na bobek.

– jedna odpověď, Sedum zrzavejch! vyjetá nadávečka - Zmije, zmije!“¹⁴¹

I když Kristýna své duševní stavy neverbalizuje, prožívá je uvnitř sama sebe velmi intenzivně. Touží po tom, aby se zase mohla vrátit na volejbalové hřiště, mezi své přátele. Ve svých snech dokonce rozpoznává zvuky volejbalových přihrávek. Kristýniny potlačované pocity se v ní nadále hromadí, což se projevuje i v jejím chování k okolí. Dívka je velmi negativní a svůj dlouho potlačovaný vztek si vybíjí na lidech, které má nejbližší – na své matce a sestře.

Jak podotýká Štěpán Vlašín¹⁴², Kristýniny pocity osamění a izolace jsou umocněny skutečností, že další členové domácnosti, matka a sestra, nehodlají kvůli jejímu úrazu dělat jakékoliv ústupky a dál pokračují ve svých životech, aniž by je péče o nemocnou Kristýnu nějak výrazně omezovala. Poté, co se Kristýnina matka dozvěděla její diagnózu, tak jednou z jejích prvních myšlenek bylo, zda a jak to ovlivní ji samotnou. *„Vzpomněla si na svoje úterky večer a na pátky a na to, co řekne Bergrovi a co tomu řekne Bergr. (...) Ano, povídala a myslela si, že dva tři měsíce je tolik nedělí a tolik úterý a pátků, co mu jen řekne na tolik úterků a pátků – (...) A myslela také na Kristu, a napadlo ji, že bude muset přestavět kuchyň kvůli úterým a pátkům.“¹⁴³* Po celou dobu Kristýnina pobytu doma ji matka věnuje minimum času a snaží se především o to, aby byl její osobní život zasažen co nejméně. Přestože Kristýnina matka o svou dceru pečuje, pravidelně ji chodí půjčovat knihy a obvolává lékaře, jejich společný čas se omezuje pouze na řešení praktických věcí, jako je pravidelné užívání

¹⁴⁰ VLAŠÍN, Štěpán. Všednosti života. *Rudé právo: ústřední orgán Komunistické strany Československa*. 1969, roč. 49, č. 137, s. 5.

¹⁴¹ ROMPORTLOVÁ, Ludmila. *Zrcadlo pro Kristýnu*. Praha: Albatros, 1990, s. 30.

¹⁴² VLAŠÍN, Štěpán. Všednosti života. *Rudé právo: ústřední orgán Komunistické strany Československa*. 1969, roč. 49, č. 137, s. 5.

¹⁴³ ROMPORTLOVÁ, Ludmila. *Zrcadlo pro Kristýnu*. Praha: Albatros, 1990, s. 10, 11.

léků. Kristýnina matka si myslí, že zákusky, které ji pravidelně nosí, můžou odčinit její nedostatek pozornosti a společného času, jehož raději tráví se svým přítelem. „*První, co nesnědla, vykupoval máminu rozčuchanou hlavu v rozsvícených dveřích s neschovaným mužským stínem na mléčném skle. (...) Z druhého snědla třešeň. To už se stín jmenoval. Ale kousek přece nechala okorat. Jméno bylo stejně cizí jako stín. (...) A potom zůstávaly krémový šmouhy na jejím i Martině talíři.*“¹⁴⁴ Kristýna však na znamení nesouhlasu zákusky nikdy úplně nedojí, čímž se snaží bojovat proti jejímu chování. Vztah matky s dcerou není v knize plně rozvinut a matka zde vystupuje pouze jako ošetřovatelka a pečovatelka o nemocnou dceru.

V knize je rovněž popsán ne zrovna idylický vztah Kristýny s její mladší sestrou Martou. Zatímco Kristýna je upoutána na lůžko, Marta je jejím pravým opakem. Neustále někde pobíhá a minimum času tráví doma. Jelikož obě dívky spolu sdílí pokoj, je Kristýna nucena přihlížet tomu, jak se Marta neustále vydává vstříc novým dobrodružstvím, zatímco ona ustrnula na jednom místě. Marta se navíc nedokáže vcítit do Kristýniny situace a chová se velmi necitlivě a neohleduplně. Neustále po Kristýně žadoní její oblečení s připomínkou toho, že ona je jediná, kdo ho v současnosti může nosit. Místo toho, aby jí byla oporou, klade ještě nevhodné otázky. „*Jaký to je, ležet celej den? zeptala se potom. Jako celej den, řekla Krista.*“¹⁴⁵ Jejich vzájemná nevráživost se prohlubuje poté, co Kristýna zjistí, že Marta se schází s jejím bývalým přítelem Tomikem.

Dlouhodobé upoutání na lůžko negativně ovlivňuje nejenom Kristýninu psychiku, ale také její fyzický stav. Její sportem vypracované svaly začínají ochabovat a vše na čem se tolik nadřela, se najednou vytrácí.

„*Je to možný za deset dní dočista ztratit lejtka?*

Narovnala se ještě víc, přitlačila nohy k prostěradlu, jakoby se je nechtěla nechat tak samotné a opuštěné, a pod manžetami krátkých nohavic se rozplácla lýtka do šířky, hnus, takový široký lejtka.“¹⁴⁶

Jak uvádí Štěpán Vlašín¹⁴⁷, Kristýna je upoutaná na lůžko a většinu svého času tráví sama v prázdném bytě, z něhož její matka a sestra vyráží každý den ven za prací a za zábavou. Pouze Kristýna zůstává na jenom místě a stává se tak trvalou součástí pokoje. Její svět a náplň práce se razantně mění a zužují pouze na několik málo neustále se opakujících

¹⁴⁴ ROMPORTLOVÁ, Ludmila. *Zrcadlo pro Kristýnu*. Praha: Albatros, 1990, s. 55.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 24.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 12.

¹⁴⁷ VLAŠÍN, Štěpán. *Všednosti života. Rudé právo: ústřední orgán Komunistické strany Československa*. 1969, roč. 49, č. 137, s. 5.

vět, které promluví se svou matkou a sestrou. Kristýna má tak dostatek času na reflexi a rekapitulaci svého dosavadního života. Ve svých vzpomínkách se nejčastěji vrací ke svému bývalému příteli Tomikovi. „*Tmy z minulosti, tmy ze vzpomínek, tmy zahrabaný, tmy starý víc než půl roku, odbytý a zbytečný a protivný.*“¹⁴⁸ Kristýna své vzpomínky nijak nekomentuje ani nedoplňuje. Jsou tak volně vsazeny do textu a tvoří s ním jeden celek.

Přestože se po většinu času Kristýna chová ke svému okolí poněkud hrubě, její jednání se mění ve chvíli, kdy se seznamuje s mladým truhlářem Jardou, který ji spolu se svým mistrem panem Venclem přišel udělat novou postel. Je to paradoxně také on, jenž ji postaví šibenici (konstrukce nad postel, která usnadňuje pohyb na lůžku). Šibenice zde však nevystupuje jako symbol něčeho negativního a konečného, ale právě naopak, stává se příslibem větší soběstačnosti, protože Kristýna již nemusí prosit o pomoc při každém nadzvednutí.

„Točil kolovrátkem pomaleji, nahnul se přes pelest a šeptal jí nad čelem, Zejtra to přijdu dodělat – jó? – zejtra? a vrtal dál kvůli zvuku.

Naklonil se ještě víc, aby dostal ucho co nejbliž.

Zejtra – ? šeptala.“¹⁴⁹

Kristýna se konečně setkává s někým novým a má se zase na koho těšit. Mladý truhlář se pro ni stává novým impulzem do života. Oba dva mladí lidé v sobě najdou zalíbení a truhlář chodí Kristýnu pod nejrůznějšími záminkami pravidelně navštěvovat.

Po dlouhých týdnech čekání Kristýně svitla naděje v podobě kontrolního rentgenu v nemocnici. Od té chvíle pro ni čas získává na novém významu. S radostí opět sleduje všední šum na ulici a odpočítává dny, kdy snad bude moct opět chodit. V nemocnici ji však čeká nepříjemné překvapení. I přes její příznivě se vyvíjející léčbu nemá ještě Kristýna vyhráno a naděje, kterou ji dal mladý a nezkušený lékař, se ukázala jako lichá. Kristýna se vrací zpět do svého pokoje, jakožto věrný divák stále stejného představení.

„Co jste jí vlastně nakecal, řekl Kudrnáč esklárinetem.

Asi pět – šest, povídal, jak jí řekl. A přitom lhal, protože měl říct deset dvanáct.

Čeho, řekl primář.

Takže jsem měl říct neděl? povídal.“¹⁵⁰

I přes tyto negativní zprávy zůstává konec knihy otevřený. Autorka však v poslední větě knihy naznačuje, že Kristýna se vyléčí. „*TAKŽE VŠECKO BYLO ÚPLNĚ*

¹⁴⁸ ROMPORTLOVÁ, Ludmila. *Zrcadlo pro Kristýnu*. Praha: Albatros, 1990, s. 23–24.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 44.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 69.

V POŘÁDKU. ¹⁵¹ Nemůžeme s jistotou určit, že Kristýna se uzdraví, ale nasvědčuje tomu i skutečnost, že když Kristýna na konci omylem rozbije své zrcadlo, odmítá nabídku matky, aby ji koupila nové. Nejspíš tuší, že ho již dlouho nebude potřebovat a sama brzo vstoupí na jeviště světa.

V knize se setkáváme s nepatřičnými poznámkami lidí, kteří nejsou zasvěceni do problematiky handicapovaných a nerozumí tak jejich potřebám. Když za Kristýnou přijdou na návštěvu Blažena Vášová a její známý, pravděpodobně sousedé, Blažena se v dobré víře snaží Kristýně projevit soucit, aniž by si uvědomila, že jí může svými poznámkami ranit.

„Chudinko, povídá Blažena, někdy je tě tam tak krásně venku –, a naklání se ze židle až k ní a šeptá u ucha, A to si ani vodskočit nemůžeš –“¹⁵² Kristýna si je dobře vědoma všech možností a zážitků, o které je díky svému úrazu ochuzena a nepotřebuje, aby ji někdo na tuto skutečnost upozorňoval.

Vzhledem k tomu, že kniha je učena pro čtenáře od třinácti let, je napsána poměrně složitě a nepřehledně. Čtenář musí být při čtení knihy velmi pozorný, protože většina důležitých informací není řečena přímo, ale v náznacích. René Ditmar¹⁵³ poukazuje na skutečnost, že poselství knihy je poněkud zašifrované a některé pasáže knihy jsou až nesrozumitelné a těžko pochopitelné. Orientaci v textu ještě více znesnadňuje absence uvozovek, jež označují přímou řeč. Ta je volně vsunutá do vyprávění a její začátek je označen pouze počátečním velkým písmenem.

„Řekl, jak to vypadá? a ona, Normálně, všechno normálně –

Takže leží, povídal, – jí, užívá, spí –

Řekla, Ano.

Řekl, – a normálně.

A ona povídala, Normálně. ¹⁵⁴

Pro současného mladého čtenáře je kniha poměrně obtížná a málo atraktivní. Nikoliv svým tématem, ale kulturním prostředím, ve kterém se odehrává a na které odkazuje. „Na zuzanu se chytí jenom Praha, křísí už pochovaný šlágry. Simonka zhasíná lampióny, ani Opočenskej dnes nevybírám před krám, – nepřišel –, zpívá zuzana.“¹⁵⁵

¹⁵¹ ROMPORTLOVÁ, Ludmila. *Zrcadlo pro Kristýnu*. Praha: Albatros, 1990, s. 79.

¹⁵² Tamtéž, s. 39–40.

¹⁵³ DITMAR, René. Jak dopadnou Kristýny? *Zlatý máj: kritická revue umělecké tvorby pro mládež*. 1991, roč. 35, č. 5, s. 313.

¹⁵⁴ ROMPORTLOVÁ, Ludmila. *Zrcadlo pro Kristýnu*. Praha: Albatros, 1990, s. 57.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 41.

Jak uvádí Štěpán Vlašín¹⁵⁶, Ludmila Romportlová se snaží zvolenými „jazykovými prostředky navodit dojem zmechanizovaného soukolí“¹⁵⁷. Jednotlivé dny Kristýně ubíhají velmi pomalu a stávají se sledem rutinních záležitostí, což se později projevuje i ve způsobu, jakým jsou jednotlivé dny zapsány. Normální věty nahrazuje těsnopisný záznam, jenž stručně shrnuje uplynulý den. Styl zápisů naznačuje, že vše co v průběhu dne dělá, se děje automaticky, aniž by nad tím musela přemýšlet.

„*Středa je dobrýtro, sněž si to hned, chyt' se kolem krku, v jedenáct hophop s pytlém, sněžsitovjednu, slunce skrz dvě okna, porculánový držadlo, světlo v předsíni, nezhasnutý světlo v předsíni, chyt' se kolem krku, já teda zhasnu – Čtvrtek je dobrýtro –, sněžsito –, pátek je –, sobota –*“¹⁵⁸

Přestože se Kristýně podařilo vymanit z každodenního koloběhu běžného života, upadá do stereotypu nového, který je ještě méně variabilní než ten předchozí.

Fyzická bolest je v knize poměrně netradičně přirovnávána k hmyzu. „*Červi jsou zase mírný. Z tak mírných červů se musejí rodit motýlové. Kdyby se obrátila na břicho, tak už by teď třeba na zádech seděl motejl. (...) Jenomže se nemůže obrátit na břicho, protože ty červi zdivočeli.*“¹⁵⁹ Červi jsou zde symbolem něčeho nepříjemného a všudypřítomného. V porovnání se skutečným světem zvířat se jich v tomto případě nelze zbavit tak snadno. Jsou to nepříjemní společníci, kteří ji provázejí den za dnem.

V knize nenalezneme jediný popis vzhledu některého z hlavních hrdinů. Jediné, co se dozvídáme je, že Kristýnina sestra Marta má zrzavé vlasy. Zbytek již plně závisí na představivosti čtenářů.

Kniha je doplněna o ilustrace, černou perokresbu, Zdenky Marschalové. Přestože použité ilustrace vhodně doplňují a dokreslují související text, jsou velmi ponuré a ještě více umocňují celkový pochmurný ráz celé knihy. Místy tak může kniha působit na čtenáře až depresivně.

Jak uvádí René Ditmar¹⁶⁰, autorka se prostřednictvím knihy snaží upoutat čtenářovu pozornost a upřít ji k problematice fyzického handicapu. Poukazuje na skutečnost, že vážné zranění nebo úraz se může stát čtenáři samotnému nebo komukoliv v jeho okolí. Jak uvádí

¹⁵⁶ VLAŠÍN, Štěpán. Všednosti života. *Rudé právo: ústřední orgán Komunistické strany Československa*. 1969, roč. 49, č. 137, s. 5.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 5.

¹⁵⁸ ROMPORTLOVÁ, Ludmila. *Zrcadlo pro Kristýnu*. Praha: Albatros, 1990, s. 36.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 20.

¹⁶⁰ DITMAR, René. Jak dopadnou Kristýny? *Zlatý máj: kritická revue umělecké tvorby pro mládež*. 1991, roč. 35, č. 5, s. 313.

Ludmila Romportlová v rozhovoru se Ctíradem Johnem¹⁶¹, kniha v sobě nese autobiografické prvky. Autorka prodělala v červenci 1945 tuberkulózu páteře a byla tak podobně jako Kristýna upoutána na dlouhou dobu na lůžko. Jelikož v té době byl jediným lékem rybí tuk a kalcium, její léčba se protáhla. Její nemoc však byla mnohem závažnější než v případě Kristýny a Romportlová musela podstoupit operaci a následně několik měsíců nosit korzet. I přes všechny tyto trable si zachovala optimismus a nezdolnou chuť k životu. Jak dále v rozhovoru uvádí, psaní knihy pro ni byla jistá forma terapie, jak se vyrovnat s těžkým životním obdobím. „*Vycházela jsem ze svého deníku, trošku jsem fabulovala, přidala postavy. Stránky přibývaly pomalu. O předivu příběhu se dobře přemýšlelo při pletení svetrů. Vytvořila jsem jich několik desítek.*“¹⁶²

Na motivy knihy *Zrcadlo pro Kristýnu* natočil v roce 1975 režisér Jiří Svoboda stejnojmenný psychologický film. Oproti knize je film přehlednější a srozumitelnější. Hlavní linii příběhu si ponechává, ale jednotlivé postavy rozvíjí do detailů. Kristýna je zde popsána jako rozmazlená dívka, která si neváží lidí ve svém okolí a jediné co ji zajímá, je její vlastní úspěch. Až následkem nemoci pozná, že svět se netočí jen kolem ní, ale že i ostatní mají své potřeby, na které je třeba brát ohled. Autorka v rozhovoru se Ctíradem Johnem¹⁶³ přiznává, že se jí filmové zpracování knihy jeví jako zdařilé. „*Příběh posunul do sportovnější polohy. Ale i tak zachoval mé komorní ladění.*“¹⁶⁴ Film tak divákovi poskytuje ucelenější obraz o Kristýně, jejím životě a následcích, které s sebou nese upoutání na lůžko.

3.5 Jarmila Mourková – Darina

Knihy Jarmily Mourkové *Darina* (1993) zachycuje pět let života mladé dívky Dariny Doškářové, které byla v dětství diagnostikována dětská obrna. Dívka je odkázána na invalidní vozík, avšak i přes svůj handicap se rozhodne žít plnohodnotným životem zdravého člověka.

Darina o svém postižení příliš mnoho nemluví a pouze občas se retrospektivně vrací k důležitým událostem ve svém životě. Jedním z těchto okamžiků jsou samotné počátky nemoci, kdy ještě doufala, že se její zdravotní stav zlepší. S přibývajícím časem však zjistila, že ochrnutí je trvalé a jediné, co jí zbývá, je přijmout to jako skutečnost a naučit se s tím žít.

¹⁶¹ JOHN, Ctírad. O tuberkulóze a spaní co nejdůvěrněji. *Zdravá rodina: časopis o zdraví pro celou rodinu*. 1999, roč. 2, č. 9, s. 12.

¹⁶² Tamtéž, s. 13.

¹⁶³ Tamtéž, s. 13.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 13.

„Nikdo jí nedokázal pomoci. Diagnózu určili, až když bylo pozdě. Ani lékaře dlouho nenapadlo, že by mohlo jít o obrnu. Byla přece očkována jako všechny ostatní děti; nikdy se nedozvěděli, proč právě u ní vakcína neúčinkovala. Ochrnula na obě nohy, a když se po dlouhé době celkově zotavila, bylo všem jasné, že chodit už nikdy nebude. Celé dva roky se pak toulala po nemocnicích a zotavovnách, ale bez výsledku. Pohybovala se jen o berlích, ale sotva tak došla dál než sto metrů, i když paže jí časem zesílily.“¹⁶⁵

Darina zjišťuje, že život s handicapem má i své nesporné výhody. Naučila se intenzivně vnímat sebe, své tělo a svět, jenž ji obklopuje. Darina má na rozdíl od zdravých lidí jinak postavený žebříček hodnot a dovede se radovat z maličkostí a všedních věcí. Je pokorná vůči věcem, které se jí v životě dostávají, a dokáže si ho naplno užívat. Oproti ostatním má výhodu, o níž jí nikdo nepřipraví, dokáže se radovat z prostých věcí.

„Darina dokázala vytěžit ze svého zatracení lásku k životu ještě vášnivější a vůli po jeho naplnění ještě nezdolnější, než leckdo z těch šťastných a zdravých, kteří se na ni dívali s dobromyslnou útrpností. Její zatracení tím nepřestalo být zatracením, ale stalo se zároveň její silou.“¹⁶⁶

I když je Darina většinu času optimistická, uvědomuje si, že pro mnoho lidí je její postižení nevídanou komplikací. Darinu děsí především představa, že je odkázána na pomoc lidí ve svém okolí, přičemž jí samotnou nikdo nepotřebuje. Darina se cítí zbytečná a na obtíž. Obrací se mnohdy do svého nitra, kde se snaží najít novou sílu a smysl života. Darina nakonec následky svého handicapu přijímá velmi statečně. Ztotožňuje se se svým stavem a přijímá nevyhnutelná omezení, která jej provází. Uvědomuje si, že život s handicapem nutně nemusí být méně kvalitní než život zdravých lidí.

„Jsem taková, jaká jsem. Nepamatuju se, co bylo předtím. Nedovedu si představit, že bych mohla být jiná, stejně jako ty si nedovedeš představit, že bys nechodil. Někdy jsem smutná... Ale ty nejsi nikdy smutný? Chtěla bych vypadat jinak a dělat spoustu jiných věcí. Ale to ty asi taky.“¹⁶⁷

Své nemoci však Darina nelituje, protože kdyby byla zdravá, tak by dost možná nevěnovala tolik pozornosti svému studiu. Pravděpodobně by promarnila všechny možnosti a příležitosti, protože by si jich nevážila a brala je jako samozřejmost. I přes svůj handicap nechce být vyřazena ze společnosti zdravých lidí. Uvědomuje si, že ji čeká budoucnost plná hořkostí a problémů, ale je rozhodnutá, že nebude žít o nic hůře než ostatní. Bude pouze žít

¹⁶⁵ MOURKOVÁ, Jarmila. *Darina*. Praha: Leprez, 1993, s. 8.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 174.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 11.

jinak a plně využije všech možností, které jí život nabízí. Jelikož má dostatek volného času, věnuje se především studiu a četbě. Přestože je Darina se svou nemocí smířená, snaží se cíleně odvádět myšlenky od svého handicapu pilným studiem, jež zaměstnává její mysl. Právě tato životní náplň je jedním z důvodů, proč by si v budoucnu chtěla najít zajímavou práci, která by se stala její životní náplní.

„Vzdělání je jediná oblast, kde se můžeme vyrovnat zdravým, ano, kde je můžeme i předčit! Jen škola nám taky umožní, abychom se později nějak slušně zařadili.“¹⁶⁸

Jarmila Mourková poukazuje na problematiku rovnocenného vzdělávání handicapovaných lidí a následného uplatnění na trhu práce, jež se stává důležitým motivem knihy. Jak uvádí Věra Brožová¹⁶⁹, autorka v knize přibližuje velké úsilí, které musí handicapovaný člověk vynaložit, aby se mu dostalo stejného vzdělání jako zdravým lidem. Většina postižených je odkázána na studium středních škol s praktickým zaměřením, po jejichž absolvování získají nenáročnou kancelářskou práci. Pro velkou část lidí by byla tahle vidina velmi lákavá, avšak Darina má vyšší ambice.

Jak uvádí Věra Brožová¹⁷⁰, Darinina sebekázeň a úsilí jí pomáhají v uskutečnění životního snu, který je poněkud jiný, než se od ní očekává. Dívka nehodlá být po zbytek svého života zavřená mezi holými zdmi a vyplnit svůj život nudnou prací. Jelikož Darina vždy patřila k nejlepším studentům ve třídě, začala na popud své učitelky uvažovat nad studiem gymnázia. Toto její rozhodnutí se však u rodičů nesetkalo s příznivým ohlasem a Darininu volbu považovali za další dívčí vrtoch, který ji brzy přejde. Matka Darině již předem určila její budoucnost, jež se měla stát střední ekonomická škola, která by jí dala naději, že si v budoucnu najde slušnou práci a osamostatní se. Darina nikdy proti tomuto rozhodnutí neprotestovala, protože dříve netušila, že má i jiné a daleko atraktivnější možnosti. Její silná touha po vzdělání ji téměř donutila až k podvodu, protože rodiče zprvu nechtěli podepsat její přihlášku na střední školu. Nakonec Darina přesvědčila nejenom své rodiče, ale i okolí, že to se studiem myslí vážně a úspěšně složila přijímací zkoušky na gymnázium. Studium na střední a posléze i vysoké škole je pro ni novou startovací čarou a prvním krůčkem k samostatnému životu.

Již v samotných začátcích studia má Darina jasně stanovený životní cíl – najít si zajímavou práci, díky níž bude prospěšná druhým lidem. I když nemůže mít děti, chce vést

¹⁶⁸ MOURKOVÁ, Jarmila. *Darina*. Praha: Leprez, 1993, s. 60.

¹⁶⁹ BROŽOVÁ, Věra. Kam se chodí pro naději. *Tvar: literární obydleník*. 1994, roč. 5, č. 16, s. 21.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 21.

normální život, byt užitečná. I z tohoto důvodu je Darinina touha po vzdělání tak silná, protože její budoucí zaměstnání se stane smyslem jejího života.

„Člověk jako já by neměl mít jen normální zaměstnání, ačkoliv i to je moc důležité. Ale ještě důležitější je, aby v tom povolání našel skutečnou náplň svého života... (...) ...vždyť já v životě nebudu mít nic než tu práci... Ostatní budou mít přátele, muže, děti...“¹⁷¹

Jelikož Jarmila Mourková začala svou knihu psát koncem 70. let, na její tvorbě se podepsal vliv tehdejší politické situace. V knize nalezneme na několika místech aspekty bývalého režimu. Nejvíce je to patrné při přijímacích zkouškách na vysokou školu, kdy je pro přijetí nutné uvést pracovní příslušnost rodičů. Třídní původ její rodiny hraje mnohdy důležitější roli než samotné schopnosti uchazeče o studium. Samotnou Darinu tyto okolnosti nezasáhly, ale Pavel, její spolužák z gymnázia, takové štěstí neměl.

„Jenomže pak jsou tu další ukazatele, a ty jsou rozhodující! A ty měli zřejmě ostatní lepší... Jsem z učitelství rodiny, rodiče bezpartijní, o prázdninách akorát pionýrské tábor... Je toho strašně málo! No ta taky jsem se nikdy nikou neklaněl, spíš naopak...“¹⁷²

Na Darinu jsou společností kladeny jiné nároky než na zdravé uchazeče o studium. Z lékařského hlediska zde vyvstávají určité pochybnosti o budoucím uplatnění Dariny v pracovním životě. Na konečné rozhodnutí má vliv lidský faktor, kdy konkrétní lékař posoudí, zdali bude mít Darina právo studovat.

„Původ sice máte v pořádku, prospěch slušný (měla jsem tři dvojky!), ale lékařské vysvědčení... Víte, že potřebujete doporučení? Školní lékařka už nad tím kroutila hlavou. Studium na vysoké škole je drahá záležitost a u vás nebude nikdy jisté, jak dosaženou kvalifikaci uplatníte v praxi...“¹⁷³

Jarmila Mourková ve své knize rozpracovává handicap i v rodinném kontextu. Darinino postižení se totiž odráží nejen v jejím životě, ale rovněž ovlivňuje soužití ostatních rodinných příslušníků. Nejvýraznějším členem rodiny Doškářů je bezesporu matka, jež se stále nesmířila s handicapem své dcery. Žije v neustálých obavách nejenom o sebe, ale především o své nejbližší. Nejvíce ze všeho se strachuje o Darinu. Snaží se ji tak udržet doma za každou cenu, protože si myslí, že to je jediné bezpečné místo. Tahle její obava je také jedním z důvodů, proč Darinu nepodporuje ve studiu. Darinino selhání by totiž pro ni bylo zadostiučiněním a znamenalo by, že měla pravdu. Matčina posedlost kontrolou rodinného

¹⁷¹ MOURKOVÁ, Jarmila. *Darina*. Praha: Leprez, 1993, s. 8–13.

¹⁷² Tamtéž, s. 167.

¹⁷³ Tamtéž, s. 128.

rozpočtu se projevuje i v jejím vztahu k vlastnímu manželovi. Poté, co ji Darina informuje o otcových zdravotních obtížích, myslí pouze na to, že jeho odchod z práce by znamenal pouze další finanční zátěž. I když je po jeho smrti zdrcená, uvědomuje si především skutečnost, že na péči o Darinu zůstala sama. Darinin odchod do pronájmu je pro ni nakonec úlevou, protože jí odpadne poslední starost a zodpovědnost.

Hyperprotektivní matka je velmi úzkostná a její strach hledá pořád nové podněty. Její nekonečný pesimismus a strach poznamenal celou rodinu, kdy všichni raději vstávají o půl hodiny dříve, než aby absolvovali další z přednášek o nedostatku zodpovědnosti a poslušnosti. Potupně se jí všichni vyhýbají a snaží se v její společnosti trávit minimum času. Otec rodiny se snaží být neviditelný, doma se zdržovat co nejméně a většinu svého času tráví v práci popřípadě s kamarády v hospodě. Nejinak je na tom i Darinina sestra Markéta, která chodí domů prakticky pouze přespat. Markéta se původně domnívala, že z bytu odchází kvůli své postižené sestře, ale postupem času si uvědomuje, že skutečnou příčinou je její matka. Jediným, kdo z bytu nemůže svobodně odejít a je tak nucen snášet matčin nárek a stěžování, je Darina. Dívka si uvědomuje, že nejenom matka, ale i její otec jejím handicapem velmi trpí. Pro rodiče je totiž mnohem těžší smířit se s chorobou svého dítěte, než se svou vlastní. Uvědomují si totiž, že jsou naprosto bezbranní a nemohou své dceři nijak pomoci. Matka dokonce uvažovala nad ústavní péčí, ale Darinu nikde nepřijali.

„Ochotně by jí dala do nějakého ústavu pro tělesně postižené; přednost však měly mimopražské děti... Dlouho plakávala, nedovedla se s tím nešťastným vozíkem smířit.“¹⁷⁴

Matka má o Darině a jejím způsobu trávení volného času zcela zkreslené představy. Jelikož se jejich společná konverzace většinou omezuje na pouhé zadávání úkolů a nekonečnou kritiku, netuší, jaká je Darina ve skutečnosti, ani jaké má zájmy. *„Celej den se štvu v práci a přijdu domů a Darina si klidně čte! Nebo jde dokonce do divadla! Ona si vůbec neuvědomuje vážnost svý situace. Ona je snad v praktickejšech věcech dočista hloupá. Myslí si snad, že jí budou lítat pečený holubi do huby!“¹⁷⁵* Matka v Darině utlačuje jakýkoliv pocit samostatnosti a neustále ji upozorňuje, že je nemohoucí, což ji nutí spoléhat na pomoc svého okolí. Rovněž bere Darině veškeré iluze o životě, čímž se jí snaží uchránit před případným zklamáním. Neustále Darině opakuje, že život, který ji čeká, nemá velkou cenu a jediné, co v něm zažije, bude nekonečné trápení. Když se nebude moct o sebe postarat, bude odkázána na pomoc ostatních a jejich dobrou vůli. Snaží se jí uchránit od zbytečných nadějí a očekávání, které by od života měla.

¹⁷⁴ MOURKOVÁ, Jarmila. *Darina*. Praha: Leprez, 1993, s. 25.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 153.

„Okřikovala Darinu, kdykoli se hlasitě zasmála, a byla celá nesvá, když se Darina dala na ulici svést k povídání s ostatními dětmi. Vyčítala jí každé slovo, pohyb, úsměv: „Proč na sebe pořád upozorňuješ? Měla bys být co nejmíň nápadná, aby tě lidi spíš přehlídli...“

„A proč mami?“

„Jak se můžeš tak hloupě ptát! Dobře víš, že nejsi jako ostatní. Copak sis nevšimla, jak se na tebe dívají?“

„Tak ať se podívají! Mně je to jedno Chci být jako ostatní, pokud to jde. Dělat všechno co oni...“

„Dobře víš, že to nejde! Jednou už se musíš smířit s tím, že nebudeš chodit...“

„Ale já si přece dojdu, kam potřebuju.“

„S naší pomocí, Darino. S cizí pomocí, na to nesmíš zapomínat!“¹⁷⁶

Jak uvádí Milena Šubrtová¹⁷⁷, Darinina matka nedokáže přijmout její handicap, který se pro ni stává symbolem jejího selhání. Vždy velmi špatně nesla, když Darina plakala nebo jí někdo ublížil, byť jen špatným slovem. Ve chvíli, kdy byla matka psychicky na dně, nabízí Darině společnou sebevraždu.

„Když se neovládala a slzy se objevily před matkou, bylo zle. Maminka ji zoufale svírala v náruči a šeptala: „Pojď, umřeme spolu... Bude nám líp... Na všechno zapomeneme, všechno zmizí. Chápeš?“

Jak často se opakovaly tyhle scény, to už dnes Darina neví. Ale dost často. Hluboce prožívané neštěstí obou se tak prolínalo, umocňovalo a otrásalo jimi až do kořene jejich bytostí. (...)

Smysl řeči o smrti jí unikal. Až později, když už byla starší, náhle jednoho dne pochopila, že matčina slova o společné smrti nejsou jen blouzněním truchlivé mysli, ale něčím, víc, sbíráním sil k činu.“¹⁷⁸

Darina si uvědomila, že matka svou výzvu myslí vážně a ze strachu před jejím naplněním se uzavřela do sebe a nikdy si již před matkou nestěžovala, ani neplakala. Darina se však nechtěla vzdát. Měla svůj život ráda, i když si plně uvědomovala, že bude v mnoha ohledech obtížný. I když měla Darina svou matku ráda, tušila, že život je pro ni jednodušší, když jí není nablízku. *„Představuje kámen na jejím životě stejně tak jako ona je kamenem na životě matčině.“¹⁷⁹*

¹⁷⁶ MOURKOVÁ, Jarmila. *Darina*. Praha: Leprez, 1993, s. 25.

¹⁷⁷ ŠUBRTOVÁ, Milena. Handicap a jeho zobrazení v literatuře pro děti a mládež ve druhé polovině 20. století a na počátku 21. století. In: SIEGLOVÁ, Naděžda et al. *Otázky komunikace a téma handicapu se zřetelem k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami = Questions of communication and the topic of handicap regarding pupils with special educational needs*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s 144–145.

¹⁷⁸ MOURKOVÁ, Jarmila. *Darina*. Praha: Leprez, 1993, s. 34.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 144.

Další důležitou osobou v životě Dariny byl její otec, který pracoval jako truhlář ve vagónce. Přestože se o Darinu strchoval a nikdy se úplně nepřenesl přes její handicap, snažil se vidět svět jejíma očima. I když plně nerozuměl jejím tužbám, respektoval její přání a byl to také on, který ji podporoval v jejím gymnaziálním studiu. I přes její handicap preferoval myšlenku, aby si dokázala o svém osudu rozhodnout sama. Otec obdivoval Darinu pro její statečnost a odhodlání, protože sám neměl dostatek odvahy na změnu práce, která ho nenaplňovala. Otec Darinu jako jediný pozoroval při úsilí bojovat se svým handicapem, protože matka se sestrou její postižení přijali jako fakt. „*Bál se dotknout jejich nožiček, i když věděl, že jsou jako mrtvé, bez citu. Tajně ji pozoroval, jak se pokouší vstát, jak se vztyčuje a padá, znovu vztyčuje a opět padá, a říká si: Proč? Proč se to muselo stát?*“¹⁸⁰ Darina by svého otce ráda objala a pomazlila se s ním, ale neudělala to, protože věděla, že pohled na postiženou dceru mu způsoboval trápení a bolest. „*Vycítila, že po každém takovém přiblížení je ještě smutnější. Nechtěla ho trápit.*“¹⁸¹ Díky své fyzicky náročné práci mu časem bylo diagnostikováno srdeční onemocnění angína pectoris. Ve chvíli, kdy už měla Darina téměř vyřešenu další studijní budoucnost, přišla nečekaná zpráva – otec na toto onemocnění nakonec předčasně zemřel.

Darina se poměrně často porovnává se svou o čtyři roky starší sestrou Markétou. Hlavní rozdíly spatřuje především v Markétině studiu vysoké školy, jehož rodiče považovali za samozřejmost. Markéta měla předem dáno právo svobodné volby svého dalšího studia, zatímco Darina si musela všechno vybojovat. Přestože měly k sobě obě dívky poměrně blízko, Markéta si k Darině dlouho hledala cestu. Zpočátku se jí vyhýbala, jelikož měla obavy, že jí ublíží nevhodnou poznámkou nebo nešetrným slovem. I když Darině několikrát nabídla svou pomoc, byla vždy nakonec ráda, když ji odmítla. Jedním z důvodů Markétina odtažitého chování je matčin nátlak, aby si v budoucnu vzala Darinu do své péče. Na Markétu jsou kladeny tak velké nároky, jelikož matka od ní očekává, že se obětuje pro Darinu, tak jako to udělala ona. Přestože má Markéta svou sestru velmi ráda, touží po své vlastní rodině a nechce si dobrovolně přidávat zátěž, která by péče o postiženého člověka představovala. Péči o Darinu považuje za úděl svých rodičů, nikoliv svůj vlastní, a proto se odmítá sebeobětovat pro druhého, byť se jedná o její vlastní sestru.

¹⁸⁰ MOURKOVÁ, Jarmila. *Darina*. Praha: Leprez, 1993, s. 104.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 9.

„Nechce celý život strávit vedle Dariny. (...) Tohle na ní nemůže nikdo žádat! I když s tím Darina teď nepočítá, časem by si na jejich pomoc zvykla. A jakým terorem by se pro ně stalo veřejné mínění!“¹⁸²

Darina své sestře nikdy nevyčítala, že se jí v dospělosti nechce ujmout. Nahlížela totiž objektivně na celou situaci a uvědomovala si, že jejich sesterské soužití by bylo velmi problematické. I když měla Darina svou starší sestru ráda, životní styl obou dívek se v mnohých ohledech lišil.

„Moje sestra například nesnáší pohled na moje trápení, jako někdo jiný nemůže vidět krev. Máme se spolu rády, ale oběma nám bude líp, když spolu nebudeme stále žít, kdy se budeme vídat jen občas.“¹⁸³

Podobně jako Darina vnímá tíživou rodinnou situaci i Markéta, která již matčin neustálý pesimismus a stěžování nehodlá dál snášet. Oproti své mladší sestře má však velkou výhodu, jelikož může kdykoliv svobodně odejít. Veškerou svou naději vkládá do vztahu se svým přítelem Jožkou Vránou, se kterým plánuje budoucnost daleko od své rodiny. V průběhu studia na vysoké škole si však Markéta začíná uvědomovat, že vztah s Jožkou ji už nenaplňuje a rozchází se s ním. Krátce poté navazuje novou známost s Michalem, kolegou z ročníku, za kterého se nakonec tajně provdá, a následně se společně stěhují do severních Čech. Michal, který Darinu v jejím vysokoškolském studiu podporuje, se rozhodne, že jí spolu s Markétou budou platit pronájem bytu nedaleko její fakulty. Samostatné bydlení se tak stává posledním krokem Dariny ke svobodě a samostatnosti.

V knize je dán do kontrastu životní styl a zázemí dvou rodin – Darininy a Jožkovy. Darina pochází z chudých společenských poměrů. Její rodiče žijí pracovním životem jen kvůli tomu, aby finančně zabezpečili své děti. Navzdory tomu, že by tato jejich snaha mohla být účinná, přišla jako nešťastná zpráva mozková obrna Dariny. Kvůli její imobilitě se musí celé osazenstvo rodiny starat nejen o běžný chod domácnosti, ale zároveň musí pečovat o Darinu. Celá životní situace se negativně promítá i do jejich životního postoje. Vránovi jsou oproti tomu veselí, společenší a veškeré problémy řeší společně. Jakmile se Darina dostává s nimi do styku, zjišťuje rozdílnost v celkové komunikaci v rodině a stává se to pro ni impulzem, že v budoucnu by chtěla žít podobným životním stylem jako Vránovi. Do doby, než se seznámila s rodinou Vránových, byla přesvědčená o negativním dopadu svého postižení na okolí. Teprve racionálně smýšlející a optimističtí Vránovi v ní vyvolali pocit otevřené budoucnosti.

¹⁸² MOURKOVÁ, Jarmila. *Darina*. Praha: Leprez, 1993, s. 21.

¹⁸³ Tamtéž, s. 159.

Jak uvádí Hana Synková¹⁸⁴, handicapovaný jedinec má oproti zdravým lidem zvýšenou potřebu lásky, což lze do jisté míry vyzozorovat i v případě Dariny. Rodičovská láska je v jejím případě specifická. Přestože ji mají oba rodiče rádi, každý z nich to projevuje rozdílným způsobem. Zatímco matka se jí snaží ochraňovat před vlivy vnějšího světa, otec poskytuje podporu a pochopení. Avšak i na Darinu má vliv puberta a s ní i první zamilování. První její platonickou láskou je Jožka Vrána, přítel její sestry Markéty. Darina k Jožkovi vždy cítila jistou náklonnost. Sama si však svým citem nebyla jistá. Kvůli neustálému varování své matky byla dlouhou dobu nedůvěřivá vůči svému okolí a obávala se s kýmkoliv sblížit. Darina si dlouhou dobu myslela, že nemá právo někoho milovat a že láska je pro ni zapovězená. Do jisté míry ji výchova její matky skutečně poznamenala, jelikož ani po rozchodu Markéty a Jožky se nepokusila získat jeho přízeň.

„Napadlo ji, jak by všechno vypadalo jinak, kdyby byla zdravá, kdyby mohla chodit... Troufala si pokusit se o Jožku. Věděla by, co potřebuje. Jí by jeho posedlost prací, jeho ctižádost nevadila!“¹⁸⁵

Další důležitou osobou, která vstupuje do Darinina života, je spolužák z gymnázia Pavel Dlač. Pavel se vymykal průměru, což se neodpouští. Mezi spolužáky nebyl pro svou inteligenci a ctižádost příliš oblíben. Jeho vrstevníci pro něj neměli příliš pochopení a Pavel tak stál mimo třídní kolektiv. Byl odvážný a kamarádský k těm, kteří s ním dokázali držet krok. K ostatním však byl krutý a nelítostný. V Darině spatřoval podobné rysy a touhu po vzdělání. Darina trávila s Pavlem v podstatě veškerý svůj volný čas. Chodili společně do divadla, na koncerty a výstavy. Pavel byl po celou dobu Darině velkou oporou a neustále ji poháněl vpřed. Situace se však proměnila ve chvíli, kdy Darina úspěšně skládá přijímací zkoušky na filozofickou fakultu, zatímco Pavel zjišťuje, že nebyl přijat. Pro Pavla je celá situace velmi obtížná, protože není zvyklý prohrávat. Je velmi zoufalý, protože je to jeho první neúspěch, který zažil. *„K čemu mě ale teď je, že jsem zdravý, bez handicapu? O to je to pro mě těžší!“¹⁸⁶* Darina se nyní stává v jejich dvojici tou silnější. Navrhuje Pavlovi, aby se přeorientoval na matematicko-fyzikální a zkusil druhé kolo přijímacích zkoušek. I když se Pavel obává dalšího selhání, nakonec Darinu poslechne.

Vztah Pavla a Dariny byl po celou dobu pouze přátelský. I když měl Pavel Darinu rád a uznával ji pro její inteligenci a cílevědomost, nedokázal si ji představit jako životní partnerku. Když byla Darina s Pavlem, bojovala zároveň s myšlenkou, že by mnohdy raději

¹⁸⁴ SYNKOVÁ, Hana. Hledání skutečných hrdinů. *Zlatý máj: kritická revue umělecké tvorby pro mládež*. Praha: Svaz českých spisovatelů, 1994. roč. 38, č. 3/4, s. 91, 92.

¹⁸⁵ MOURKOVÁ, Jarmila. *Darina*. Praha: Leprez, 1993, s. 98.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 170.

trávila čas s Jožkou, který pro ni stále představoval ideál muže. Po Jožkově rozchodu s Markétou se však odcizili a téměř se přestali vídat. Darina zjistila, že Jožka na ni pohlíží pouze jako na kamarádku a sestru Markéty. Právě tohle jejich poslední setkání jí pomohlo vše definitivně pochopit a uzavřít. Přestože Darina doufala v partnerský život, začínala se pomalu smiřovat se skutečností, že její jedinou životní náplní bude práce. „*V tom se Darina přece jen podobá Markétě, taky touží po láskyplném bezpečí. S malým rozdílem ovšem: ví, že jí se té milosti nedostane. Zůstane sama a jejím hlavním úkolem je naučit se být sama.*“¹⁸⁷

Darina si uvědomuje, že je díky svému handicapu vyčleněna z třídního kolektivu a ochuzena o společné zážitky. Nemůže se svými vrstevníky sportovat, jezdit na výlety nebo chodit na schůzky a dobrodružné výpravy. I když jsou k ní spolužáci velmi ohleduplní a občas ji dokonce odvezou domů, Darina cítí, že do kolektivu nezapadá. Nikdo z nich se totiž nezajímá o její soukromý život a obrací se na ni pouze kvůli opsání domácích úkolů. Darinu občas přepadnou chmurné myšlenky na život, o který je ochuzena.

„*Procházky po horských cestách, toulky lesem, koupání v rybnících... Jiní se můžou vyšplhat na nejvyšší vrcholy, sestoupit přes horské potoky... Nic z toho ona nikdy nepozná. Nezatančuje si, nepůjde ani svobodně městem, aby se zastavila, kde se jí zlíbí... Bolí to? Ale ano; proč by to měla zastírat?*“¹⁸⁸

Jarmila Mourková čtenáře seznamuje s osudy dalších handicapovaných mladých lidí, jejichž prostřednictvím předkládá různé druhy tělesného handicapu. Na léčebném pobytu v Jánských Lázních se Darina seznamuje s dívkami, jež mají ve většině případů problém s dolními končetinami. Jedna z jejich spolubydlících má nepohyblivý kotník, druhá celou nohu. Další její kamarádka Jiřina má jednu nohu kratší, což ji způsobuje problémy při chůzi, kdy se neobejde bez hole. Nejvíce se však Darina sbližuje se Zdeňkem, studentem medicíny, jehož zdravotní stav je tomu jejímu velmi podobný. Přestože oba mladé lidi pojí společný osud, liší se v jedné zásadní věci, a tou je přijetí svého životního údělu. Darina je se svým životem a postižením smířená, bere ho jakou nedílnou součástí samu sebe. Zdeněk není natolik silný a neustále myslí na všechny činnosti a možnosti, jež jsou mu odepřeny. Svoje nízké sebevědomí si snaží vynahradit svou krásnou partnerkou.

„*Moc mi záleží na tom, aby moje žena byla normální, zdravá. Odmalička mi chybělo sebevědomí... A já moc potřebuju, abych si věřil... Když je se mnou ona, nemám žádné hloupé myšlenky, žádné komplexy a deprese.*“¹⁸⁹

¹⁸⁷ MOURKOVÁ, Jarmila. *Darina*. Praha: Leprez, 1993, s. 99.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 69.

Darina podobně jako Zdeněk touží po životním partnerovi, který by jí byl oporou, ale její nároky na něj nejsou tak přísné. V knize jsou tak zobrazeny různé způsoby, jakými se handicapovaní vyrovnávají se svým postižením.

Autorka se snaží poskytnout komplexní pohled do problematiky handicapovaných lidí, jejichž znevýhodnění není pouze tělesné. Mladí lidé se často musí smířit s tím, že krátce po dokončení povinné školní docházky nastoupí do invalidního důchodu, který jim pokryje pouze základní potřeby. Nejinak na tom je také sedmnáctiletý Honza, který plně neovládá pravou ruku a levou pouze částečně. Stejně jako Darina se však nevzdává a stává se téměř soběstačným. Honza Darinu blíže seznamuje s problematikou zaměstnávání handicapovaných lidí. Hlavní překážku vidí v samotných zaměstnavatelích, kteří vůči postiženým projevují pouze nezájem až odpor. Při výběru zaměstnance dají vždy přednost zdravému člověku, i když má kolikrát nižší kvalifikaci. Tuto skutečnost potvrzuje rovněž příběh mladé Věry, jež úspěšně dokončila ekonomickou školu, a přesto měla problém najít si práci. V jejím případě byly hlavní překážkou potencionální kolegyně, které přesvědčily své nadřízené, že by se na handicapovanou Věru musely celý den dívat a navíc by za ni určitě musely udělat většinu práce. Věra byla nucena začít pracovat v košíkářském družstvu pro invalidy.

Jak uvádí Věra Brožová¹⁹⁰, Darina je díky svému postižení předem determinována svým okolím. Jelikož je upoutána na invalidní vozík, měla by přijmout roli handicapovaného člověka, kterou jí přisuzuje společnost. To znamená mít nepříliš náročnou práci, nejlépe na úřadě, být vděčná svému okolí za pomoc a nezapomínat, že všem kolem sebe způsobuje především těžkosti. V neposlední řadě by měla být smířená s případnou ústavní péčí, kde by byla obklopena lidmi, kteří by jí neustále připomínali její vlastní osud. Jarmila Mourková ve své knize poukazuje především na nedostatky, se kterými se v tehdejší době potýkala. Poskytované služby nejsou bohužel komplexní, protože lékaři se věnují pouze fyzickému stavu svých pacientů. Při jejich léčbě je však mnohem důležitější jejich psychický stav, který mnohdy hraje rozhodující roli. V léčebných zařízeních by tak měli pracovat také psychologové a psychiatři, na což bohužel není dostatek prostředků.

Jarmila Mourková se snaží vyvracet stereotypy, které společnost vůči postiženým lidem zaujímá. Jedním z nich je jejich izolace od zdravé populace. Autorka v knize popisuje, že handicapovaní lidé by neměli být vyloučeni ze společnosti zdravých lidí, ale právě naopak, měli by do něho být integrováni, což by je naučilo životu v běžném světě. Tuto skutečnost však nelze brát jako obecné pravidlo, protože někteří handicapovaní dávají přednost lidem se

¹⁸⁹ MOURKOVÁ, Jarmila. *Darina*. Praha: Leprez, 1993, s. 63.

¹⁹⁰ BROŽOVÁ, Věra. Kam se chodí pro naději. *Tvar: literární obytelník*. 1994, roč. 5, č. 16, s. 21.

společným osudem. Jednou z nich je Liduška, s níž se Darina seznamuje na léčebném pobytu, která pracuje v centru pro invalidy a je se svou prací velmi spokojená. Hlavní výhodou je pro ni práce v kolektivu, kde jsou si všichni rovni a nikdo se na ni neušklíbá.

Další stereotyp, který se v knize objevuje, je předpoklad zdravých lidí, že handicapovaný člověk nepotřebuje jejich pomoc, protože má potřebu zdolávat všechny překážky samostatně. Podobné smýšlení má i pan Vrána, který vidí, že Darina má s chůzí o berlích potíže, ale nenabídne jí svou pomoc, protože ji tím nechce urazit. Darina by však jeho pomoc uvítala, protože i chůze na krátkou vzdálenost je pro ni velmi obtížná.

„*Jen ji nech! Pro ni je to strašně důležité, aby sem došla sama.*“¹⁹¹

René Ditmar¹⁹² spatřuje slabou část díla v samotné autorce. Jarmila Mourková se podle něj snaží prostřednictvím Dariny předložit čtenářům statečnou dívku, které se mnohokrát dostane pomoci, aniž by o ni přímo žádala. Právě tato všudypřítomná pomoc a ochota ubírají knize na reálnosti. Do jisté míry je toto tvrzení pravdivé, avšak také Darina má svému okolí co nabídnout. Díky své bystrosti a zájmu o druhé se stává výbornou pozorovatelkou, jež se umí oprostít od svých emocí a realisticky posoudit situaci. Její názor je pro mnoho lidí velmi cenným a mnoha svým spolužákům se stala nepostradatelnou důvěrníci. I když je Darina poměrně mladá, musela ve svém životě překonat již mnoho překážek a naučit se, že se nesmí vzdát při prvním neúspěchu. Nevýhodu knihy lze však spatřovat v přílišné popisnosti hlavní postavy. Autorka zde překládá komplexní rozbor hlavní hrdinky a jejího myšlení. Několikrát se zde objevuje vnitřní monolog postav, se kterými se Darina setkala. Ve svých myšlenkách nad Darinou uvažují, hodnotí její kladné a záporné povahové vlastnosti. Na samotného čtenáře tak nezbyvá příliš mnoho bílých míst, kde by mohl zapojit svou vlastní fantazii a nad osobností hlavní hrdinky hlouběji přemýšlet.

Jak uvádí Věra Brožová¹⁹³, tematika handicapu nebyla před rokem 1989 příliš zpracovávána, protože nezapadala do představ socialistického realismu, pro něhož byla až příliš realistická. Literární postavy překonávající nepříznivý životní úděl a bojující za svá práva byly zobrazovány především v pro čtenáře ne příliš náročné literatuře. Jarmila Mourková začala na knize pracovat již koncem sedmdesátých let a byla si tak patrně vědoma, že doba není příliš nakloněna upřímné zpovědi handicapované autorky. Kniha je oprostěna od emočních výlevů a přílišného psychologizování. Darinino jednání se řídí především rozumem,

¹⁹¹ MOURKOVÁ, Jarmila. *Darina*. Praha: Leprez, 1993, s. 28.

¹⁹² DITMAR, René. V hlavní roli dívka–vozičkářka. *Zlatý máj: kritická revue umělecké tvorby pro mládež*. Praha: Svaz českých spisovatelů, 1994. roč. 38, č. 3/4, s. 90.

¹⁹³ BROŽOVÁ, Věra. Kam se chodí pro naději. *Tvar: literární obydleník*. 1994, roč. 5, č. 16, s. 21.

kteřý vyhrává nad citem. Vypravěč knihy není vševědoucí, ale veškerý děj nezávisle zaznamenává a nijak nehodnotí.

Věra Brožová¹⁹⁴ dále popisuje, že společnost klade Darině řadu překážek, které dívka vnímá, avšak neodradí ji od dalšího snažení. Dost častým problémem lidí na invalidním vozíku bývá jejich mobilita, co se týče vstupu do různých budov. V předrevolučních letech se nekladl důraz na bezbariérový přístup, tudíž myšlenka handicapovaných zájemců o studium na různých školách se jevila i z tohoto důvodu jako neuskutečnitelná. S touto problematikou se musí potýkat také Darina, která při výběru střední školy musí přemýšlet nad možnostmi dopravy a samotným pohybem na škole. V této situaci je nutná pomoc celé její rodiny a okolí. S přepravou do školy jí většinou pomáhá její matka, která zprvu měla obavy, aby kvůli této odpovědnosti nepřišla o svou práci. Vzhledem k finanční situaci rodiny by otec nemohl uživit celou rodinu. S výborným nápadem přispěchal pan Vrána, který pro Darinu sestavil elektrický vozík. Darina se tím stává do jisté míry soběstačná.

Životní úděl autorky sehrál při psaní knihy velkou roli. Jak uvádí Jaroslava Janáčková¹⁹⁵, Jarmila Mourková prodělala novorozeneckou obrnu, která poškodila její řeč a koordinaci rukou. O handicapu, jenž navždy poznamenal její život, byla schopná plně promluvit až v dospělosti. Ve snaze o co nejpřesvědčivěji podaný příběh předkládala vznikající text svým přátelům a byla otevřená jejich kritice. Text několikrát přepracovávala a doplňovala, avšak stále jej nepovažovala za dokončený. V šedesáti letech se autorce vrátilo nervové onemocnění, které posléze způsobilo její celkové ochrnutí, a následná smrt jí zabránila knihu dopsat. Její manžel, Jaromír Loužil¹⁹⁶ dodává, že k vydání knihy použil předposlední pracovní rukopis, ve kterém již byly zapracovány poznámky přátel, které schválila samotná autorka. Název knihy nebyl rovněž pevně stanoven. Jarmila Mourková pracovala hned s několika variantami: „*Darina, Přátelé, Sestry, Kam se chodí pro naději.*“¹⁹⁷ Jaromír Loužil nakonec zvolil tu verzi, která se v jejích textech vyskytovala nejčastěji – *Darina*.

Jaromír Loužil v rozhovoru s Hanou Synkovou¹⁹⁸ přiznává, že v knize se objevují pasáže nesoucí autobiografické prvky. Jarmila Mourková, podobně jako Darina, měla přísnou výchovu a přestože se výborně učila, matka ji přesvědčovala, aby se vzdala dalšího vzdělání

¹⁹⁴ BROŽOVÁ, Věra. Kam se chodí pro naději. *Tvar: literární obytideník*. 1994, roč. 5, č. 16, s. 21.

¹⁹⁵ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Osud a dílo. In: MOURKOVÁ, Jarmila. *Darina*. Praha: Leprez, 1993, s. 176–178.

¹⁹⁶ LOUŽIL, Jaromír. Ediční poznámka. In: MOURKOVÁ, Jarmila. *Darina*. Praha: Leprez, 1993, s. 179.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 179.

¹⁹⁸ SYNKOVÁ, Hana. Hledání skutečných hrdinů. *Zlatý máj: kritická revue umělecké tvorby pro mládež*. Praha: Svaz českých spisovatelů, 1994. roč. 38, č. 3/4, s. 91, 92.

a šla pracovat jako švadlena. Nakonec však úspěšně vystudovala vysokou školu a následně absolvovala kandidaturu věd.

Jak uvádí René Ditmar¹⁹⁹, nesporně velký vliv autorky je patrný zejména v pasážích, kdy Darina uděluje životní rady svým kamarádům a známým. Jarmila Mourková zde promlouvá ústy Dariny a snaží se co nejpřesněji předat své životní poselství a názory. Zapomíná však, že dívka ještě nemá dostatek životních zkušeností k tomu, aby takové rady mohla poskytnout, a své sdělení nepřizpůsobuje uvažování a zkušenostem mladé dívky. Právě tyto pasáže jsou těžko uvěřitelné a snižují kvalitu celé knihy, protože je z nich patrné, že se jedná o názory dospělého člověka, nikoliv žáčky střední školy. Darina je na svůj věk velmi vyspělá a mentálně zralá. Má jasně stanoveny priority, kterých chce ve svém životě dosáhnout.

Věra Brožová²⁰⁰ uvádí, že kniha zachycuje soužití handicapovaného jedince se společností, která se staví s nezájmem k lidem, kteří nějakým způsobem vybočují ze stanovené normy. Jarmila Mourková však řeší další problém, jenž se týká všech lidí, bez rozdílu zdravotního stavu. „*Jsme schopni naplnit svůj život smysluplně? A stojíme o to vůbec?*“²⁰¹ Patrně i z tohoto důvodu byl jedním z možných názvů knihy, nad kterým autorka uvažovala „*Kam se chodí pro naději.*“²⁰²

3.6 Hana Pražáková – Návrat z vánočních prázdnin

Knihy Hany Pražákové *Návrat z vánočních prázdnin* (1983) zobrazuje příběh třináctileté Tamary Sládkové, slabozraké dívky. Tamara od malička špatně viděla, ale její zdravotní stav se postupem času začal zhoršovat natolik, že jí nepomáhali ani speciální brýle. Tamara je nucena opustit kolektiv svých spolužáků a přestoupit do internátní školy pro slabozraké v Brně. Dívka se ocitá ve zcela novém kolektivu, v němž si musí najít své místo, byť jeho členové nejsou vždy pouze přátelští.

Před nástupem na internát před Tamaru postavena nová skutečnost, jelikož její rodiče získali třítydenní zájezd do Jugoslávie. Poněvadž Tamara neměla další bližší příbuzné, byl

¹⁹⁹ DITMAR, René. V hlavní roli dívka–vozičkářka. *Zlatý máj: kritická revue umělecké tvorby pro mládež*. Praha: Svaz českých spisovatelů, 1994. roč. 38, č. 3/4, s. 90.

²⁰⁰ BROŽOVÁ, Věra. Kam se chodí pro naději. *Tvar: literární obytelník*. 1994, roč. 5, č. 16, s. 21.

²⁰¹ Tamtéž, s. 21.

²⁰² Tamtéž, s. 21.

otec nucen požádat jeho sestřenicí Elišku Rozmarýnovou o výpomoc při péči o Tamaru. Přestože se rodiče o Elišku dlouhá léta nezajímali a věděli o ní pouze z doslechu, neměli jinou možnost, než ji požádat o pomoc a svou dceru posílají k téměř neznámému člověku. Tamara tudíž musí strávit poslední víkend prázdnin na neznámém místě u neznámého člověka. Otec navíc s Eliškou jednal tak, že Tamaru předával jako nechtěnou přítěž.

„Nezlob se, Eli, že ti holku pověsíme na krk na sobotu a na neděli. To víš, já to nevymyslel... (...) Tamaru skoro zastudilo. Holku jí pověsili na krk na sobotu a na neděli... A ta holka je ona! Ví, uvědomuje si, že to tatínek nemyslí zle, jen se tak omlouvá, a přesto se jí jeho slova dotkla.“²⁰³

„Ona přece chápe, že pro ni nemohli odříci zájezd k moři, ona přece ví, že jim je na obtíž, i když ji přesvědčují, že to tak není. Ted' se ukázalo, že ji prostě vystrčili z domu dřív, jen aby si mohli jet. A to nestačí, že je na obtíž jim, ještě ji pověsí na krk neznámé Elišce.“²⁰⁴

Eliška, jež je kvůli rozvodu považována v rodině za výstřední, se postupem času stává Tamařinou nejlepší kamarádkou. Tamara na Elišce obdivuje její nezávislost a bezprostřednost. Po prvním společném výletě dívka zjistila, že Eliška pracuje jako hlasatelka v rádiu. Kdykoliv se Tamara cítila smutná, mohla si pustit rádio a mít Elišku neustále na blízku. Jejich přátelství dodávalo Tamaře odvahu, jelikož Eliška byla velmi energická a Tamara v ní viděla svůj vzor. Navíc ji povzbudilo důvěrné oslovování Tamino, díky němuž se cítila více sebejistá. Eliška se rozhodla podpořit Tamařin hudební talent a zajistila jí a jejím kamarádům místo v rozhlasovém sboru.

Ihned po Tamařině příjezdu přebírá Eliška rovněž funkci jejich rodičů. Jelikož rodiče dali přednost dovolené, Eliška se musela zhostit role průvodkyně Tamary do světa středoškoláků. S tím také souvisel první den na internátu, kde Eliška zařídila všechny potřebné náležitosti ohledně studia a ubytování.

„Víte, my jsme zvyklí, že rodiče udělají pro své děti maximum, spíše sem chodí častěji, než aby vůbec nepřišli. Ojediněle, ba vzácně se stává, že sem chtějí dítě strčit a mít pokoj. To se pak vymlouvají na služební cesty a nemoci a podobně. Sládkovi k nim nepatří. Věřím, že všechno bude v pořádku.“²⁰⁵

Z ukázky je vidno, že ředitel ústavu se setkal i s případy, kdy je rodičům jejich postižené dítě téměř na obtíž a raději se je snaží umístit do internátu, aby se nemuseli kvůli jeho handicapu trápit a omezovat.

²⁰³ PRAŽÁKOVÁ, Hana. *Návrat z vánočních prázdnin*. Brno: Blok, 1983, s. 10.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 12.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 29.

Tamara je svým handicapem nucena se osamostatnit dříve než její vrstevníci. Výhodou je pro ni fakt, že na internátě a ve škole, kde jsou stejně nebo ještě hůře postižené děti, se ocitá na totožné startovací čáře, a tudíž není v kolektivu spolužáků znevýhodněna a nemusí se cítit méněcenná. Tento fakt může působit pozitivním dojmem, avšak má i svá úskalí. Přes sebevětší snahu školy připravit žáky pro budoucí život je oddělení handicapovaných dětí od zdravých z hlediska jejich budoucnosti kontraproduktivní.

Naděžda Sieglová²⁰⁶ se zaobírá poklidným stylem, jakým autorka příběh vypráví. Vše směřuje k harmonii, pocitu jistoty a pohody, kdy hlavním smyslem je zázemí domova a rodiny. A je to právě šťastná rodina a čestní lidé, jež se velkou měrou podílejí na správné výchově dítěte. Sieglová však poukazuje na skutečnost, že svět, který leží za hranicemi internátu a rodného města, zůstává Tamaře uzavřen. Tento názor rovněž sdílí i Milena Šubrtová²⁰⁷, jež dodává, že autorka při psaní vycházela z tehdejší společenské reality, jež nenapomáhala dnešnímu integračnímu přístupu a raději separovala děti s handicapem do institucionalizované výchovy.

V knize nalezneme návodný způsob začlenění handicapovaných do života zdravých lidí, přestože se v tomto případě jednalo o sportovní den pro zrakově postižené. Na průběhu tohoto dne bylo vidno, jak si zrakově handicapovaní pomáhají a navzájem se ve sportovní činnosti podporují. Nejinak tomu bylo v případě Tamary, která svému kamarádovi Vojtovi, poskytovala pomoc v podobě hlasového vodiče v běhu na krátkou trať.

„Pojď,“ vzal ji za ruku a jdou spolu k běžecké trati.

„Volej, nahlas, Tamaro,“ vede ji Vojta podél dráhy a ukazuje jí její stanoviště.

„Co mám vlastně volat?“

„Tady stojím, za mnou běž – tady, tady – abych pořád slyšel tvůj hlas.“²⁰⁸

Na škole je kladen důraz na rozmanité pohybové aktivity, které jsou zejména pro handicapované osoby důležité. Žáci pravidelně trénují zejména běh, který jim pomáhá lépe se orientovat v prostoru a poskytuje jim pocit bezpečí a jistoty.

„Doma se nezabývala ničím, nikdo ji do žádného oddílu nezval ani nezařadil; zato tady slyší od rána do večera, jak je sportovní činnost důležitá právě pro lidi, kteří nemají dobrý zrak. Ten, kdo se dokáže jist a bez strachu rozběhnout na hřišti, i kdy před sebe vidí třeba jen na

²⁰⁶ SIEGLOVÁ, Naděžda. Návrat z vánočních prázdnin. *Zlatý máj: kritická revue umělecké tvorby pro mládež*. 1984, roč. 28, č. 4, s. 249.

²⁰⁷ ŠUBRTOVÁ, Milena. Handicap a jeho zobrazení v literatuře pro děti a mládež ve druhé polovině 20. století a na počátku 21. století. In: SIEGLOVÁ, Naděžda et al. *Otázky komunikace a téma handicapu se zřetelem k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami = Questions of communication and the topic of handicap regarding pupils with special educational needs*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 142.

²⁰⁸ PRAŽÁKOVÁ, Hana. *Návrat z vánočních prázdnin*. Brno: Blok, 1983, s. 114.

*docela malou vzdálenost, ten se potom dokáže jistě a přitom opatrně pohybovat i v podmínkách normálního života, a ten, kdo skočí na závodisti, najde snad pak odvahu i k jiným skokům a přeskokům v životě...*²⁰⁹

V dosavadním běžném životě Tamara při pohybu ve volném prostoru využívá pomůcky, kdy si vzdálenosti často odměřuje na kroky. Jedním z možných příkladů může být cesta k Elišce, kdy od autobusové zastávky k jejímu domu je to přesně čtyři sta kroků. Podle Naděždy Sieglové²¹⁰ je Tamara díky svému handicapu nucena pozorněji vnímat své okolí a předvídat nástrahy, s nimiž by se mohla setkat. Všimá si maličností, které jsou pro mnohé zdravé lidi všední záležitostí. Ať už se jedná o panelákovou zástavbu nebo okolní krajinu, Tamara má neustále co objevovat.

Podobně jako je v knize vyobrazen vztah k vrstevníkům nebo kamarádům, jsou popsány city k rodičům. Autora zde nijak zvlášť nezobrazuje vzájemné chování Tamary s rodiči a naopak. Můžeme zde nalézt jen pár ukázek z toho, co otec a matka pro Tamaru dělají. O jejich charakteru či povahových vlastnostech se nedozvídáme ani nepřímo. Jinak tomu je ve vztahu k neteři Pavle Boučkové, jež rovněž nastupuje na novou školu. Oproti Tamaře má však jistou výhodu, protože může zůstat bydlet u Tamařiných rodičů. Tuto skutečnost nese Tamara velmi nelibě. Tato antipatie v Tamaře vyvolává až ironické představy, kdy nemůže Pavlu doslova vystát.

*„Představí si, jak maminka ráno budí Pavlušku místo ní, jak ji táta třeba někdy sveze autem (zase místo ní), jak sedí večer všichni tři u večere a pak u televize. Roztomilá Pavluška švitoří, zpívá si, plete, háčkuje, vaří jim kávu a prostě je obveseluje; Tamara mamince samozřejmě také pomůže, kdy jí o to řekne, ale obskakovat je – ne, nikdy ji ani nenapadlo, že by to měla dělat. Láska rodičů je přece tak samozřejmě má, že o ni člověk nemusí usilovat. A co když přece jenom musí, napadá teď Tamaru, co když se do rodičovské lásky a přízně chce vetřít někdo jiný?“*²¹¹

Tamara se postupem času proměňuje a nakonec nalézá pro Pavlino chování pochopení. Sama totiž poznala, jak obtížný je život v cizím prostředí, kde se musí neustále přizpůsobovat náladám a zvyklostem ostatních. Nakonec se obě dívky rozloučily jako kamarádky.

„Obě poznaly, jak vypadá život, když člověk vypadne z domu od rodičů. Mamka nechápe, že si tady Pavla připadala nesvá a nejistá, proto vystupovala náramně sebevědomě. Chtěla se

²⁰⁹ PRAŽÁKOVÁ, Hana. *Návrat z vánočních prázdnin*. Brno: Blok, 1983, s. 113.

²¹⁰ SIEGLOVÁ, Naděžda. *Návrat z vánočních prázdnin. Zlatý máj: kritická revue umělecké tvorby pro mládež*. 1984, roč. 28, č. 4, s. 249.

²¹¹ PRAŽÁKOVÁ, Hana. *Návrat z vánočních prázdnin*. Brno: Blok, 1983, s. 59.

možná skamarádit aspoň se mnou, ale já všechno odmítala. Byla jsem trapná... Asi jí tady někdy bývalo smutno, když tu byla ve všední dny sama s našimi... ²¹²

Jak uvádí Naděžda Siegllová²¹³, autorka ve své knize popisuje všední události běžných dní, které hlavní hrdinka zažívá. Jedinými zlomovými body celé knihy, jež obsahují napětí a nádech tajemství, je matčina domnělá nevěra a pohyb neznámého muže kolem Eliščina domu.

„Půjdu spát – až mi řekneš, kdes byla.“

„Nevyslychej mě, pojd', jdem si lehnout.“

„Já už vím dávno, že večer chodiš pryč, slyšela jsem tě, abys věděla, já vím, že tátu podvádíš...“ začala vzlykat, zahanbená, že ji mamka chce zas odbýt jako malou holku. ²¹⁴

Tamara během pár probdělých večerů zjistila, že se matka nenachází v ložnici, a tak začala pátrat po příčině. Nakonec zjišťuje, že matka pomáhá své kolegyni při přípravě na kadeřnickou soutěž. Druhá záhada se rovněž rychle vyřeší. Neznámý muž před Eliščiným domem je její bývalý manžel, jenž se snaží o opětovné sblížení.

V knize bychom těžko hledali alespoň stručný popis charakteru Tamařiných přátel, jelikož hlavní pozornost je upřena na Tamaru. Na tuto skutečnost rovněž upozorňuje Naděžda Siegllová²¹⁵. Vztahy, jež prožívá na internátu a mimo něj, jsou vykresleny velmi povrchně a zkratkovitě. Když už to vypadá, že novým kamarádem Tamary se stane malý škádlitel Quido, autorka ho po zbytek knihy nechává bez povšimnutí. Jediná, jež neušla drobnému popisu, je spolubydlící z internátu Iva. Nevšedně nadaná dívka, jejíž všichni chválí a obdivují, je však velmi náladová, což pociťuje především Tamara. Jako v málokteré knize o handicapovaných zde nalezneme i negativní vliv postižení na samotného jedince. Iva často mívá melancholické projevy sebelítosti, o něž se dělí právě s Tamarou. Oproti svým kamarádům, kteří statečně snášejí svůj životní úděl, jako jediná projevuje strach a obavy.

„Co je mi do ostatních?“

Proč nevidím tak jako oni?“ Iva se napjala, pak sklesla na postel a rozeřtkala se. ²¹⁶

Iva mívá často také obavu, jak na ni pohlíží její okolí, jelikož by v životě toužila být úspěšnou klavírní virtuoskou. Tudíž jí záleží na zevnějšku. Jelikož je po většinu času

²¹² PRAŽÁKOVÁ, Hana. *Návrat z vánočních prázdnin*. Brno: Blok, 1983, s. 141–142.

²¹³ SIEGLOVÁ, Naděžda. *Návrat z vánočních prázdnin*. *Zlatý máj: kritická revue umělecké tvorby pro mládež*. 1984, roč. 28, č. 4, s. 248.

²¹⁴ PRAŽÁKOVÁ, Hana. *Návrat z vánočních prázdnin*. Brno: Blok, 1983, s. 132–133.

²¹⁵ SIEGLOVÁ, Naděžda. *Návrat z vánočních prázdnin*. *Zlatý máj: kritická revue umělecké tvorby pro mládež*. 1984, roč. 28, č. 4, s. 248.

²¹⁶ PRAŽÁKOVÁ, Hana. *Návrat z vánočních prázdnin*. Brno: Blok, 1983, s. 111.

obklopena vrstevníky s rovnocenným handicapem, uvědomuje si, že zdraví lidé, s nimiž se v budoucnu setká, nemusejí její omezení přijmout vždy kladně.

„Třeba pojedou, Tamaro, možná – ale jak se tam na mě budou dívat. Tady jsme pořád mezi sebou, ale až přijdeme tam ven... já ti mám takový strach...“ (...)

„Tady mě mají rádi, doma mě mají rádi – jenže doma jsou na tom tak jako já, z domova si tohle nesu...“

„Tamara nic neříká. Je mladší než Iva, své postižení si tak ještě neuvědomuje. A snad má i jinou povahu, jednodušší, představuje si, že všechno musí dobře dopadnout.“²¹⁷

Vánoční prázdniny se stávají pro Tamaru symbolem svobody a návratu do kruhu svých nejbližších. Přestože je nucena strávit část dne o samotě, užívá si znovu nabyté svobody, kdy rozhoduje o náplni svého volného času. Ze své samoty mnohdy utíká do fantazie a sní o své budoucnosti, ve které se vidí jako studentka konzervatoře pro mládež s vadami zraku. Ve škole, jakožto i ve svém osobním životě je šťastná a úspěšná. Tamaře se čas strávený s rodinou zalíbí natolik, že i v případě mírného nachlazení se rozhodne pobyt doma uměle prodloužit.

„Ještě nějaký čas se nemuset podřizovat řádu, který vládne v internátě, hodit za hlavu učení i povinné brnkání na klavír, ještě nějaký čas neposlouchat rozkazy a napomínání a Ivino bručení...“ (...)

„Duše moc mě bolí, abys věděla, protože brzo mám zase odjet. Nechce se jí, tolik se jí nechce z domova. Utrzuje se v tom, že je doopravdy nemocná, a zajásala, když se rtuť teploměru navečer vysoukala ještě výš. Vida, nic si nevymýšlí, má teplotu., je tady opravdu nemocná!“²¹⁸

Během vánočních prázdnin se opětovný návrat do školy jeví jako nepřekonatelný problém. Tamara se přesvědčila, že volnost, kterou doma zažívá je pro ni nejlepší, a tak další týden, jenž je nucena kvůli nemoci strávit doma vítá s nadšením. Když už se zdá, že její návrat je nevyhnutelný, přichází na návštěvu její dva kamarádi, Vojta s Milanem, jejichž přátelství a optimismus v ní vyvolají touhu po návratu z vánočních prázdnin na internát.

Naděžda Sieglová²¹⁹ se zamýšlí nad vnitřními pohnutkami hlavní hrdinky, kdy poukazuje na její uzavřenou a samotářskou povahu. Tamara nepatří mezi extrovertní dívky, každý svůj prožitek vnímá svým vnitřním světem. Veškeré štěstí a starosti, jež ve svém životě zažívá, nikomu nesděljuje, ale své touhy a přání si vykresluje sama pro sebe. Díky tomu, že nedostává zpětnou vazbu od svého okolí, je citlivější a náchylnější na jakoukoliv změnu.

²¹⁷ PRAŽÁKOVÁ, Hana. *Návrat z vánočních prázdnin*. Brno: Blok, 1983, s. 111.

²¹⁸ Tamtéž, 143.

²¹⁹ SIEGLOVÁ, Naděžda. *Návrat z vánočních prázdnin. Zlatý máj: kritická revue umělecké tvorby pro mládež*. 1984, roč. 28, č. 4, s. 248.

„... ale o tom nemá chuť povídat – a přitom s rodiči v duchu rozpráví celý týden, všechno, co prožije by jim chtěla svěřit – a jakmile přijede domů, neřekne nic.“²²⁰

Kniha je přehledně členěna do jedenácti kapitol, přičemž jejich názvy korespondují s dějem dané části (*Království nesmí zaspát!*; *Cesta za blikavým světýlkem*; *Večer šumí stromy*; *Chvilé nahoře*; *Sestřenice*; *Austrálie je daleko*; *Mlha přede mnou, mlha za mnou*; *Kdo hlídá Tamaru?*; *Sportovní den*; *Vykrajuj hvězdičky*; *Vánoční prázdniny*). Text je doplněn řadou ilustrací, na nichž jsou perokresbou zachyceny důležité okamžiky z knihy. Jednotlivé malby mají rozostřené obrysy, což budí dojem, že jsou zachyceny z pohledu samotné Tamary.

3.7 Shrnutí

Společným pojítkem všech výše analyzovaných děl je mladý handicapovaný hrdina, který je buď pohybově, nebo zrakově postižený. Knihy jsou rozděleny do dvou skupin, podle cílového čtenáře, jemuž jsou určeny.

První tři knihy (*Kluk a pes*; *Bibiana píská na prsty*; *Pět minut před večerí*), jež jsou zaměřeny na čtenáře mladšího školního věku, mají řadu společných specifických znaků, které je propojují. Ve středu děje stojí dětský hrdina, který je svým věkem blízký cílovému čtenáři, což dětem umožní lépe se do příběhu vcítit. Grafická úprava a rozsah textu jsou rovněž přizpůsobeny nižšímu věku čtenářů, kdy samotný příběh doprovází barevné ilustrace, jež vhodně doplňují a dotváří celkový dojem. Děti jsou podněcovány k rozvíjení své fantazie a následně mohou porovnávat své představy s nabídnutými obrázky. Rovněž stylistické zpracování jednotlivých knih počítá s mladším čtenářem, což se odráží na jednoduchosti jazyka a použitých slov, kdy se spisovatelé vyvarovali abstraktních pojmů. Nedostatky uvedených děl lze spatřovat v přílišné jednoduchosti a povrchnosti, s jakou autoři zobrazují postiženého člověka. Pokud se hlavní protagonisté setkávají ve svém životě s překážkami a rozličnými nástrahami, snadno a rychle je překonávají, aniž by bylo poukázáno na negativní stránky jejich handicapu. V knihách je jasně definováno dobro a zlo, přičemž příběhy mnohdy mají naučný charakter.

Druhou kategorií tvoří publikace, jejichž cílovou skupinou jsou čtenáři staršího školního věku (*Zrcadlo pro Kristýnu*; *Darina*; *Návrat z vánočních prázdnin*). V těchto knihách můžeme rovněž nalézt řadu společných prvků. Oproti předešlým knihám určeným

²²⁰ PRAŽÁKOVÁ, Hana. *Návrat z vánočních prázdnin*. Brno: Blok, 1983, s. 82.

pro mladší děti zobrazují život postižených daleko realističtěji a podrobněji. Autoři opouštějí dětský fantazijní svět a řeší praktické problémy každodenního života. Hlavní hrdinky nepřežívají ze dne na den, ale aktivně řeší svoji budoucnost. Uvědomují si následky svého postižení a snaží se dát svému životu nový smysl, přestože jsou nuceny podřídit svému handicapu veškeré své životní plány. Kristýna se pomalu smiřuje se skutečností, že její kariéra volejbalistky je vážně ohrožena. Rovněž se potýká s řadou osobních problémů, kdy se snaží přijmout matčina nového přítele. Tamara opouští své kamarády a nastupuje na specializovanou školu pro nevidomé. Musí se přizpůsobit zcela odlišnému stylu života, než na který byla zvyklá. I když jezdí pravidelně domů, nemůže se ubránit pocitu, že se ve svém vlastním pokojíčku stává spíše hostem než právoplatným obyvatelem. V neposlední řadě se potýká s domnělou matčinou nevěrou. Příběh čtrnáctileté Dariny se od ostatních odlišuje šířkou svého záběru, jelikož nabízí komplexní pohled na problematiku handicapu. Jarmila Mourková se soustřeďuje nejen na pocity samotné hlavní hrdinky, ale rovněž na reakce jejího okolí a především rodiny. Realisticky popisuje všechny překážky, s nimiž se dívka setkává, včetně vyřizování invalidního důchodu, nového pronájmu, půjčky na invalidní vozík nebo nástupu na vysokou školu. Rovněž stylistická výstavba uvedených knih klade na čtenáře větší nároky. Děj je nutno chápat v širších souvislostech s přihlédnutím k dobovým specifikům. Příběhy obsahují řadu důležitých myšlenek, jež nejsou explicitně vyjádřeny, a čtenář tak musí pozorně vnímat autorovy myšlenky.

Důležitou problematikou, kterou všechny analyzované knihy rozpracovávají, je sociální handicap. Přestože se jedná o důležité téma, nemusí být vždy na první pohled patrné. V dnešní době zaznamenáváme vzrůstající tendenci integrovat handicapované jedince do zdravé části společnosti, což je patrné zejména v případě devítiletého Julina, který i přes své tělesné postižení navštěvuje běžnou základní školu. Tento otevřený přístup ovšem nebyl vždy samozřejmostí, což dokazuje příběh třináctileté Tamary, jež je ze společnosti zdravých vrstevníků vyloučena a musí odejít na specializovanou školu. Tamara neměla jinou možnost volby, jelikož kvůli své slabozrakosti nestačila rychlejšímu tempu svých spolužáků. V současnosti je naštěstí tento problém řešen prostřednictvím asistentů pedagoga.

Společným prvkem výše uvedených knih je pozvolné seznamování čtenáře s problematikou handicapu. V samotném úvodu knihy není explicitně vyjádřeno, že hlavní hrdina je jakkoliv znevýhodněn. Spisovatel postupně, prostřednictvím drobných náznaků, odkrývá příčinu a specifikum daného handicapu. V případě tělesného postižení jsou zpočátku využita obsahově méně konkrétní slovesa, jako například *posunovat* se nebo *přemísťovat*, jež

nijak neupozorňují na omezenou hybnost hlavního hrdiny. V případě zrakového postižení je kladen důraz na hmatové poznávání svého okolí a zhoršenou orientaci v prostoru.

Většina protagonistů přijímá svůj handicap v celé jeho šíři včetně následků, které s sebou nese. Toto smíření však není projevem jejich slabé vůle či pasivním poddáním se svému osudu, nýbrž dětští hrdinové přijímají své postižení jako svou neoddělitelnou součást a nalézají v něm zdroj nového pohledu na svět, který je obklopuje. Výjimkou je Bibiana, jež se svým handicapem ještě zcela nevyrovnala a často před ním utíká do světa fantazie, kde nejenom že chodí, ale přímo létá. Dívka si však s sebou nese zátěž v podobě smrti obou rodičů, jež zahynuli při automobilové nehodě, kterou jako jediná přežila právě Bibiana, i když ji její následky upoutaly na invalidní vozík. Kristýna je podobně jako Bibiana představena dětskému čtenáři na samotném počátku své nemoci, kdy si teprve hledá cestu a způsob, jak se s náhlým postižením vyrovnat. Dívka je na začátku velmi vzpurná a zaujímá odmítavý postoj ke všem lékařským radám a doporučením. Kristýna má však od prvopočátku naději na úplné uzdravení, což výrazným způsobem ovlivňuje její vnímání celé situace. Využívá volného času, jež díky své nemoci získala, a rekapituluje svůj dosavadní život.

Kromě Babety a Kristýny nemají ostatní hrdinové naději na zlepšení svého zdravotního stavu, což jim však nijak neubírá na optimismu, a i přes své znevýhodnění žijí plnohodnotným životem. Všechny knihy bez výjimky končí pozitivně a splňují tak své poselství, kdy mají bourat veškeré hranice mezi světem postižených a zdravých. Upozorňují na dlouho opomíjenou problematiku integrace handicapovaných lidí do většinové společnosti, kdy poukazují na jejich odvahu, s jakou čelí všem životním nástrahám. Knihy zobrazují mladé lidi, kteří se ocitají v nelehké životní situaci, v níž je velmi důležitá pomoc blízkého okolí a rodiny.

ZÁVĚR

Cílem diplomové práce byla analýza charakteristických znaků beletristických knih o handicapovaných jedincích. V práci jsme se zabývali základním rozdělením různých druhů tělesného a zrakového postižení. V neposlední řadě jsme připomněli dosavadní stav české literatury o handicapovaných od počátku 20. století. Hlavní součástí práce byla analýza a interpretace vybraných knih o tělesně a smyslově postižených.

V diplomové práci jsme analyzovali šest knih zobrazujících tělesný a zrakový handicap. Zaměřili jsme se na dvě cílové skupiny čtenářů, pro které jsou tyto publikace určeny. Knihy orientované na čtenáře mladšího školního věku mají řadu specifických rysů. Příběh hlavního hrdiny je často komponován s využitím fantazijních motivů, což se rovněž odráží na četných ilustracích doprovázejících text. Autoři se však často věnují handicapu pouze okrajově a nepropojují jej v širších souvislostech, což může u čtenářů vést ke zkreslenému dojmu, že postižení je něco dočasného. Oproti tomu knihy pro čtenáře staršího školního věku mají propracovanější a náročněji vytvořenou kompozici, jež zabírá delší časový úsek ze života hrdiny, často i několik let. Postižení je zde zasazeno do kontextu vzdělávání a rodinného života, kdy jsou hlavní hrdinové nuceni řešit řadu praktických věcí, jako je invalidní důchod či návštěva specializované školy, nebo se musejí potýkat s pocity osamění a odtržení od okolního světa. Je zde rovněž zaznamenán vývoj myšlení samotného postiženého, který si uvědomuje následky svého znevýhodnění a snaží se s ním naučit žít.

Literatura pro děti a mládež s tematikou handicapu prošla dlouhým vývojem, přičemž reflektovala proměny společnosti ve vztahu k postiženým. Počátkem 20. století došlo k nárůstu specializovaných institucí pro zdravotně postižené, které je vyčleňovaly z okolní společnosti. Tato skutečnost přivedla zájem jak široké veřejnosti, tak autorů, což se promítlo i do jejich tvorby. Na postižené bylo stále nahlíženo jako na méněcenné jedince a jejich život neměl rovnocennou hodnotu v porovnání se životem zdravých lidí. Rovněž druhá polovina 20. století nebyla vlivem tehdejší politické situace literatury s motivy handicapu příliš nakloněna. Pokud v knize vystupoval člověk se zdravotním postižením, jednalo se pouze o dočasné omezení, které postupem času vymizelo. K proměně způsobu zobrazování handicapovaných došlo až v devadesátých letech 20. století, kdy se společnost začala více zajímat o jejich život a toto téma se dostalo v hojnějším počtu i do literatury pro děti a mládež.

V současné době vznikají knihy s handicapovým hrdinou zaměřené především na čtenáře mladšího školního věku, což je pravděpodobně zapříčiněno snahou o podporu integrace a informovanosti o postižených především u mladších dětí. Pro čtenáře staršího školního věku momentálně žádné nové knihy nevycházejí. Pokud děti mají o problematiku handicapu zájem, jsou odkázáni na neintencionální literaturu, která je určena dospělým. Tematika těchto knih je rovněž poněkud jednostranná, neboť autoři se zabývají především tělesným handicapem. Mentální, zrakové a sluchové postižení je v naprosté menšině a kniha popisující příběh němého dětského hrdiny se nevyskytuje vůbec.

Novou výzvou pro současné autory tedy může být produkce v oblasti knih o handicapu pro zkušenějšího a staršího čtenáře a zaměření se na celé spektrum postižení, tedy na oblasti, které v beletrii nebyly dosud umělecky ztvárněny. Tato literatura by měla blíže seznamovat zdravou část populace s handicapem a přispívat k postupnému odstraňování bariér.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Primární literatura

- BINAR, Ivan. *Bibiana píská na prsty*. 1. vyd. Praha: Meander, 2009. 91 s. ISBN 978-80-86283-73-9.
- BŘEZINOVÁ, Ivona. *Kluk a pes / Ivona Březinová; ilustrovala Eva Švrčková*. 1. vyd. Praha: Albatros, 2011. 58 s. ISBN 978-80-00-02718-0.
- MOURKOVÁ, Jarmila. *Darina*. 1. vyd. Praha: Leprez, 1993. 178 s.
- PRAŽÁKOVÁ, Hana. *Návrat z vánočních prázdnin*. 1. vyd. Brno: Blok, 1983. 149 s.
- PROCHÁZKOVÁ, Iva. *Pět minut před večerí*. 1. vyd. Praha: Triton, 2013. 23 s. ISBN 978-80-7387-731-6.
- ROMPORTLOVÁ, Ludmila. *Zrcadlo pro Kristýnu*. 2. vyd. Praha: Albatros, 1990. 79 s. ISBN 80-00-00079-2.

Sekundární literatura

- BROŽOVÁ, Věra. Kam se chodí pro naději. *Tvar: literární obtýdeník*. 1994, roč. 5, č. 16, s. 21. ISSN 0862-657X.
- BUŘVALOVÁ, Denisa a Eva REITMAYEROVÁ. *Tělesně postižený*. 1. vyd. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007. 24 s. ISBN 978-80-86991-21-4.
- ČERVENKOVÁ, Jana. Knížka jako odkaz mladým lidem. *Mosty: česko-slovenský týždenník: Bratislava - Brno - Praha*. Bratislava: Brno, 1994. roč. 3, č. 7, s. 13. ISSN 1335-6135.
- DITMAR, René. Co si vyprávěli tatínek s Babetou. *Zlatý máj: kritická revue umělecké tvorby pro mládež*. 1996, roč. 40, č. 4, s. 173. ISSN 0044-4871.
- DITMAR, René. Jak dopadnou Kristýny? *Zlatý máj: kritická revue umělecké tvorby pro mládež*. 1991, roč. 35, č. 5, s. 313. ISSN 0044-4871.
- DITMAR, René. V hlavní roli dívka–vozičkářka. *Zlatý máj: kritická revue umělecké tvorby pro mládež*. Praha: Svaz českých spisovatelů, 1994. roč. 38, č. 3/4, s. 90. ISSN 0044-4871.
- FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008. 205 s. ISBN 978-80-7387-014-0.

- GRUBER, Heinz a Viktor LENDL. In: FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Speciální pedagogika: edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním*. Praha: Triton, 2008. s. 34. ISBN 978-80-7387-014-0.
- JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Osud a dílo. In: MOURKOVÁ, Jarmila. *Darina*. Praha: Leprez, 1993. s. 175–178.
- JESENSKÝ, Ján. *Základy komprehenzivní tyflopédie*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2002. 60 s. ISBN 80–7041–329–8.
- JOHN, Ctirad. O tuberkulóze a spaní co nejdůvěrněji. *Zdravá rodina: časopis o zdraví pro celou rodinu*. 1999, roč., č. 9, s. 12, 13.
- KUBÍKOVÁ, Blanka. Po múze za krkem nepátrám. *Týdeník Květy*. 2012, roč. 22. č. 11. s. 70. ISSN 0862–898X.
- KYSUČAN, Jaroslav. Speciální pedagogika jako věda, základní terminologie. In: KYSUČAN, Jaroslav a Jindřich KUJA. *Kapitoly z teoretických základů speciální pedagogiky*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1996. s. 7–16. ISBN 80-7067- 677-9.
- LADA, Josef. *Nezbedné pohádky*. 6. vyd. Praha: Albatros, 1983.
- LOUŽIL, Jaromír. Ediční poznámka. In: MOURKOVÁ, Jarmila. *Darina*. Praha: Leprez, 1993. s. 179.
- LUDÍKOVÁ, Libuše. Speciální pedagogika osob s postižením zraku. In: RENOTIÉROVÁ, Marie, Libuše LUDÍKOVÁ a kol. *Speciální pedagogika*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. s. 191–209. ISBN 82–244–0873–2.
- LUDÍKOVÁ, Libuše, Dita FINKOVÁ a Kateřina STEJSKALOVÁ. *Teoretická východiska speciální pedagogiky osob se zrakovým postižením*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. 106 s. ISBN 978-80-244-3700-2.
- MRÁZOVÁ, Eva. *Vybrané kapitoly ze speciální pedagogiky*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta, 2004. 61 s. ISBN 80-7044-635-8.
- PIPEKOVÁ, Jarmila, ed. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Brno: Paido, 2006. 404 s. ISBN 80-7315-120-0.
- RENOTIÉROVÁ, Marie. Speciální pedagogika – teoretická východiska. In: RENOTIÉROVÁ, Marie, Libuše LUDÍKOVÁ a kol. *Speciální pedagogika*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. s. 9–31. ISBN 82–244–0873–2.
- REISSNER, Martin. Před večeří. *Ladění: časopis pro teorii a kritiku dětské literatury*. 1996, roč. 6, č. 4, s. 20. ISSN 1211-3484.

- SIEGLOVÁ, Naděžda. Návrat z vánočních prázdnin. *Zlatý máj: kritická revue umělecké tvorby pro mládež*. 1984, roč. 28, č. 4, s. 248–249. ISSN 0044-4871.
- SYNKOVÁ, Hana. Hledání skutečných hrdinů. *Zlatý máj: kritická revue umělecké tvorby pro mládež*. Praha: Svaz českých spisovatelů, 1994. roč. 38, č. 3/4, s. 91. ISSN 0044-4871.
- ŠARÁTKOVÁ, Anna. Speciální pedagogika a její mezioborové vazby. In: *Základy speciální pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. s. 7–13. ISBN 80-244-1479-1.
- ŠUBRTOVÁ, Milena. Handicap a jeho zobrazení v literatuře pro děti a mládež ve druhé polovině 20. století a na počátku 21. století. In: SIEGLOVÁ, Naděžda et al. *Otázky komunikace a téma handicapu se zřetelem k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami = Questions of communication and the topic of handicap regarding pupils with special educational needs*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2012. s. 139–154. ISBN 978-80-210-6053-1.
- ŠUBRTOVÁ, Milena. Obraz handicapovaného hrdiny v české literatuře pro děti a mládež 90. let. In: URBANOVÁ, Svatava a kol. *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století: (reflexe české tvorby a recepce)*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 2004. s. 132–144. ISBN 80-7220-185-9.
- ŠUBRTOVÁ, Milena. Tematika handicapu v české literatuře pro děti a mládež první poloviny 20. století. In: SIEGLOVÁ, Naděžda et al. *Otázky komunikace a téma handicapu se zřetelem k žákům se speciálními vzdělávacími potřebami = Questions of communication and the topic of handicap regarding pupils with special educational needs*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2012. s. 129–137. ISBN 978-80-210-6053-1.
- TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 1992. 98s. ISBN 80-7040-055-2.
- URBANOVÁ, Svatava. Pět minut před večeří. *Tvořivá dramatika*. 1997, roč. 8, č. 1, s. 31-32. ISSN 1211-8001.
- VLAŠÍN, Štěpán. Všednosti života. *Rudé právo: ústřední orgán Komunistické strany Československa*. 1969, roč. 49, č. 137, s. 5. ISSN 0032-6559.
- WOOD, Roger LI. a Tom MCMILLAN. *Neurobehavioural Disability and Social Handicap Following Traumatic Brain Injury*. 1. vyd. New York: Psychology Press, 2002. 336 s. ISBN 0863778909.
- ZACHAROVÁ, Eva. *Kapitoly ze speciální pedagogiky 1*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2003, 84 s. ISBN 978-80-7464-274-6.

Základy speciální pedagogiky. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. 85 s. ISBN 80-244-1479-1.

Internetové zdroje

Oceněná kniha Ivana Binara Bibiana píská na prsty. Dostupné z: [online]. [cit. 2015-02-02]. <http://www.iliteratura.cz/Clanek/25869/binar-ivan-bibiana-piska-na-prsty>.

OTRUBA, Tomáš. *Vidím nevidím – animovaná Laterna magika pro celou rodinu*. [online]. [cit. 2015-02-12]. Dostupné z: <http://www.okolovas.cz/clanek-148-Vidim-nevidim-%E2%80%93-animovana-Laterna-magika-pro-celou-rodinu>.

PETŘÍČKOVÁ, Renata. *Kluk a pes od Ivony Březinové zaujme tématem a nádhernými ilustracemi*. [online]. [cit. 2015-01-09]. Dostupné z: <http://www.popelky.cz/rodina-a-drobtina/kluk-a-pes-od-ivony-brezinove-zaujme-tematem-a-nadhernymi-ilustracemi.html>.

Pět minut před večerí. [online]. [cit. 2015-02-12]. Dostupné z: <http://ivaprochazkova.com/pet-minut-pred-veceri/>.

MARTINKOVÁ, Lenka. *Obyčejná dívka na vozíčku nebo princezna?* [online]. [cit. 2015-02-02]. Dostupné z: <http://www.vaseliteratura.cz/recenze/pro-deti-a-mladez/1472-bibiana-piska-na-prsty.html>.

ŠUBRTOVÁ, Milena. *Binar, Ivan: Bibiana píská na prsty*. [online]. [cit. 2015-02-02]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/25869/binar-ivan-bibiana-piska-na-prsty>.

ŠUBRTOVÁ, Milena. *Ivona Březinová, Kluk a pes*. [online]. [cit. 2015-01-08]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/28789/brezinova-ivona-kluk-a-pes>.

Visual Impairment, Including Blindness. [online]. [cit. 2015-01-08]. Dostupné z: http://www.parentcenterhub.org/wp-content/uploads/repo_items/fs13.pdf.

Výsledky soutěže o nejoblíbenější knihy pro děti „SUK – Čteme všichni 2011“. [online]. [cit. 2015-01-08]. Dostupné z: <http://nmpk.cz/node/145>

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Karolína Kubičiková
Katedra:	Českého jazyka a literatury, PdF UP Olomouc
Vedoucí práce:	doc. PhDr. Vlasta Řeřichová, CSc.
Rok obhajoby:	2015

Název práce:	Motiv handicapovaného jedince v literatuře pro děti a mládež
Název v angličtině:	The motif of handicapped person in the literature for children and youth
Anotace práce:	<p>Tato diplomová práce se zabývá motivem handicapovaného jedince v literatuře pro děti a mládež. V práci nalezneme základní rozdělení tělesného a zrakového postižení. Zmapována je zde dosavadní tvorba českých autorů o handicapovaných jedincích od počátku 20. století až po současnost. Hlavní část práce je věnována analýze vybraných knih s handicapovaným hlavním hrdinou, jež jsou určeny od nejmladších čtenářů až po mládež. Nechybí zde srovnání všech analyzovaných knih, přičemž rozbor těchto děl vedl ke zjištění základních charakteristik literatury o tělesně a zrakově postižených.</p>
Klíčová slova:	literatura pro děti a mládež, handicap, tělesné postižení, zrakové postižení, dětský hrdina

Anotace v angličtině:	This diploma thesis deals with a motif of a handicapped individual in the literature for children and youth. In the thesis, we find the basic division of the physical and visual disability. The present production by the Czech authors dealing with handicapped individuals is mapped in the treatise, since the beginning of the 20 th century on. The main part of the thesis is devoted to the analysis of the selected books with a main protagonist – a handicapped individual; those books are meant for the wide range of readers – the youngest ones as well as the youth. The comparison of all of the analysed books is also present while the analysis of those works leads to a discovery of the basic characteristics of the literature about the physical and visual disabled people.
Klíčová slova v angličtině:	literature for children and youth, handicap, physical disability, visual disability, children protagonist
Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	90 stran
Jazyk práce:	Český jazyk